

KESKUSTELUA INTERNETISSÄ SUOMEN KIELEN
SUKUPUOLITTUNEISUUDESTA

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Joensuun yliopistossa
toukokuussa 2009

Kapa Monola

Joensuun yliopisto
Suomen kielen ja kulttuuritieteiden oppiaineryhmä
MONOLA, KAPA: Keskustelua internetissä suomen kielen
sukupuolittuneisuudesta
Pro gradu -tutkielma, 72 s., 6 liites.
Suomen kieli
Toukokuu 2009

Tutkielmassa tarkastellaan Näkökulma.net-internetsivuston keskustelupalstan yhtä viestiketjua, johon on kirjoitettu yhteensä 106 kertaa. Keskustelu on aloitettu tekstillä, jonka otsikko on *Suomen kielen sukupuoliset ilmaukset – puuttua vai ei?* Kirjoittajat keskustelevat suomen kielen lautakunnan kannanotosta, jonka aiheena on sukupuolineutraalimman kielen edistäminen.

Tutkielmassa syvennytään tarkastelemaan kielellistä vaikuttamista, ennen kaikkea kirjoittajien käyttämiä retorisia keinoja ja heidän suosimansa argumentaation laatua. Lisäksi tutkitaan tyyliä etenkin teknisen tyylin kannalta. Tavoitteena on tutkia myös sitä, millaisia diskursseja teksteissä rakentuu tai rakennetaan. Tutkielman väljänä tulkintakehyksenä on diskurssianalyysi, jossa yhdistellään työvälineitä erilaisista tutkimussuuntauksista. Retorisia keinoja ja niiden avulla rakentuvaa argumentaatiota tarkasteltaessa on teoreettisena taustana käytetty etenkin Chaïm Perelmanin edustamaa uutta retoriikkaa. Uuden retoriikan ajattelutavan mukaisesti retoriikka ja argumentaatio ovat liittyneinä toisiinsa eli niitä ei eroteta toisistaan. Tyyliä tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota kirjoittajien valintoihin ympäröivässä kontekstissa: valitseeko kirjoittaja esimerkiksi objektiivisen tieteellis-teoreettisen vai esimerkiksi subjektiivisemmän tiedotustyylin? Diskurssien tarkastelun lähtökohtana on kriittisestä diskurssianalyysistä omaksuttu kanta, jonka mukaan kielen sosiaalinen käyttö ja valtasuhteet kietoutuvat yhteen.

Esille nousevia retorisia keinoja tutkielmassa ovat muun muassa auktoriteettiin ja asiantuntijuuteen vetoaminen, rinnastus, analogia, vasta-argumentointi, konsensuksen luominen, metaforien ja värittävien ilmauksien käyttö sekä numeerinen määrällistäminen. Kirjoittajat vetoavat usein asiantuntijuuteen, mikä tuottaa tieteellis-teoreettista tyyliä lähestyvää kielenkäyttöä. Kirjoittajien tyyli on pääosin kuitenkin subjektiivisempaa tiedotustyyliä.

Tarkasteltaessa sitä, millaisia diskursseja teksteissä esiintyy suomen kielen sukupuolineutraaliudesta puhuttaessa, on nähtävissä mielipiteiden eriäminen kannanotossa esitettyihin ilmiöihin nähden. Keskustelussa nostetaan esille ajatuksia feministisen kielentutkimuksen marginaalisuudesta sekä konventuaalistuneiden piirteiden säilyttämisen hyväksyttävyydestä.

Asiasanat: Retoriikka, argumentaatio, tyyli, diskurssi, internetkeskustelupalsta

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet	1
1.2. Tutkimusaineisto	3
1.3. Feministinen kielentutkimus ja seksistinen kieli	4
1.4. Sähköisen keskustelun piirteitä	7
1.5. Tutkimuksen kulku ja aineiston esittelytapa	7
2. TEOREETTINEN TAUSTA	9
2.1. Retoriikka ja argumentaatio	9
2.2. Puhuja, yleisö ja tilanne	10
2.3. Argumentaation keinot	11
2.4. Tyyli	17
2.5. Diskurssianalyysin taustaa	18
3. RETORISET KEINOT	21
3.1. Puhujakategoriat ja auktoriteetit	21
3.2. Vasta-argumentointi	25
3.3. Rinnastukset ja analogia	27
3.4. Esimerkit ja omat havainnot	30
3.5. Konsensus	32
3.6. Värittävät ilmaukset ja metaforat	33
3.7. Numeerinen määrällistäminen	38
3.8. Painotus	39
4. TYYLIKEINOT	43
4.1. Teknisyys ja havainnollistavuus	43
4.2. Huumori ja ironia	45
4.3. Lioittelu ja vähättely	47
4.4. Referointi	48
4.4.1. Suora esitys	48
4.4.2. Epäsuora esitys	53
5. DISKURSSIT	58
5.1. Feministinen kielenhuolto	58
5.2. Muutos	63

6. LOPUKSI

66

LÄHTEET

68

LITTEET

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Onko suomen kieli seksististä? Mitä mieltä tavalliset kielenkäyttäjät ovat? Suomen kielen lautakunta teki lokakuussa 2007 kannanoton suomen kielen sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämisestä. Aloitteen lautakunnalle tekivät kielentutkijat Mila Engelberg ja Kaisa Karppinen. Lautakunnan kannanotossa toivotaan kiinnitettävän huomiota suomen kielen sukupuolittuneisiin ammattinimikkeisiin, pääosin *mies*-loppuisiin ammattinimikkeisiin, ja niiden tilalle suositellaan mahdollisia sukupuolineutraaleja muotoja. Tämä kannanotto on osoitettu etenkin virallisen kielenkäytön tahoille. Lautakunnan kannanotto ei ole määräys vaan suositus. Kannanotosta nousi kohu jo ennen varsinaista kannanoton julkistamista, ja kannanoton julkaisun jälkeen se sai paljon huomiota eri medioissa, etenkin lehdistössä (Engelberg 2008: 179–188). Engelberg (ms. 183) toteaa, että kannanoton tavoitteita ei aina ymmärretty oikein ja kannanoton tavoitteiden tulkittiin käsittelevän myös sellaista kielenkäyttöä, jota ne eivät koske. Esimerkiksi Maija Alfan (HS 17.10.2007: C1) on esittänyt, että internetin keskustelupalstoille kirjoittaneet ovat ottaneet raivostuneesti ja pilkaten kantaa suomen kielen lautakunnan esitykseen.

Tavoitteenani on tutkia Näkökulma.net-internetpalstan yhden viestiketjun keskustelijoiden näkemyksiä suomen kielen seksistisyydestä ja sukupuolineutraaliudesta. Tarkastelen kirjoittajien retorisia keinoja ja argumentaatiota. Lisäksi tarkastelen tyylikeinoja, sillä niidenkin avulla on mahdollista luoda esimerkiksi tietynlaista vakuuttavuutta, ja lisäksi tarkastelen millaisia diskursseja rakentuu esimerkiksi feministisen kielentutkimuksen ympärille. Keskustelijoiden aiheena ovat suomen kielen sukupuolineutraalit ilmaisut, kielen vaikutus sukupuolikäsityksiin sekä *mies*-loppuiset ammattinimikkeet. Tutkimuskysymykseni ovat seuraava: millaisin retorisin keinoin palstalle kirjoittavat argumentoivat näkemyksiään suomen kielen seksismistä, ja millaisia diskursseja teksteissä tuotetaan tai ylläpidetään? Tarkastelun kohteina ovat myös tekstien tyyli, taustalla vaikuttavat tekstit eli intertekstuaalisuus sekä jossain määrin mahdolliset argumenttien heikkoudet tai vahvuudet.

Teoreettisena taustanani on etenkin Chaïm Perelmanin (1996) luoma uusi retoriikka. Retoriikka ja argumentointi kulkevat työssäni rinnakkain, sillä suostuttelemiseen ja

vakuuttamiseen tähtäävät esitykset sisältävä argumentaatioteoria on osa uutta retoriikkaa (Perelman 1996: 12). Argumenttianalyysissa tarkastellaan vain argumenttien asiasisältöä (Kakkuri-Knuutila 1998: 234), kun taas tekstin retorisisä analyysissä ovat tarkastelukohteena sekä asiasisältö että ilmiö; retorinen analyysi täydentää argumenttianalyysia.

Uudessa retoriikassa tarkastellaan kaikenlaisille yleisöille tarkoitettuja esityksiä. Argumentaatioteoria kattaa näin ollen kaikki suostutteluun tai vakuuttamiseen tähtäävät esitykset yleisöstä tai käsitellyistä asioista riippumatta. Argumentaatiossa kyse on väitteistä. Siihen liittyy aina monitulkinnallisuutta, koska kieli ei ole muodollinen ja rajoitettu järjestelmä kuten esimerkiksi matematiikka, jossa tietyt tosiasiat ovat samoja tosiasioita kaikissa tapauksissa. Argumentaation vakuuttavuuteen vaikuttaakin yleisön todellinen tai oletettu kannatus. (Perelman 1996: 12, 53, 57.)

Retorisia keinoja on tutkittu muun muassa poliittisissa teksteissä paljon. Esimerkiksi Hilikka Summa (1989) on tutkinut hyvinvointipoliittista retoriikkaa analyysia soveltaen. Arja Jokinen (1993) on tutkinut kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikkaa ja myös eriteltyt retorisia keinoja tukeutuen Potterin (1996) faktan konstruoinnin strategioihin (Jokinen (1999: 126–159.) Fennistien mielipiteitä ja argumentaatiota suomen kielen oikeakielisyydestä on tutkinut Anne Mäntynen (2003). Metsästäjien ja luonnonsuojelijoiden mielipidekirjoitusten retorisia keinoja *Jahdissa* ja *Suomen luonnossa* on tarkastellut pro gradussaan Anne-Maarit Turunen (2006). Marju Tiussa (2005) on tutkinut Karjalaisen yleisöastokirjoitusten vaikuttamiskeinoja pro gradu -työssään.

Suomen kielen lautakunnan kannanotto sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämisestä on ensimmäinen laatuaan Suomessa. Kielen seksistisyyttä on kuitenkin tutkittu kahdenkymmenen vuoden aikana paljon. Esimerkiksi Deborah Cameron (1996) on todennut, että kieli vaikuttaa ajattelutapaamme ja monet itsestään selvinä pidetyt (seksistiset) ilmaisut tai nimikkeet luovat epätasa-arvoa sukupuolten välille. Suomessa feminististä kielitutkimusta ovat tehneet muun muassa Auli Hakulinen (Hakulinen – Lautamatti 1988: 158–163) ja Liisa Tainio (2001). Myös Lea Laitisen (1988) toimittama *Isosuinen nainen* ja Harri Mantilan (1998) toimittama *Tuppisuinen mies* käsittelevät suomen kielen sukupuolittuneita ilmauksia. *Mies*-loppuisten sanojen tulkinnasta on Mila Engelberg (1992) tehnyt pro gradu -työn. (Feministisestä

kielentutkimuksesta lisää luvussa 1.3.).

1.2. Tutkimusaineisto

Aineistonani on viestiketju Näkökulma.net-internetkeskustelupalstalta. Se on aloitettu 13.10.2007 otsikolla *Suomenkieliset miehiset ilmaisut – puuttua vai ei?* Keskusteluun on kirjoitettu 13.10.2005–9.1.2008. Näkökulma.net-internetkeskustelupalstan toimintaperiaatteena on ”mieltä ja ajatusmaailmaa rikastuttava keskustelu elämäkatsomuksesta, filosofiasta, uskosta, taiteesta, tieteestä ja yhteiskunnasta” (<http://nakokulma.net/index.php?topic=11.0>).

TAULUKKO: Keskusteluun osallistujat ja kirjoituskerrat

nimimerkki	kirjoituskerrat
Entrever	43
Xantippa	12
mks	10
Acousticus	8
äitee	5
Ninnu	4
Norma Bates	4
ama	3
Hippi	3
Vanha Aatami	3
Gingston	3
Pajazzo	2
juhani	2
2411	1
Arska S.	1
reparo	1
Yht. 16	Yht. 105

Olen valinnut Näkökulma.net-internetkeskustelupalstan viestiketjun tutkimusaineistokseni siitä syystä, että tehdessäni hakuja eri internetkeskusteluista aiheinaan suomen kielen seksistisyys osoittautui kyseisen keskustelun pituus soveliaimmaksi tutkimukseni kannalta.

Keskusteluun on osallistunut 16 keskustelijaa, jotka ovat kirjoittaneet yhteensä 105 kertaa viestiketjuun. Vain yhden kerran kirjoittaneita on kolme keskustelijaa. Koska palstalle voi käytännössä kirjoittaa anonymisti kuka tahansa, on vuorovaikutukseen

osallistuminen helppoa. Palstan ylläpitäjät kehottavat toimintaperiaatteissaan keskustelijoita pitäytymään asiapitoisessa tyyliässä, ja he varaavat itselleen mahdollisuuden poistaa epäasialliset viestit (<http://nakokulma.net/index.php?topic=11.0>).

Keskustelijoiden lukumäärän ja heidän kirjoitusmääränsä huomioon ottaen on todettava, että jonkinlaista epäsuhtaa voi esiintyä: Voidaan olettaa, että sellaiset tekstit ja kirjoittajat, jotka ovat läsnä koko ajan, tuottavat paljon tekstiä ja vieläpä pitkiä tekstejä, saavat äänensä kuuluviin selkeämmin kuin esimerkiksi vain muutaman kerran kirjoittaneet. Näin ollen ”vahvoilla” äänillä voi tulkita olevan mahdollisuus saada enemmän kannatusta ja mahdollisuus ylläpitää – tai muuttaa – diskursseja.

Kun tutkimuksen kohteena on internetkeskustelu, on syytä muistaa, että kaikilla internetkeskusteluryhmillä on yksi yhteinen piirre: ne tarjoavat kirjoittajille kommunikaation tilan (Arpo 2005: 89.) On myös korostettu internetkeskusteluyhteisöjen roolia kulttuurin uusintamisen ja muuttamisen alueina, joissa toimijoiden (eli kirjoittajien) kielelliset valinnat vaikuttavat tietyissä sosiaalisissa tilanteissa olennaisina pidettyihin tavoitteisiin. Toisaalta samassa internetkeskusteluryhmässäkin olevat henkilöt voivat kokea oman yhteisöllisyytensä eri tavoin: toinen tuntee kuuluvansa yhteisöön, toinen ei. (Arpo 2005: 86–87.) Aineistoni teksteissä voi siis olla tällaista edellä mainittua vaikuttamista kielellisin valinnoin.

Tutkimukseni aineistona olevaa internet-keskustelupalstan ryhmää voidaan pitää löyhästi yhteisönä, sillä keskustelijat jakavat kiinnostuksen aiheena olevaan asiaan sekä uusintavat – sekä pyrkivät osittain muuttamaan – kulttuuria. Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan tarkastella mahdollista yhteisöllisyyden muodostumista tai muodostumattomuutta sinänsä, mutta on syytä muistaa mahdollisuus kulttuurin uusintamiseen ja muuttamiseen internet-keskustelupalstoilla. Tämä liittyy näkemykseen kielen funktionaalisuudesta, johon palaan teorialuvussa 2.

1.3. Feministinen kielentutkimus ja seksistinen kieli

Puhuttaessa kielen seksistisyydestä tai sukupuolittuneisuudesta on syytä tarkastella lähemmin feminististä kielentutkimusta ja seksistisen kielen määrittelyä. Feministinen kielentutkimus on lähtöisin 1960-luvun naisliikkeestä. Yhdysvalloista Eurooppaan

levinneen liikkeen eräitä pääongelmia olivat seksistinen kielenkäyttö ja naisten julkisissa kielenkäyttötilanteissa esiintyneet ongelmat. Etenkin sociolinguistiikka, keskusteluanalyysi ja kielellisen vuorovaikutuksen tutkimus ovat olleet feministisen kielentutkimuksen osia. On osoitettu kielenkäyttötapojen heijastavan naisten yhteiskunnallista asemaa. (Hakulinen – Lautamatti 1988: 160–161.) Kielen onkin sanottu heijastavan sitä yhteiskuntaa ja kulttuuria, jossa sitä puhutaan (Mantila 1998: 15).

Seksistinen kieli on määritelty naista halventavaksi kieleksi. Nykyään seksismi tarkoittaa kumpaa sukupuolta tahansa syrjivää kielenkäyttöä. Cameron (1996) kritisoi tätä uutta määrittelyä sen näennäisestä sukupuolineutraaliudesta ja toteaa, että seksismi on järjestelmä, jonka mukaan naiset ja miehet ovat sekä erilaisia että eriarvoisia. Cameronin mukaan liittäessään seksismin käsitteen ei vain naisiin vaan myös miehiin peittää yksilökorosteinen (länsimaalainen) yhteiskunta todellisen patriarkaalin luonteensa näennäisellä sukupuolineutraaliudella ja tasa-arvoisuudella. Cameron lisää, että juuri kielessä esiintyvä seksismi toimii epäoikeudenmukaisesti naisia, ei miehiä kohtaan. (Cameron 1996: 125–127.)

Feministisessä kielentutkimuksessa on tutkittu sitä, miten eri ilmaisut peilaavat yhteiskunnassa käsityksiä naisen ja miehen osasta. Pirkko Nuolijärvi (1992: 46–67) on tarkastellut naisen paikkaa kielessä ja todennut, että sukupuoli piiloutuu sanastoon ja fraseologiaan (idiomaattiset fraasit ja sanonnat). Niistä näkyy maailman hahmottuminen voittopuolisesti miesnäkökulmasta. Kulttuurimme keskeiset tekstit (esimerkiksi Raamattu) viestittävät Nuolijärven mukaan samaa näkökulmaa.

Institutionaalista seksismiä – sanakirjoja ja kielioppeja – käsitellyt Cameron (1996: 140–144) mainitsee kodifioinnin eli kielellisten normien juurruttamisen. Sanakirjoissa esiintyy Cameronin mukaan runsaasti nimenomaan seksististä kodifiointia. Suomessa sanakirjoja seksismin näkökulmasta ovat tutkineet muun muassa Mari Siirainen (1988) ja Paula Kainlauri pro gradu -tutkielmassaan (2003). Siirainen (mts. 41) on tarkastellut Nykysuomen sanakirjan sana-artikkeleita ja todennut, että sanojen käyttöesimerkeissä luodaan kuvaa suomen kielen käyttäjien kulttuurista ja maailmankuvasta. Tämä kuva on Siiraisen mukaan seksistinen.

Kainlauri (2003) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan suomen kielen CD-

Perussanakirjan *mies-* ja *nais-*sanojen adjektiiviattribuuttien sukupuolihakuisuutta eli sitä, esiintyvätkö tietyt sanat aina tai yleensä vain joko miestä tai naista määriteltäessä. Kainlaurin tutkimustuloksena on, että kielellinen epätasa-arvo on löydettävissä ennemminkin rivien välistä kuin läpinäkyvästi suoraan. Samansuuntaiseen tulokseen on tullut Perussanakirjan *mies-* ja *nais-*kuva tutkinut Mantila (1998: 29) ja todennut, että tuo kuva on jokseenkin konservatiivinen ja kielteinen.

Geneeris-maskuliinisten ilmausten (esimerkiksi *mies-*loppuiset ammattinimikkeet) syrjivyyttä tutkinut Engelberg (1992) on todennut tulostensa perusteella *mies-*loppuiset ammattinimikkeet seksistisiksi. Engelbergin mukaan niin geneeris-maskuliiniset ilmaukset (esimerkiksi *lehtimies*) kuin niiden neutraalit vastikkeetkin tulkittiin yleensä miehiin viittaaviksi. Lisäksi Engelberg on kritisoinut kärkevästi suomalaisten kielenhuoltajien kannanottoja *mies-*loppuisen sanojen neutraalistumisesta. Engelberg on toinen suomen kielen lautakunnalle osoitetun kannanoton laatijoista.

Tiililä (1994: 16) toteaa, että esimerkiksi englannin kieleen tai moniin muihin kieliin verrattuna suomen kieltä voisi pitää tasa-arvoisena ja ei-seksistisenä kielenä. Englannin kielessähän persoonapronomini *hän* on jaettu sukupuolen mukaan (*he/she*). Lisäksi monissa kielissä (esimerkiksi romaanisissa kielissä) on kieliopillinen suku. Sukupuolten mukaan jaettujen persoonapronominen puuttuminen suomen kielestä ei kuitenkaan automaattisesti tee suomesta tasa-arvoisempaa kieltä. Suomen kielessäkin esiintyy näennäisgeneerisiä ilmauksia. Geneeriset ilmaukset tarkoittavat lajiin tai ryhmään viittaamista, ja näennäisgeneerisiä ilmauksia ovat sellaiset, joissa tarkoite on yleensä mies, vaikkei sukupuolta eksplisiittisesti ilmauksessa esiinnykään. (Hakulinen – Lautamatti 1988: 164–166; ks. myös Cameron 1996: 146.)

Aineistoni kirjoitusten perusteella voidaan hieman yleistäen todeta, että suurin osa kirjoittajista ei koe suomen kielen olevan poikkeuksellisen seksistinen kieli. *Mies-*loppuiset ammattinimikkeet koetaan konventuaalistuneina, eikä näennäisgeneerisyyden ongelmaakaan allekirjoiteta suoraan. Cameronin (1996: 125–127) mainitseman näennäistasa-arvoisuuden käsitteen mukaan on havaittavissa, että aineistoni kirjoittajillakin on nähtävissä jonkin verran kielen seksismin hahmottamista liittyen ei vain nais- vaan myös miessukupuoleen. Tämä näkemys toimii argumenttina etenkin vastustettaessa esimerkiksi suomen kielen lautakunnan kannanottoa tai feminististä kielenhuoltoa yleensä.

1.4. Sähköisen keskustelun piirteitä

Tietoverkkojen välityksellä käytävässä keskustelussa on piirteitä niin kirjoitetusta kuin puhutusta kielestä. Se ei kuitenkaan ole suoranaisesti kumpaakaan. Sähköinen keskustelu eroaa kasvokkain keskustelusta muun muassa siinä, että vastaanottajan reaktio tulee viiveellä. Sähköisen keskustelun rytmi on aina kasvokkain keskustelun rytmiä hitaampaa. (Crystal 2004: 238.)

Myöskään puhutun kielen piirteitä, kuten intonaatiota, puheen rytmiä tai äänenvoimakkuutta tai non-verbaalista viestintää ei sähköisessä keskustelussa voi tuoda esille yhtä helposti kuin puheessa. On kuitenkin keksitty korvaavia keinoja: esimerkiksi huutamista voi sähköisessä keskustelussa ilmentää suuraakkosin. Jonkin sanan painottamista voi ilmentää asteriksein. (Crystal 2004: 30–35.)

Sähköisessä keskustelussa non-verbaalista viestintää on mahdollista välittää niin sanottujen hymiöiden avulla, jotka ilmentävät kasvojen ilmeitä ja eleitä sekä mielialoja. Hymiöiden heikkous piileekin siinä, että yksittäinen hymiö (esim. :)) voi merkitä monia eri asioita, kuten iloisuutta, huvittuneisuutta tai lievennystä. Näin ollen viestin vastaanottaminen voi häiriytyä, mikäli sähköisen keskustelun non-verbaalisia keinoja tulkitaan eri tavoilla. Esimerkiksi lievennykseksi tarkoitettu viesti voidaan tulkita ironiaksi. (Crystal 2004: 36–39). Aineistossani osa keskustelijoista käyttää kursiiivia painottaessaan jotakin sanaa. Hymiöitä käytetään harvoin. Vaikkei tutkimukseni tavoitteena ole systemaattisesti tarkastella kirjoittajien non-verbaalisen viestinnän ilmentymistä, on syytä huomauttaa, että esimerkiksi edellä mainitut lievennykset ja painotukset voivat olla joko estämässä tai edesauttamassa kirjoittajien sanoman oikein tulkitsemista.

1.5. Tutkimuksen kulku ja aineiston esittelytapa

Luvussa 2 esittelen keskeiset teoriataustat retoriikasta, argumentaatiosta ja tyylistä. Lisäksi esittelen diskurssianalyysin teoreettista taustaa ja kriittistä diskurssintutkimusta. Luvussa 3 analysoin aineiston kirjoittajien retorisia keinoja ja argumentaatiota. Luvussa 4 käsittelen aineistossa esiintyvien tekstien tyyllilajeja ja luvussa 5 tarkastelen aineistosta esille nousseita diskursseja. Diskurssit kulkevat toisaalta osittain mukana kaikissa luvuissa, mutta niiden lähempi ja syvempi tarkastelu rajoittuu siis lukuun 5.

Aineiston tekstinäytteet on käsittelyluvuissa numeroitu juoksevasti. Tekstien jäljessä on sulkumerkkien sisällä kirjoittajan nimimerkki. Tekstinäytteiden kieliasu on alkuperäisessä muodossaan, en siis ole korjannut esimerkiksi mahdollisia lyöntivirheitä. Lisäksi kursivoinnit ja lihavoinnit ovat alkuperäisiä. Sama teksti (tai osa tekstiä) voi esiintyä useampaan kertaan eri luvuissa.

2. TEOREETTINEN TAUSTA

2.1. Retoriikka ja argumentaatio

Retoriikka syntyi antiikin Kreikassa. Retoriset kyvyt merkitsivät antiikin Kreikassa ja Roomassa henkilön mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnallisiin päätöksiin. (Haapanen 1996: 23–24.) Myöhemmin retoriikan merkitys väheni, ja keskiajalla retoriikkaa tärkeämmäksi katsottiin teologian ja logiikan opetus. Oppi puhumisen taidosta jakaantui saarnataidoksi sekä muun muassa proosa- ja runotyylin opiksi. Puhekuviot irrotettiin alkuperäisestä yhteydestään. Painotettiin siis enemmän kaunopuheisuutta ja tyyliä kuin puheen vakuuttavuutta. (Haapanen 1996: 45.)

Tunnetuimpia retoriikan oppikirja on Aristoteleen *Retoriikka* 300-luvulta eaa. Aristoteleen mukaan retoriikka on ”kyky havaita kunkin asian yhteydessä vakuuttava”. Aristoteleen kolme vaikuttamisen osatekijää ovat *paatos* (tunne) eli ne keinot, joilla puhuja saa kuulijansa vastaanottavaiseksi, *logos* (järki) eli perustelutapojen ja puheen looginen rakenne sekä *etos* eli kuulijan kuva puhujasta, toisin sanoen puhujan uskottavuus. Aristoteleen teos on lähinnä puhetaidon ohjekirja. (Summa 1989: 31; Mäntynen 2003: 104.)

Aristoteles erotti kaksi päättelyn lajia, analyyttisen ja dialektisen. Aristoteles tutki päteviä päättelyn muotoja ja syllogismia (kahdesta premissistä eli lähtökohdasta johdettu yleisestä yksityiseen etenevä päätelmä), jonka avulla välttämättömiä päätelmiä annetuista hypoteeseista voi tehdä. Johtopäätös on tosi vain premissien ollessa tosia. Tällainen päättely on puhtaan muodollista sekä se myös asettaa tietyn suhteen premissien ja johtopäätöksen *totuuden* välille. (Perelman 1996: 7–8.)

1900-luvun puolivälin jälkeen syntyi uusi retoriikka, joka poikkeaa klassisesta retoriikasta muun muassa niin, että kun klassiseen retoriikkaan liittyy lähinnä vain tyylin ja esiintymistaitojen tarkastelu, on uudessa retoriikassa argumentointi tärkeämpää. (Perelman 1996: 11–12; Mäntynen 2003: 104.) Klassista retoriikkaa kritisoitiin sen puhetaidon korostamisesta ja vakuuttamisen väheksymisestä. Keskeisimmät uuden retoriikan teokset ovat Burken *A rhetoric of motives* vuodelta 1945, Perelmanin ja Olbechts-Tytecän *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique* vuodelta 1958 sekä samana vuonna ilmestynyt Toulminin *The uses of*

argument. (Summa 1996: 51.)

Uusi retoriikka on luonteeltaan kuvailevaa ja analyttistä. Puhujan sijasta tutkitaan tekstiä ja sen vaikutuskeinoja. Oleellista on myös tekstin sosiaalinen konteksti. Nykyään retoriikka ei ole yksi ainoa metodi tai teoria, vaan siihen on mahdollista yhdistää yleisöön vetoava argumentoinnin tutkimus. (Palonen – Summa 1996: 7.) Uudessa retoriikassa argumentoinnilla pyritään yhteisymmärrykseen tilanteessa, jossa on mahdollista valita useamman kuin yhden vaihtoehdoisen uskomuksen tai päätelmän välillä. (Summa 1989: 90.)

Analyttisten päätelmien ollessa todistusluonteisia ja yleispäteviä, on dialektinen päättely sellaista, jossa premissit ovat yleisesti hyväksytyjä *mielipiteitä*. Dialektisessa päättelyssä haetaan yleisesti tunnustetun nojalla hyväksyntää väitteille. Ne voivat olla kiistanalaisia. Olennaista on siis pyrkimys suostuttelevuuteen ja vakuuttamiseen. Dialektisessa päättelyssä esitetään enemmän tai vähemmän vahvoja *argumentteja*. Dialektinen päättely ei ole yleispätevää, koska sen arvo riippuu sen vaikutuksesta jonkun ajatteluun. Analyttisen ja dialektisen päättelyn ero on siis siinä, että toinen koskee totuutta ja toinen mielipiteitä. Uudessa retoriikassa keskitytään juuri dialektiseen päättelyyn. (Perelman 1996: 7–9.)

Aineistossani kirjoittajien keskustellessa suomen kielen seksistisyydestä ja siihen liittyvistä piirteistä yleisemminkin on kyse dialektisesta päättelystä, sillä kirjoittajat tukeutuvat teksteissään yleisesti juuri mielipiteisiin, perustelevat väitteitään ja näkemyksiään yleisten kulttuuristen premissien avulla, sekä pyrkivät saamaan kuulijan kannatuksen puolelleen esiintyen vakuuttavasti sekä suostuttelevasti, tunteisiin vedoten. Puheenaiheen liittyessä suurilta osin yksilöiden henkilökohtaisiin mielipiteisiin ja näkemyksiin ei johtopäätökseksi voi syntyä vain yhtä, kaikkien hyväksymää ja todistetusti oikeaa päätelmää.

2.2. Puhuja, yleisö ja tilanne

Myös tekstin laajempi sosiaalinen yhteys on retorisen analyysin kohteena. Puhutaan *retorisesta tilanteesta*, joka sisältää puhujan, yleisön sekä puheen foorumin. (Kakkuri-Knuutila 1998: 235.) Perelman (1996) tekee eron ”universaaliyleisön” ja ”asiantuntijayleisön” välille. Universaaliyleisöllä tarkoitetaan koko ihmiskuntaa tai

ainakin siihen kuuluvia jäseniä, joita voidaan pitää pätevinä ja järjellisinä. Asiantuntijayleisö taas koostuu asiantuntijoista, tietystä ryhmästä, jonka jäsenille puhuttaessa tiedetään, mihin aksioomiin eli selviöön vedota. Asiantuntijayleisön voidaan siis olettaa tunnustavan tietyt vallitsevat väitteet ja menetelmät, eikä niitä ole tällöin tarpeen erikseen varmistaa eksplisiittisesti. Aksiomien tai menetelmien kyseenalaistamista ei asiantuntijayleisössä siis tapahdu. (Mts. 23.)

Universaaliyleisölle puhuttaessa on etsittävä yleispäteviä totuuksia argumenteiksi. Puhujan on löydettävä sellaisia arvoja ja tosiseikkoja, jotka jokaisen oletetaan hyväksyvän, vaikkei kaikille esitetyille väitteille voikaan saada universaaliyleisön jokaisen jäsenen eksplisiittistä kannatusta. (Perelman 1996: 23–24.) Puhuja voi väitteidensä tueksi vedota terveeseen järkeen, itsestäänselvyyksiin tai yleiseen mielipiteisiin. Universaaliyleisön jäsenten voidaan olettaa jakavan siis samat intuitiot ja uskovan samoihin selviöihin tai yleistotuuksiin. Toisaalta raja eri yleisöjen välillä voi olla epäselvä ja yleisöt voivat sekoittua eri tilanteissa keskenään (Mäntynen 2003: 17). Puhuttaessa universaaliyleisölle vedotaan järkeen, erityisyleisölle puhuttaessa taas tunteisiin.

Työssäni internet-keskustelupalstan jäseniä voidaan pitää universaaliyleisönä, koska Näkökulma.net-palstalle voi kirjoittaa kuka tahansa. Toisaalta mielipideteksteissä on nähtävissä asiantuntijuuttakin, mutta koska yleisön voi katsoa koostuvan kenestä tahansa, katson kyseessä olevan universaaliyleisö. Lisäksi aloittaessaan keskusteluketjun ei puhujalla voi olla selkeää käsitystä siitä, kuka hänen tekstiään lukee. Piirteitä asiantuntijayleisölle suunnatusta puheesta on kuitenkin havaittavissa. Retorisena tilanteena on internetkeskustelupalstalaisten mielipidekirjoitukset suomen kielen seksismistä ja sukupuolittuneisuudesta.

2.3. Argumentaation keinot

Hyvän ja vakuuttavan puheen ominaisuuksina on pidetty aiheen jäsentämistä ja argumenttien esittämisjärjestystä. Näin ollen esityksessä tulisi olla johdanto (exordium), asian selostus (narraatio), todistelu, vastaväitteiden torjuminen ja kertaus (rekapitulaatio) sekä loppulause (peroratio). (Perelman 1996: 164.) Ei kuitenkaan ole mahdollista eikä aina edes tarkoituksenmukaista pysyä samassa jäsentelyssä, koska esityksen jäsentely voi vaihdella esimerkiksi niin puheenaiheen kuin yleisönkin

mukaan. Argumenttien järjestys esityksessä on keskeinen osa vakuuttavuuden tehokkuutta, samoin kuin argumenttien määrä ja paino. Hyvin jäsenneily esitys vakuuttaa huonosti jäsenneilyä esitystä paremmin kuulijansa. Perustelujen esittämisjärjestys määrää niiden hyväksymisen edellytyksiä. (Perelman 1996: 155–157, 164–165.)

Tietynlaiset jaottelut toimivatkin vain tietynlaisissa puheissa. Yleensä tällaista edellä mainittua jäsenneilyä puhetta käytetäänkin esimerkiksi juhlapuheissa tai virallisissa (poliittisissa) puheissa. (Perelman 1996: 164.) On kuitenkin syytä huomauttaa, että aineistoni teksteissä esityksen jaottelu voi olla yhtenä tyylikeinona, sillä etenkin edellä mainittua jaottelua noudattaen on mahdollista luoda esimerkiksi asiantuntevaa tyyliä (vrt. liite 1.)

Koska argumentaatio ei esiinny koskaan suljetussa järjestelmässä, on ensin varmistettava yleisön hyväksyvän argumentaation lähtökohdat eli premissit. Johdanto on näin ollen keskeinen osa argumentaatiota; johdannossa puhuja herättää yleisön mielenkiinnon ja pyrkii voittamaan yleisön puolelleen. Sen jälkeen esitettävät argumentit perusteineen voidaan haluttujen tavoitteiden (esimerkiksi suostuttelevuus tai vakuuttavuus) mukaan esittää tiettyjä argumentoinnin tekniikoita painottaen. Argumenttien paino riippuu yleisön kannatuksesta, väitteen läheisyydestä tai etäisyydestä yleisölle, mahdollisista vastaväitteistä sekä niistä tavoista, joilla se on mahdollista kiistää. (Perelman 1996: 155–157, 165.) On syytä muistaa, etteivät aineistoni tekstit rakennu läheskään aina edellä mainitun selkeän rakennejaottelun mukaisesti. Voidaan toki pohtia, onko mahdollista, että sanoman vastaanotto muuttuu, mikäli tekstin (puheen) rakenne ja jaottelu ovat esimerkiksi epäsymmetristä tai jos esityksestä puuttuvat johdanto ja loppulause.

Argumentoinnin keinojen tarkastelu ja niiden nimitykset vaihtelevat tutkimuksittain (Mäntynen 2003: 105). Esittelen seuraavaksi (Jokinen 1999: 132–159) argumentaatiokeinoja, joiden lähtökohtana ovat nimenomaan puolustavan retoriikan keinot. (Potter 1996: 123–128; Jokinen 1999: 153.)

Argumentaation vakuuttavuutta voidaan lisätä joko sellaisilla keinoilla, jotka liittyvät *väitteen esittäjään*, ja toisaalta keinoilla, jotka liittyvät *esitettyyn argumenttiin*. Nämä kaksi puolta kietoutuvat käytännössä usein yhteen. Seuraavista argumentoinnin

keinoista neljä ensiksi mainittua liittyvät kiinteämmin esittäjään ja loput esitettyyn argumenttiin. (Jokinen 1999: 132–133.)

Omien intressien häivyttäminen on keino luoda luotettava ja pyyteetön kuva väitteen esittäjästä. Häivyttämällä epäilyt omista intresseistä ja liitoksista puheenvuoron vakuuttavuus vahvistuu. (Jokinen 1999: 133). Yleisön vakuuttaminen on vaikeaa, jos argumentin esittäjän ajatellaan ajavan omaa tai edustamansa tahon etua.

Puhujakategorioilla oikeuttaminen tarkoittaa joihinkin kategorioihin sijoitettua oikeutta tietynlaiseen tietoon. Klassisia arvostettuja kategorioita ovat esimerkiksi lääkäri tai professori. Kategoriat ovat kulttuurisidonnaisia ja muuttuvia, samoin niiden arvostukset. Ne voivat olla myös päällekkäisiä, eli sama puhuja voi kategorisoida itsensä eri tilanteissa esimerkiksi äidiksi, suomalaiseksi tai opiskelijaksi. Yleisösuhte on vakuuttamisen olennainen osa, joten kategorisointi voi muuttua esimerkiksi yleisön vaikutuksesta: puhutaanko erityis- vai universaaliyleisölle. (Jokinen 1999: 135.)

Liittoutumisasteen säätely tarkoittaa puhujan sitoutumista esitettyyn väitteeseen. Väite voidaan esittää siihen sitoutuen tai siitä etäännyen. Toisin sanoen on kyse siitä, esittääkö puhuja väitteensä ”omissa nimissä” vai ikään kuin argumentin ulkopuolisena raportoijana. Tällainen väitteestä etäännyttäminen on keino tuottaa neutraalisuutta ja välttää selitysvetvöllisyyttä. Esimerkiksi lauseissa *Karin ei voi tulla juhliin, koska hän on sairas* ja *Karin sanoi, että hän ei voi tulla juhliin, koska hän on sairas* on liittoutumisen asti erilainen. Ensimmäisessä lauseessa puhuja liittoutuu Karinin lausuman kanssa. Jälkimmäisessä lauseessa puhuja ainoastaan raportoi. Selvin esimerkki argumentin ja puhujan välisestä liittoutumisen etäännyttämisestä on todennäköisesti uutistenlukija, jonka ei katsota itse tuottavan esittämiään argumentteja. (Jokinen 1999: 136–137; ks. myös Potter 1996: 142–149.)

Konsensuksella tai asiantuntijan lausunnolla vahvistaminen on yleinen argumentin vahvistamisen keino. Tekstissä auktoriteettiin vetoaminen voi ilmetä pelkkänä mainintana tai viittauksena tähän. Joskus myös suorat sitaatit tai auktoriteetin sanomisiin viittaavat referaatit antavat tuen argumentaatiolle. Auktoriteetti, johon vedotaan, voi olla henkilön lisäksi esimerkiksi yleinen uskomus, usein esitetty väite, ryhmä tai tieteenala. (Jokinen 1999: 138.)

Konsensusta on mahdollista rakentaa me-retoriikalla, jolloin väitteen esittäjä antaa ymmärtää, ettei ole yksin väitteensä takana. Vahvinta konsensuksen tuottaminen on silloin, kun vedotaan sellaisiin kulttuurisiin näkemyksiin tai toimintatapoihin, joiden ajatellaan olevan kaikkien tai lähes kaikkien yhteisesti jakamia itsestäänselvyksiä. Voidaan esimerkiksi todeta ”Kaikkihan sen nyt tietää, että...”. Tällainen argumentaatio tukahduttaa vaihtoehtoiset argumentit. Kaikkien yhteisesti hyväksymää totuutta tai hyvettä (tai sellaisen oletusta) on vaikea vastustaa. (Jokinen 1999: 138–139.)

Tosiasioden esittäminen eli asioiden näyttäminen puhujista ja tulkinnoista riippumattomilta tosiasioilta on tyypillistä etenkin tieteellisessä sekä poliittisessä diskurssissa. Kun ”tosiasiat puhuvat puolestaan” on esitetty asia ikään kuin itsestään selvä fakta, joka on vain hyväksyttävä. Voidaan puhua *tosiasiapuheesta* ja *vaihtoehdottomuuspuheesta*. (Jokinen 1999: 140.)

Passiivimuodon käytöllä voidaan myös tuottaa toimijuuden kadottamista voidaan tuottaa passiivimuotojen käytöllä, samoin nominalisaation avulla on mahdollista häivyttää toimijuutta. Esimerkiksi lauseessa ”Finnair nostaa lentolippujensa hintoja” on tekijä, kun taas lauseessa ”Finnairin lentolippujen hinnat nousevat” esitetään vain toiminnan lopputulos, ei toiminnasta vastuussa olevia tahoja. Subjektin jättäminen implisiittiseksi voidaan nähdä kielenkäyttöön kietoutuvana vallankäytön muotona. (Jokinen 1999: 140–141; Fairclough 1992: 158–160.)

Kategorioiden käyttö vakuuttamisen keinona koskee puhujakategorioiden lisäksi kaikkea argumentaatiota. Ihmiset luovat jatkuvasti kategorioita puhuessaan erilaisista asioista, tapahtumista tai ihmisistä. Vaihtoehtoisilla kielikuvilla voidaan usein luonnehtia eri asioita, joten kaikki kategorisointi on tarkasteltavissa vakuuttavan retoriikan osana. Erilaiset kategoriat palvelevat erilaisten funktioiden toteutumista, esimerkiksi jonkin asian oikeuttamista tai kritisoimista. Puhuttaessa eläinaktivisteista voidaan käyttää nimitystä *ekoterroristi*, jonka konnotaatio on negatiivinen. Toisaalta nimitys *luonnonsuojelija* luo positiivisen mielikuvan. (Jokinen 1999: 141–144; Billig 1987: 135.)

Yksityiskohdilla ja narratiiveilla tapahtumasta voidaan luoda totuudenmukainen kuva. Ainoastaan kuvaillessaan tapahtumaa yksityiskohtaisesti sellaisena kuin ”se on tapahtunut” on puhujalla erilainen rooli kuin esittäessään suoraa argumentatiivisia

väitteitä. Kuulija tekee tulkinnan narratiivissa rakentuneen tulkintakehikon perusteella, eikä puhuja ole selontekovelvollinen ”väitteestään”. (Jokinen 1999: 144–145.) Joskus yksityiskohtaiset kuvaukset voivat kuitenkin johtaa argumentoijan vaikeuksiin. Tällöin tehokas vakuuttavuuden keino voi olla yleisyystason nostaminen esimerkiksi idiomaattisia ilmauksia käyttämällä (esim. ”tangoon tarvitaan kaksi”). Niiden argumentatiivinen voima perustuu siihen, että niiden kiistäminen on vaikeaa niiden yleisluontoisuuden takia. Lisäksi ne voivat viedä huomion pois argumentin heikkoudesta. (Jokinen 1999: 145; Potter 1996: 167–169.)

Numeerinen ja ei-numeerinen määrällistäminen on yleinen vakuuttamisen keino. Väitteestä voidaan luoda vakuuttavampi kuva kvantifioinnilla eli määrällistämällä. Kvantifiointia voidaan käyttää sanoman vahvistamiseen esimerkiksi lukujen, prosenttilukujen ja taulukoiden avulla. Tällainen on numeerista kvantifiointia. Ei-numeerista kvantifiointia on sanallinen kuvaileva määrällistäminen. Tällaisia ei-numeerisia vakuuttamiseen tähtäviä sanoja ovat muun muassa laatusanat *pieni*, *suuri* ja *valtava*. (Juhila 1993: 168–172; Jokinen 1999: 146–148; ks. Potter ym. 1991: 333–365.)

Metaforinen kielenkäyttö on kaikelle kielenkäytölle ominaista. Metaforien käytöllä on mahdollista luoda tiettyjä konnotaatioita asioista. (Jokinen 1999: 149–150.) Etenkin arkipäiväiset, uinuvat metaforat, esimerkiksi ”ajan säästäminen”, (Perelman 1996: 136) ovat niin vakiintuneita, ettei niiden analogisuutta yleensä edes huomata. Kun johtopäätös perustuu tuttuun sanontaan, näyttää seuraus juontuvan asioiden luonteesta (Perelman 1996: 137). Esimerkiksi ”näkymät ovat ruusuiset” on arkipäiväistynyt uinuva metafora (Kakkuri-Knuutila 1998: 260).

Ääri-ilmaisut liittyvät kvantifiointiin (ks. Jokinen 1999: 146–148, 150–151), ja niillä joko maksimoidaan tai minimoidaan kuvauksen kohteen piirteitä. Ääri-ilmaisulla voidaan luoda kiistaton tosiasia sekä kuvata jokin toiminta säännönmukaisena. Ääri-ilmaisuja ovat esimerkiksi *joka kerta*, *jokainen*, *ei koskaan*, *ikuisesti*, *ei mitään*. Rungas ääri-ilmaisujen käyttäminen voi olla myös haitallista; se voidaan tulkita liioittelevana. Tällöin argumentaation uskottavuus heikkenee. (Potter 1996: 187–190; Jokinen 1999: 150–152.)

Kolmen listan teho perustuu siihen, että sillä luodaan riittävä näyttö asialle. Kolmen

lista vahvistaa vaikutelmaa toiminnan säännönmukaisuudesta. Listan eteen lisättäessä ”esimerkiksi” tai loppuun ”ja niin edelleen”, syntyy vaikutelma siitä, että lista olisi pitempikin. (Jokinen 1999: 152–153; Potter 1996: 195–196.)

Kontrastiparin käyttö on osa suostuttelevaa ja vakuuttavaa retoriikkaa. Kannatettavaa kontrastiparin jäsentä kuvaillaan positiivisilla ilmauksilla, kun taas sen vaihtoehtoon ladataan negatiivisia merkityksiä. Esimerkiksi Suomen Euroopan Unioniin liittymistä vastustajat ovat käyttäneet kontrastiparia ”EU:n ulkopuolelle jättäytyvä vapaa itsenäinen Suomi” vastaan ”itsenäisyytensä menettävä Suomi”. (Jokinen 1999: 153.)

Rinnastusten ja analogian avulla argumentti saadaan ymmärrettäväksi ja vastaanotettavaksi. Rinnastamalla kaksi eri asiaa on mahdollista luoda kuvaa joko asiantilan naurettavuudesta tai vakuuttavuudesta. Rinnastamalla vertaillaan keskenään luonteenomaisesti samankaltaisia ilmiöitä, analogioissa etsitään samankaltaisuuksia joissain luonteenomaisissa piirteissä erityyppisistä asioista tai ilmiöistä. (Jokinen 1999: 153–154, Kakkuri-Knuutila 1998: 252.)

Toisto ja tautologia ovat etenkin mainonnassa yleisiä. Argumentaatioissa voidaan toistoa tarkastella esimerkiksi siitä näkökulmasta, kuinka toisen argumentaatio sidotaan omaan argumentaatioon. Tämä ei tosin ole suoraa toistoa vaan ennemminkin uuden luomista uudelleen kontekstualisoinnin avulla. Mitä tahansa keskusteluja analysoitaessa voidaan tarkastella tiettyjen ilmausten uudelleen muotoilua, niiden sitomista argumentaatioon ja niiden erilaisia merkitysulottuvuuksia. (Jokinen 1999: 154.)

Vasta-argumenttiin varautuminen on yleinen retorinen keino. Toiselta osapuolelta viedään mahdollisuus käyttää kyseistä argumenttia ja samalla suojaudutaan mahdollisia syytöksiä vastaan. Vasta-argumenttiin varautuminen on oman argumentin suojaamista. Esimerkiksi ”En missään tapauksessa vastusta tasa-arvoa, mutta minusta...” on suojautumista eli vasta-argumenttiin varautumista. (Kakkuri-Knuutila 1998: 257; Jokinen 1999: 154–155.)

Hypoteesini on, että aineistoni teksteissä pyritään etenkin luomaan konsensusta, vetoamaan tunteisiin arkikokemusten perusteella sekä vetoamaan auktoriteetteihin. Lisäksi vasta-argumentointi tulee nousemaan esille, sillä aineiston aihepiiri, suomen kielen seksistisyys, on kulttuurisesti jäsenyneiden diskurssien mukaan mitä

oletettavimmin erittäin paljon mielipiteitä jakava aihe. Lisäksi on mahdollista, että teksteistä nousee esille sellaisia retorisia keinoja tulkitsemieni tapauksia, joiden tyypilliset piirteet eivät sovellu kokonaan edellä mainittuihin retorisiin keinoihin.

2.4. Tyyli

Puhuessamme tai kirjoittaessamme joudumme aina valitsemaan tyylin, jolla asia ilmaistaan. Vaihtoehtoja on paljon ja niistä jotkut tuntuvat sopivammalta kuin toiset. Tällainen jonkinasteinen säännönmukaisuus eri tyylien välillä on kieliyhteisön sisällä hyväksytty tai omaksuttu tyylinormi. Näitä normeja on lukuisia, ja niistä syntyvät tyytilajit. Viestinnän onnistumisen kanssa erilaisilla teksteillä on omat tyylinorminsa ja -lajinsa. Ne syntyvät kontekstista eli siitä tekstinulkoisesta ympäristöstä, jossa kieltä käytetään. (Saukkonen 1984: 9–10).

Aineistossani tyylikeinot ovat olennaisia siksi, että mielipidekirjoituksissa on luonnollisesti tekstin lähettäjän oma näkökulma läsnä, mutta kontekstin huomioon ottaen on lähettäjän tehtävä valintoja tekstiä lähettäessään. Näin ollen esimerkiksi hyvin selkeästi esille tuotu oma näkökanta on osa subjektiivista tyyliä, kun taas esimerkiksi oman äänensä häivyttäminen taka-alalle tai abstraktisuus ovat objektiivista tyyliä. (Ks. tyylistä myös esim. Enkvist 1983.)

Puhujan intentiot eli tarkoitukset sekä kielellisen ilmaisun tehtävä eli funktio vaikuttavat käytettyyn tyyliin. Kaunokirjallinen tai runollinen tyyli poikkeaa esimerkiksi poliittisen puheen tai uutistekstin tyylistä. Sosiaalinen tilanne eli puhujan ja kuulijan välinen suhde, on osaltaan ratkaiseva tekijä tyylin valinnassa: tuttavalle on mahdollista esittää viesti tuttavalliseen sävyyn, vieraille taas ennemminkin virallisella tai muodollisella tyyllillä. Tietenkin tyylinormeista on mahdollista poiketa, eivätkä normit ole aina täysin selvärajaisia, mutta kaiken kaikkiaan olennaisinta on juuri kontekstin ja sosiaalisen tilanteen huomioiminen. (Saukkonen 1984: 10–11).

Viestintätapahtuman tarkoitus, intentio, sekä edellä mainittu sosiaalinen tilanne vaikuttavat sanoman lähettäjän näkökulmaan eli perspektiiviin. Saukkonen (1984: 12) esittää, että oman henkilökohtaisen tai persoonallisen näkökulman lisäksi on huomioitava vastaanottajan näkökulma, minkä seurauksena on valittava tekstin tyyli. Tämä valinta sisältää sekä puheena olevien ilmausten nimityksen, näkökulman

objektiivisuuden tai subjektiivisuuden, abstraktiuden tai konkreettisuuden kuin myös esimerkiksi tekstin tai puheen järjestyksen. Näin sisäisen persoonallisen näkökulman ja ulkoisen tarkoituksenmukaisuusnäkökulman tuloksena syntyy tyyli.

Saukkonen (1984: 35–87) on tarkastellut taiteellisen, tieteellis-teoreettisen ja tiedotustyylin eroja ja näkökulmia. Hieman yleistäen voidaan sanoa, että taiteellinen tyyli on fiktiivistä, tunnelmaa luovaa ja tieteellinen teksti on objektiivista, täsmällistä ja vailla esimerkiksi värittäviä ilmauksia. Toki myös rakenne ja sanasto sekä näkökulma kauttaaltaan yleensä eroavat näissä tekstilajeissa toisistaan huomattavasti.

Aineistoni tekstit ovat Saukkosen (1984: 74) jaottelun mukaan lähinnä tiedotustyyliä. Tiedotustyyli on tavallaan taiteellisen ja tieteellis-teoreettisen tyylin välissä. Yleistäen on mahdollista todeta, että ominaista sille on kuitenkin esimerkiksi pyrkimys vaikuttaa vastaanottajaan jollain lailla. Lisäksi tiedotustyyliin kuuluvat mielipiteiden esittäminen.

Tyyli on tärkeä osa tekstin kokonaisuutta ja retoriikkaa. Tyyli voi esimerkiksi ilmentää kirjoittajan näkökulmaa esitettyyn asiaan sekä yleisösuhdetta. (Kakkuri-Knuutila 1998: 236–237.) Erilaisia tyyliä on niin kohteen, puheena olevan asian, kuin yleisönkin suuntaan. Kohteesta puhuttaessa voi tyyli olla esimerkiksi tekninen tai havainnollistava, suora tai epäsuora, yksitasoinen tai ironinen tai metaforinen sekä myös pienentävä tai liioitteleva. (Kakkuri-Knuutila 1998: 237.) Yleisöön kohdistuvassa tekstissä on mahdollista käyttää esimerkiksi kohteliasta tai epäkohteliasta, arvostavaa tai halventavaa, virallista tai epävirallista, vakuuttavaa tai suostuttelevaa sekä asiallista tai humoristista tyyliä. (Kakkuri-Knuutila 1998: 237.) Tulen analyysiosuudessa tarkastelemaan, millaisin tyylikeinoin keskustelijat rakentavat tekstejään ja argumenttejaan.

2.5. Diskurssianalyysin taustaa

Diskurssintutkimus on kielitieteessä ja etenkin muun muassa yhteiskuntatieteissä tullut yhä yleisemmäksi. Diskurssin käsite on samalla laajentunut ja muuttunut osittain epäselväksi. Kielitieteessä voidaan laajimmillaan diskurssianalyysillä tarkoittaa kielenkäytön, kirjoitettujen tekstien, keskustelujen ja kokonaisten viestintätapahtumien

tutkimusta. (Luukka 2000: 133–134.)

Diskurssi määritellään usein lausetta suurempien kielenkäytön yksiköiden tarkasteluksi sosiaalisessa kontekstissa. Kielenkäyttö ja sen taustalla olevat sosiaaliset ja kulttuuriset funktiot ovat siis diskurssianalyysin taustalla vaikuttavat kaksi eri tutkimuskohdetta, joiden analyysissä ovat kielenkäytön mikrotaso ja kontekstin makrotaso. Kielenkäytön kuvauksessa käytetään kielitieteellisiä sanaston ja kieliopin analyysikeinoja, tarkastellaan tekstin sidoksisuutta, tyyliä, metaforia, retorisia keinoja ja argumentaatorakennetta. Sosiaalista kontekstia tarkastellaan analysoimalla muun muassa välitöntä vuorovaikutustilannetta, vuorovaikutukseen osallistuvien kognitiivisia rakenteita, instituutioiden piirteitä tai yhteiskunnan rakenteita. (Leiwo – Pietikäinen 1992: 103.) On kuitenkin syytä muistaa, että diskursseja tutkittaessa on usein tehtävä valintoja ja rajauksia, sillä aivan kaikkea on lähes mahdotonta analysoida ja tutkia kerralla.

Kriittinen diskurssianalyysi, joka on yksi uusimmista diskurssianalyysin versioista ja yhdistää viitekehyksessään sekä kielitieteellisen että yhteiskuntatieteellisen diskurssin tutkimuksen näkemyksiä, nojaa Hallidayn (1978) käsitykseen, ettei kieli ole todellisuuden ulkopuolella, vaan kieli ja maailma, todellisuus ja diskurssit, ovat vuorovaikutuksessa. Kriittinen diskurssianalyysi on kielenkäytön tutkimusta, jossa tarkastellaan kielen sosiaalisen käytön ja valtasuhteiden yhteen kietoutumista. Painopiste on valtasuhteiden, ideologian ja diskurssin välisissä suhteissa, ja tavoitteena on luoda yhteiskunnallisesti relevantteja ajatuksia diskurssin tutkimukseen, ja lopulta saada aikaan muutos parempaan. Tästä on viitteenä jo termi ”kriittinen”. (Ks. Pietikäinen 2000: 191–218.)

Tutkimukseni aineistosta esiin nousevia diskursseja analysoitaessa on analyysissä piirteitä kriittisestä diskurssintutkimuksesta, koska ensinnäkin aineistoni aihepiirin voi katsoa olevan poliittinen, mikä on kriittiselle diskurssianalyysille usein olennaista, ja toiseksi, siinä nousee esiin kriittiseen diskurssianalyysiin kuuluvia tarkastelunalaisia piirteitä (joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti). Kriittisen diskurssianalyysin perspektiiviin kuuluvat valtasuhteiden, erilaisten kilpailevien ideologioiden ja hegemonisen kamppailun tarkastelu, ja aineistoni teksteissä näiden edellä mainittujen ilmiöiden voi nähdä esiintyvän. Siksi diskurssien tarkasteluni ei rajoitu pelkästään perinteiseen kielitieteelliseen diskurssintutkimukseen.

Diskursiivisen näkökulman mukaan ryhmä merkityksellistyy diskurssissa. Ryhmä ilmiönä on kielenkäytön resurssi ja sen rajat ”tehdään” kielenkäytössä. Ryhmiä ja ryhmäsuhteita käytetään, luodaan ja muokataan diskurssissa. Diskursiiviset käytöt ulottuvat laajempaan kulttuuriseen kontekstiin ja ne rakentavat kulttuurista ja yhteiskunnallista todellisuutta, jossa on erilaisia ihmisryhmiä ja ryhmien välistä käyttäytymistä. (Pälli 2003: 168–169.) Aineistoni teksteissä esimerkiksi feministit ja feministiset kielenhuoltajat muotoutuvat ryhmäksi.

3. RETORISET KEINOT

3.1. Puhujakategoriat ja auktoriteetit

Koska puhujakategoriointia ja auktoriteettiin vetoamista esiintyy samasta viiteryhmästä *kielitieteilijä*, otan tässä luvussa esille nämä kaksi eri retorista keinoa yhdessä. Puhujakategorioilla voidaan oikeuttaa ikään kuin itsestään selvästi jonkun henkilön tietämys jostakin asiasta (Potter 1996: 114; Jokinen 1999: 135). Kun mielipide tulee arvostetusta kategoriasta, se voidaan hyväksyä helpommin. Julkisia kategorioita ovat esimerkiksi presidentti ja lääkäri. Ne ovat selkeitä kategorioita esittäjän kannalta: yleisen arvostuksen vuoksi vakuuttavuus tehoaa paremmin kuin ”maallikon” väitteet. (Jokinen 1999: 135.) Aineistossani kielitieteilijä on eräs esille noussut puhujakategoria.

1) Yleistävä heitto mieskuorosta ei ole keskustelua eteenpäin vievää argumentointia tilanteessa, jossa monet miehet – minä mukaan luettuna – ymmärrän, että monet naiset, etenkin nuoremmat, pitävät esimerkiksi virkanimikettä *lakimies* itselleen soveltumattomana. Ja on niitä muitakin, kuten olen edellä *perustellen* esittänyt. Kärjistyksset ja miesten syyllistäminen tekevät hallaa koko asialle, sillä nimenomaan kielitieteiden alalla olevat miehet, joihin omalla tavallani kuulun – ja tietenkin myös naiset – tekevät usein hartiavoimin töitä *yhdessä* tasa-arvon, myös kielellisen, puolesta. Näkökantojen ja ratkaisujen on tietenkin oltava perusteltuja, ja tässä suhteessa ei kielitieteen parissa olevien naisten ja miesten ajatusmaailmassa ole eroa. (Entrever)

Esimerkissä 1 kirjoittaja kategorisoi itsensä mieheksi sekä mieheksi, joka *omalla tavallaan* on myös kielitieteilijä. Suomen kielen lautakunnan kannanotosta nousseeseen keskusteluun kuuluvatkin kiinteästi kielitieteilijät sekä naiset ja miehet; käsittelee hän lautakunnan kannanotto suomen kielen sukupuolittuneita ilmauksia. Tunnustautuessaan kielitieteilijäksi voi kirjoittaja myös antaa viitteitä oletetusta yleisösuhteestaan. Oletetaan, että suomen kielen seksismiin liittyvässä keskustelussa kielitieteen alan asiantuntijuus olisi arvostettua, ja näin ollen väitteen esittäjän argumenteilla on enemmän painoarvoa kuin ”tavallisella” kielenkäyttäjällä.

Kun argumentti esitetään niin, että tueksi saadaan auktoriteetti, ei argumentti ole enää vain henkilökohtainen mielipide. Konsensuksen (yksimielisyys) rakentaminen eri osapuolten sanomisten välillä, eri tahojen konstruoiminen toisistaan riippumattomiksi

tai riippuviksi sekä heidän versioidensa yhteneväisyyden tulkinta ovat analysoijalle kiinnostavia. Suorien sitaattien lainaaminen on yksi konsensuksen luomisen keino. Näin osoitetaan, että argumentille on muitakin kannattajia. Mikäli argumentille esitetään tukija jostain arvovaltaisesta asemasta, on vaikutus tehokkain. Asiantuntijoiden lausunnoilla luodaan vakuuttavaa kuvaa asian todenmukaisuudesta. (Potter 1996: 158–162; Jokinen 1999: 138–139.)

2) Empiirisen tutkimuksensa perusteella Engelberg esittää, että kyse on kategorisoinnista, jossa kategorian tyypillisenä jäsenenä pidetään usein miestä. Tämän takia myös *mies*-pääteisten sanojen ns. sukupuolineutraaleja vastineita (sanapari: *lakimies - juristi*) saatetaan tulkita enemmän maskuliinisina, vaikka niiden pitäisi periaatteessa olla neutraaleja. (Entrever)

Aineistoni teksteissä kirjoittajat vetoavat usein juuri kielitieteen parissa työskenteleviin henkilöihin. Oletetaan, että kielestä puhuttaessa kielitieteilijöillä on auktoriteettia enemmän kuin ei-kielitieteilijöillä. Kakkuri-Knuutila (1998: 368) toteaa, että etenkin tieteellisessä tekstissä kirjoittaja osoittaa omaa asiantuntijuuttaan viittaamalla aikaisempaan tutkimukseen. Näin kirjoittaja perustelee omia valintojaan ja johtopäätöksiään, ja osoittaa hallitsevansa kyseisen tieteenalan ja olevansa kykenevä keskustelemaan siitä. Tämä on auktoriteettiin viittaamista, mikä tukee kirjoittajan luotettavuutta. Esimerkissä 2 kirjoittaja vetoaa kielitieteilijä Engelbergiin.

Auktoriteetti voi olla henkilö, tieteenala, fiktiivinen sankarihahmo tai yleinen uskomus, ideologia. Tällöin kulttuurinen konteksti on otettava huomioon, samoin se, millaisia auktoriteetteja eri tilanteissa ja eri tieteenaloja tai ilmiöitä käsittelevissä keskusteluissa arvostetaan. Joskus pelkkä auktoriteetin mainitseminen riittää. Omille mielipiteille saadaan ikään kuin automaattisesti tukea ja konsensusta, kun voidaan osoittaa, ettei ole yksin väitteidensä kanssa. (Potter 1996: 158–162; Jokinen 1999: 138–139; ks. myös Mäntynen 2003: 105–106). Auktoriteettiin viittaaminen on usein myös osa referointia tai intertekstuaalisuutta (esim. Mäntynen 2003: 59–63; intertekstuaalisuudesta esim. Solin 2006: 72–95).

3) Mitä sitten ovat nykyajan ”tiedenaiset”?

Kielitoimiston sanakirja: **tiedenainen** *naispuolinen tutkija, tieteenharjoittaja.*

Kyllä, tiedän hyvin, että sanaparit, joissa esiintyy miehiin ja naisiin viittaavia osia, eivät suinkaan aina ole symmetrisiä merkityksiltään.

Vaikka naista tarkoittava sana usein käytetään halventavasti tai ainakin jollakin tavalla vähättelevästi, niin ei ole aina:

TIEDENAINEN JA TIEDEMIES – Elsa Enäjärvi-Haavio ja Martti Haavio

<http://www.helsinki.fi/akka-info/tiedenaiset/enajarvi/aviopari.htm>

Tiedenaiset arkistosta julkisuuteen

http://yliopistolainen.helsinki.fi/yoi2000_05/art9.htm

Tiedenainen löysi hömppägeeninsä

<http://kirjailijat.kirjasto.fi/sv-FI/kirjailija.aspx?PersonId=1626&LinkId=6401&PageContent=-9&FilterValue=-2147483648>

(Entrever)

Esittäen useampia Internetistä löytyviä tekstejä, joissa *tiedenainen* esitetään positiivisessa sävyssä, luo kirjoittaja konsensusta. Mainiten Kielitoimiston sanakirjan sekä eri internetsivuja kirjoittaja esittää muidenkin olevan samaa mieltä kanssaan. Mäntysen (2003: 112–113) tutkimuksessa kielijuttujen retoriikasta sanakirjoihin vedottiin usein. Sanakirjoihin vedottiin joko auktoriteetteina sanojen merkityksen tai niiden iän, tyylin tai yleiskielisyyden osoittamiseksi. Pelkkä sanakirjoihin vetoaminen ei Mäntysen (mts. 113) mukaan yksin rakenna asiantuntijuutta, sillä ne ovat kaikkien saatavilla. Kuitenkin voidaan olettaa, että kielestä puhuttaessa on sanakirjaan viittaaminen ”turvallista”, ovathan sanakirjat ikään kuin institutionaalistuneita ohjekirjoja, joiden sisällön oletetaan itsestään selvästi olevan totta. Esimerkissä 4 esitellään Kielitoimiston sanakirjamääritelmä sanalle *tiedenainen*. Aineistossani on sanakirjoihin viittauksia yhteensä kaksi kappaletta, molemmat Kielitoimiston sanakirjaan viitaten, kuten esimerkeissä 3 ja 4.

4) Jos taas käsitteellä halutaan viitata kumpaankin sukupuoleen, on siihenkin ratkaisu: *sekatyöntekijä*. Sana löytyy mm. *Kielitoimiston sanakirjasta*. (Entrever)

Lakeihin vedotaan aineistossani kolme kertaa (ks. liite 1). Lain auktoriteetin voi olettaa olevan jotakin yleisesti hyväksyttyä, joten lakeihin vetoaminen lisää kirjoittajan uskottavuutta ja asiantuntijuutta. Toisaalta, kun lakitekstit ovat kaikkien saatavilla, on syytä muistaa, ettei asiantuntijuus synny yksin pelkällä lakiteksteihin tai -pykäliin

viittaamisella. (Ks. auktoriteetista esim. Perelman 1996: 107–109.)

5) *Virkamiehen* kohdalla työsarkaa riittää, sillä ymmärtääkseni niin kauan kuin **Valtion virkamieslaki 19.8.1994/750** on sellaisenaan voimassa, jokainen valtion virkasuhteessa oleva henkilö on virallisesti *valtion virkamies*, halusi hän sitä tai ei. Se, että kielenkäytössä käytetään muita sanoja, ei poista laissa mainittua tosiasiaa.

Eduskunnan puhemiehen nimityksen muuttaminen edellyttää muutoksia Suomen voimassa olevaan perustuslakiin (11.6.1999/731). Tässäkin nähdäkseni kyseinen tehtävä on *puhemiehen* tehtävä niin kauan kuin perustuslain sanamuoto on mikä on. Valtiopäivien avajaisista uutisoitaessa ei voida uutisoida, että eduskunnan puheenjohtaja Niinistö totesi puheessaan sitä tai tätä, vaan on puhuttava eduskunnan puhemiehestä. Sama pätee käsittääkseni virallisissa ja oikeudellisissa yhteyksissä kaikkiin niihin termeihin, jotka on määritelty lainsäädännön kautta. Osakeyhtiöistä puhuttaessa tilanne on siinä mielessä toisenlainen, että Osakeyhtiölaissa (21.7.2006/624) puhutaan *hallituksen ja hallintoneuvoston puheenjohtajista*.

Tässä on kyseessä kaksi kielenkäytön eri tasoa. Yksityisessä ja epävirallisessa kielenkäytössä kukin voi käyttää niitä sanoja, joita haluaa, mutta virallisissa yhteyksissä on turvauduttava niihin, jotka laki tuntee. Tällä en tarkoita, etteikö kielenkäyttöä monin osin olisi syytä muuttaa, mutta muutos on kohdistettava näissä tapauksissa nimenomaan lakiteksteihin, ja se ei olekaan edellä esittämäni perusteella ihan pieni uudistus. (Entrever)

Kirjoittaja esittää, että suomen kielen sukupuolineutraalien sanojen uudistustarve ja -mahdollisuus on erilainen puhuttaessa laki- tai yleiskielestä. Lakikielessä tai virallisessa kielenkäytössä esiintyy sukupuolittuneita ilmauksia niin kauan kuin ”laki niin määrää”. Kun argumentoinnissa esitetään sellaisia vahvoja instituutteja kuin perustuslaki tai yleisemmin laki, syntyy tekstin vastaanottajalle mielikuva kirjoittajan uskottavuudesta. Perustuslakia voidaan pitää yleisesti hyväksyttynä demokraattisen yhteiskunnan lähtökohtana, sen auktoriteettia ei kiistetä. Kirjoittaja mainitsee laeissa olevia kielimuotoja (*mies*-loppuiset ammattinimikkeet), jonka jälkeen seuraa pragmaattista argumentointia: lakien muuttaminen onnistuu vain hyvin korkea-arvoisilta henkilöiltä, jos heiltäkään, joten lakikielen muuttaminen on hidasta tai miltei mahdotonta. Epävirallisissa tilanteissa kieltä käyttävät siis eivät pysty muuttamaan virallista kieltä. Koska lakikielessä esiintyy *mies*-loppuisia sanoja, niitä on käytettävä (virallisissa yhteyksissä). On syytä muistaa, että vastakohtaparissa *virallinen kieli – epävirallinen*

kieli asettuu ensiksi mainittu korkeammalle juuri kulttuuristen arvojärjestelmien lähtökohdista käsin, joten kirjoittajan näkemys on, ettei suomen kielen lautakunnan kannanotosta seuraa suurella todennäköisyydellä suuria muutoksia lakikieleen.

6) Lainaus käyttäjältä: Arska S. - 22.10.07. klo 01:24:25
Virkamies on vielä helppo, mutta haluaisinpa kuulla feminististen kielenhuoltajien vastineen sekatyömiehelle.

Helppo.

Ei tarvitse keksiä.

"Luettelo 2.V.1928 alkaen lakossa olevista Oy. Rauhaniemi Ab:n tiilitehtaat, Leppäkoski, työläisistä, sekä samoin 16.V.1928 lakossa olevista Suomen kiviteollisuus Oy:n Vehmaan pitäjän Uhlun työpaikan työläisistä kuin myöskin 10.IV.1928 alkaen lakossa olevista Suomen Gummitehdas Oy:n, Nokia, työläisistä.

Työläistilasto-osaston lakkolaisluettelo N:o 5. Helsinki 1928, 8 s.

Työläisen nimi - Ammatti - Syntynyt - Toiminimi
Heinonen, Kalle - Kumityöläinen - 2/2. 1900 - Suomen Gummit. O.Y.
Heinonen, Niilo - Irtiottaja - 8/7. 1910 - Suomen Kiviteoll. O.Y.
Heinonen, Väinö - **Sekatyöläinen** - 22/5. 1896 - O.Y. Rauhaniemi A.B."

(<http://www.sukututkimusseura.fi/hakem/luettelo004s.htm>) (äitee)

Esimerkissä 6 kirjoittaja esittelee vuoden 1928 lakkotiedotetta, jossa ei esiinny *mies-*loppuisia ammattinimikkeitä, vaan neutraaleja muotoja. Kirjoittaja esittää nimimerkki Arska S:n tekstiin vastaväitteensä, jota auktoriteettiin vetoaminen tukee. Lakkolaisluettelon auktoriteetin voi nähdä perustuvan ennen muuta vanhuuteen: jo vuonna 1928 (ehkä jo aikaisemminkin) käytössä ollut ammattinimike sekatyöläinen osoittaa, että suomen kielen lautakunnan kannanotto on hyväksyttävä ja että monille nykypäivänä käytössä oleville sukupuolittuneille ammattinimikkeille tai sanoille on ollut jo kauan neutraali vastine (vrt. sekatyömies vs. sekatyöläinen), joten nimikkeiden muuttaminen ei ole edes hankalaa, koska historiasta löytyy jo esimerkkejä muutoksen kohteena olevien ilmausten puolesta.

3.2. Vasta-argumentointi

Vasta-argumenttiin varautuminen on paitsi keino tulkita puhujan yleisösuhdetta myös mahdollisuus viedä toiselta tilaisuus kyseisen argumentin käyttöön. Toisin sanoen, kun

argumentin esittäjä varautuu jo ennalta vastaväitteisiin, hän suojaa oman argumenttinsa. Tällaisilla retorisella keinoilla voi puhuja esimerkiksi varjella itseään leimautumasta tiettyihin kategorioihin. Esimerkiksi lauseessa ” En missään tapauksessa vastusta tasa-arvoa, mutta minusta...” puhuja suojautuu mahdollisilta syytöksiltä. Varsinainen argumentti tulee suojautumisen jälkeen. (Jokinen 1999: 154–155; Kakkuri-Knuuttila 1998: 257.)

7) Monet varmaan kokevat mies-päätteisten ammattinimikkeiden muuttamisen täysin yhdentekevänä ja jopa naurettavanakin nykyajan kotkotuksena, mutta itse olen kiinnostunut tietämään suostuisiko yksikään mies tai mieheksi itsensä määrittelevä ihminen toimimaan ammatissa jossa hänen nimikkeensä loppuisi osioon *nainen*. (Onko sellaisia edes?) (Norma Bates)

Esimerkissä 7 kirjoittaja esittää aluksi oletuksensa, että monet pitävät suomen kielen lautakunnan kannanottoa turhana ja naurettavana, minkä jälkeen hän esittää argumentaationsa siitä, ettei todennäköisesti asiasta keskusteltaisi yhtä kiivaasti, jos kyseessä olisikin *nainen*-päätteisten ammattinimikkeiden karsiminen tai muuttaminen suomen kielestä. Suojautuminen voidaan nähdä osana suostuttelevaa retoriikkaa, jossa puhuja yrittää suhteuttaa argumentaatiotaan oletettuun yleisöön. Liittoutumalla yleisöön ja välttämällä kategorisoitumasta johonkin epäsuotuisaan kategoriaan voi kirjoittaja saada argumentaatiolleen enemmän kannatusta. Yleisösuhdetta voi tulkita suojautumisesta käsin: mikä on se yleisö, joka halutaan vakuuttaa. (Jokinen 1999: 155).

Esimerkin 7 kirjoittajan voi tulkita haluavan vakuuttaa sellaisen yleisön, joka pitää feminismiä jollain tapaa epäilyttävänä. Ensin esitetty pejoratiivinen ilmaus *nykyajan kotkotus* luo konnotaation jostakin ei vakavasti otettavasta, jopa hysterisistä ja turhasta asiasta. PS määrittelee *kotkotuksen* seuraavasti: ’ark. hyödyttömistä puheista, puuhista tms’. Tällainen edellä mainittu määrittely on liitetty feministeihin muun muassa aineiston teksteissäkin. Näin kirjoittaja yrittää etäännyttää itsensä feministien kategoriasta. Tällaisella retorisella keinolla on mahdollista saada enemmän uskottavuutta argumentille, mikäli kohdeyleisön todellakin voi tulkita pitävän feminismiä tai feministejä kyseenalaisina kategorioina.

8) Voi olla, että mikäli esitän epäilevän näkemyksen, kuten teen, minua saatetaan pitää miehenä, joka ei yksinkertaisesti näe

ympärillään epätasa-arvoa asioissa, joissa sitä on. Haluan huomauttaa välittömästi, että elämän- ja työkokemukseni perusteella, joita en tässä julkisesti kuitenkaan ryhdy erittelemään, pidän moista syytöstä erittäin epäoikeudenmukaisena ja totuudenvastaisena. (Entrever)

Esimerkissä 8 kirjoittaja sanoutuu selväsanaisesti irti sellaisten henkilöiden kategoriasta, jotka eivät hahmota epätasa-arvoa, vaikka kirjoittaja esittäisikin ”epäileviä näkemyksiään”. Kirjoittajan voi nähdä yrittävän luoda luotettavaa eetosta, eli kuulijalle välittyy kuva kirjoittajasta, joka tiedostaa kyllä riskin tulla leimatuksi ei-halutulla tavalla (ymmärtämättömänä miehenä), mutta joka todellisuudessa – epämääräisiksi jäävien elämän- ja työkokemuksen perusteella – onkin jotain aivan muuta. Adjektiivia vahvistava *erittäin* vahvistaa konnotaatiota kirjoittajan luotettavuudesta. Näin kirjoittaja on suojannut itsensä mahdollisilta vasta-argumenteilta ja epäilyiltä tasa-arvokäsityksensä olemattomuudesta.

3.3. Rinnastukset ja analogia

Kun käytetään erilaisia rinnastuksia ja havainnollistavia konkreettisia esimerkkejä, voidaan argumentti tehdä helposti vastaanotettavaksi (Jokinen 1999: 153).

9) Katsoisin että on äärimmäisen hankalaa käyttää kieltä mikäli kuulijalle pitää tehdä selväksi että minä nyt tässä käytän tällaista tiettyä sanaa, mutta en lainkaan halventamistarkoituksessa. Jos sanon **neekeri**, afrikkalainen tai afroamerikkalainen ei ole kiinnostunut kuulemaan selvitystäni siitä kuinka ko. sana ei minun mielestäni ole mitenkään halventava, koska en edes ymmärrä miksi jotakuta ihmisryhmää voisi tai pitäisi halventaa sen vuoksi että jotkut kuvittelevat olevan olemassa "rotuja" (biologisessa mielessähän näin ei kuulema ole, koska ihmis"rotujen" väliset erot ovat roduiksi mitättömiä). Voidaan pitkäänkin jaanata sitä että neekeri ja nekeru ovat eriasioita, mutta mitä se hyödyttää, jos energiansa voi käyttää muutenkin? Mikä ei ole mitätön seikka tietylle etniselle ryhmälle ei pitäisi olla mitätön seikka myöskään sukupuolille. Minkä vuoksi naispuolisten ihmisten pitäisi olla suvaitsevaisempia, pitkämielisempia ja joustavampia kuin esmes nyt näiden afrikkalaisten...? — Hieman omituiselta minusta vaikuttaa se että mies-loppuisten ammattinimikkeiden muutostarvetta vähättelevät tahot osoittautuvat järjestään miepuolisiksi. Vaikuttaisi siltä että asia on yhtä mahdoton ymmärtää kuin

esim. lakupötköjen kuvioinnin muuttaminen ei-rasistiseksi.
Näin on aina ollut, näin on aina oltava, sanoo mieskuoro?
Toivottavasti ei sentään! (Norma Bates)

Suomen kielen seksismiin liittyvässä keskustelussa on useamminkin viitattu sanoihin *neekeri* ja *mustalainen*, joita pidetään halventavina. Tällaisella rinnastuksen käytöllä kuten esimerkissä 9 voidaan havaita kuinka kirjoittaja esittää ”yleisesti hyväksytyn” tosiasian siitä, ettei oletettavasti kukaan enää kiellä *neekeri*-sanan halventavuutta, ja rinnastaa sen epätasa-arvoiseksi pidettyihin *mies*-loppuisiin ammattinimikkeisiin. Näin argumentti on helpompi ottaa vastaan, koska esimerkiksi *neekeri*-sanan halventavuus on todennäköisesti lähes kaikille nykyisin itsestään selvää (Kakkuri-Knuutila 1998: 258.) Ikään kuin luonnollisesti *mies*-loppuisten ammattinimikkeiden seksistisyys paljastuu tämän rinnastuksen avulla. Kirjoittaja käyttää analogiaa rasismiin. Koska rasismiin liittyy vahvasti negatiivisia konnotaatioita ja se on yleisesti tuomittavaa, toivoo kirjoittaja vakuuttavansa lukijan siitä, että koska rasismi on tuomittavaa, ovat myös epätasa-arvoiset kielelliset piirteet tuomittavia tai vähintäänkin kyseenalaisia. Yhtäläisyydet verrattavien elementtien välillä eli kielellisen tasa-arvon tai -arvottomuuden sekä rasismin välillä ovat tulkittavissa yhteneväisiksi, (onhan rasismi juuri tasa-arvottomuutta, suvaitsemattomuutta), joten analogiaa on mahdollista pitää hyväksyttävänä. (Ks. Kakkuri-Knuutila 1998: 252.) Toisaalta rasismin vahvalla negatiivisella konnotaatiolla voidaan häivyttää vastaanottajan epäilyksiä asioiden yhtäläisyyksistä, sillä rasistiksi leimautumista välttääkseen on vastaanottajan helpompi hyväksyä väite myös ns. kielellisen rasismin olemassaolosta ja sen vastustamisen hyväksyttävyydestä kuin kyseenalaistaa se ja näin joutua vaaraan leimaantua rasistiksi. Kirjoittaja käyttääkin suostuttelevaa retoriikkaa, sillä tunteisiin vetoava argumentointi tehoaa, vaikka argumentoinnissa olisi puutteitakin. (Oikeudenmukaisuussäännöstä ks. Perelman 1996: 75–76.)

10) Kielen hallinnollinen kopelointi syrjivien ilmaisujen poistamiseksi on toivoton projekti. Sen sijaan on mahdollista vaihtaa hienovaraisesti sanoja ilman julistettua ohjelmaa. Jos kaikki -mies ilmaisut yritetään karsia, karsija tavoitteineen joutuu naurunalaiseksi kuten "neekerin" tai "mustalaisen" jahtaajille on käynyt ylimmät oikeusasteet mukaan lukien. (mks)

Esimerkin 10 kirjoittaja rinnastaa *mies*-loppuiset sanat sanoihin *neekeri* ja *mustalainen*. Väitteenä on, ettei sanojen muuttaminen ole vakavasti otettavaa, koska aikaisemminkin

”sanojen karsijat” ovat vain joutuneet naurunalaisiksi. Näin kirjottaja luo kuvaa suomen kielen lautakunnan naurettavuudesta tai epäuskottavuudesta. Kaikki keskusteluun osallistujat tunne tarkasti suomen kielen lautakunnan asemaa eli ettei lautakunnan kannanotto johda automaattisesti esimerkiksi lakitekstien muuttamiseen. Epäkorrekteiksi nykyään määritellyt sanat *neekeri* ja *mustalainen* rinnastuvat kirjoittajan tekstissä *mies*-loppuisiin sanoihin. Kun jotkin ilmaukset ovat muuttuneet hyväksyttävistä syrjiviksi (kuten *neekeri*) (ks. Kakkuri-Knuutila 1998: 258), olettaa kirjoittaja taustalla olevan jonkinlainen kielitieteellinen hallinnollinen taho, jonka toiminta ei ole tehonnut esimerkiksi *neekeri*-sanan käytössä hyvin, eikä siis *mies*-loppuisten ilmaustenkaan käyttö ole kirjoittajan mielestä parempi vaan naurettava. Kirjoittajan väitteenä siis on, että koska suositus sanojen *neekeri* ja *mustalainen* korvaamisella neutraalimmeilla ilmauksilla on ollut naurunalainen, on myös *mies*-loppuisten ammattinimikkeiden muuttaminen naurettavaa.

On syytä kysyä, onko näiden kahden tilanteen, *mies*-loppuisten ilmausten ja *neekeri*-sanan muuttaminen, yhtäläisyydet suuremmat kuin eroavaisuudet. Onko kyseessä kaksi todellisesti rinnastettavaa tilannetta, vai yrittääkö kirjoittaja esimerkiksi jättämällä huomioimatta kaikki molemmille tilanteille luonteenomaiset piirteet häivyttää argumentin heikkoutta? (Kakkuri-Knuutila 1998: 252.) Lukijan tulkinta ohjannee päättelyä jompaankumpaan edellä mainittuun suuntaan.

11) Millaisen mielikuvan suomalaisen mielessä herättää esim. ilmaisu YK:n pääsihteeri? Pitääkö meidän hyltää koko helvetin kieli kun joillakin on aina vääriä mielikuvia joidenkin sanojen merkityksistä? Viittomakielelläkin on omat puutteensa.... (Vanha Aatami)

Vertaus viittomakieleen on rinnastus, jolla kirjoittaja väittää myös toisen kielen, tässä tapauksessa viittomakielen, olevan puutteellinen, joten suomen kielenkään ei tarvitse olla täydellistä. Väitteelle ei esitetä lisäargumentteja tai esimerkkejä sen tueksi. Lukija voi jopa alkaa pohtia, miksi viittomakieli ei ole täydellistä ja miksei kirjoittaja perustele väitettään. Tämä voi johtaa kirjoittajan uskottavuuden vähenemiseen. (Kakkuri-Knuutila 1998: 252; Jokinen 1999: 152.)

12) Monissa noista voitaisiin alkuosa ”mustalais-” korvata alulla ”romani-”, mutta ei ehkä kaikissa ainakaan tällä hetkellä. Poliittisesti

korrektisti voidaan puhua ”romanikulttuurista”, mutta entä ”romani-orkesteri”? Ja onko ”mustalaiskulttuurista” puhuminen loukkaavaa? Pitäisikö *kaikkien* mustalais-alkuisten muodostelmien korvaamisen olla tavoitteena? Tai entäpä Federico García Lorcan *Romancero gitano*, joka on suomennettu nimellä ”Mustalaisromanssi”? Entä mitä pitäisi tehdä kielen historialliselle ulottuvuudelle ennen poliittisen korrektiuden aikaa? Jos kaikki edellä mainitut muodostelmat eivät ole loukkaavia tai syrjiviä, voisiko sittenkin olla niin, että loukkaavan, syrjivän, rasistisen ym. kielenkäytön syytä ei pitäisi etsiä niinkään yksittäisistä sanoista, vaikka niillä toki on oma osuutensa, vaan sanojen käyttäjän tavassa käyttää niitä? Lyhyesti: puhujan asenteista, ei kielestä. (Entrever)

Rinnastaessaan sanan *mustalainen* ja sen neutraalin vaihtoehdon *romani* ja esitellessään aiheen ongelmallisuutta esittää kirjoittaja väitteensä siitä, ettei suomen kielenkään sanat ja ilmaukset automaattisesti ole syrjiviä, vaan kyse on asenteista. Koska historiallisesti ja kulttuurisesti konventioituneita ilmauksia on sanalle *mustalainen* (tässä mainitaan etenkin erisnimi), niiden muuttaminen ei ole olennaista. Kirjoittajan mukaan tilanne rinnastettavissa *mies*-loppuisiin ammattinimikkeisiin.

3.4. Esimerkit ja omat havainnot

Tärkeitä perustelu- ja havainnollistamiskeinoja ovat esimerkit. Etenkin havainnollistava tyyli hyödyntää esimerkkien käyttöä. (Kakkuri-Knuutila 1998: 251.) Retoriikassa erotetaan havainnoillistus ja esimerkki toisistaan karkeasti jaotellen niin, että ennen yleistä sääntöä annettu esimerkki perustelee sääntöä, kun taas yleisen säännön jälkeen annettu esimerkki havainnollistaa sääntöä (Kakkuri-Knuutila 1998: 251; Mäntynen 2003: 150–151.)

13) Käytyäni maailmalla lännemmässä, en voinut olla ajattelematta, että siellä ihmiset olivat ystävällisiä ... mutta vain pinnalta, koska kuuluu olla ystävällinen ja yhtäkään ystävällistä fraasia ei pidä ottaa todesta ennenkuin oikeasti voi tuntea olevansa toisen ystävä ja tuntea toisen olevan selvästi normaalia ystävällisempi. Esimerkiksi, kohteliaisiin tapoihin kaiketi kuului toivottaa vieraskin tervetulleeksi kotiinsa, mutta vielä sillä perusteella ei kuitenkaan ollut tarpeen olettaa, että toinen oikeasti tulisi kotiin asti vierailulle. Eli vaikka oltiin ystävällisiä, käytettiin ystävällisiä sanoja, ei sanottu sitä mitä tarkoitettiin. En väitä, etteikö suomen kielessä olisi sanoja ja rakenteita, jotka oikeasti tarkoittavat eri asiaa kuin mitä ne näyttävät

tarkoittavan, mutta esim. ammattinimikkeistä toisaalta jokseenkin kaikki luultavasti tietävät, ettei ole sellaista ammattinimikettä (vai onko?), jonka harjoittaja ei voisi olla kumpaa tahansa sukupuolta, vaikka ammattinimikkeessä olisikin mainittu mies tai nainen. (Acousticus)

Tämä esimerkki voidaan tulkita myös vertaukseksi, rinnastukseksi, koska se käsittelee juuri kielen rakenteen ja merkityksen eroja ulkomailla ja Suomessa. Koska ulkomaillakin, eri kulttuureiden piirissä, on opittu ymmärtämään ero sen välillä mitä sanotaan ja mitä tarkoitetaan, on sama ilmiö myös suomen kielessä ja suomen kielen sukupuolittuneissa ammattinimikkeissä. Kirjoittajan esimerkki tukee hänen mielipidettään ihmisten yleisestä kielitajusta ja näin ollen ammattinimikkeiden muuttamisen tarpeettomuudesta. Lisäksi kirjoittajalla esiintyy suojautumista hänen esittäessään, että *en väitä, etteikö suomen kielessä olisi – – mutta...* Näin hän voi vältyä leimautumasta sellaiseksi, joka ajattelisi suomen kielen olevan täysin vapaa epätasa-arvoisista ilmauksista, ja pyrkii näin saamaan enemmän kannatusta väitteelleen.

14) En tunne lähipiirissäni ketään, jolle "virkamies" tai "nimismies" olisi ongelma. Itse en assosioi noita miehiksi edes sen vertaa kuin vielä kymmenisen vuotta sitten pastorin tai kappalaisen. (mks)

Esimerkin 14 kirjoittaja vetoaa paitsi omaan kokemukseensa myös ympäristöönsä. Näin kirjoittaja perustelee väitteensä siitä, etteivät *mies*-loppuiset ilmaukset ole syrjiviä, koska hän ei tunne ketään, joka niin ajattelisi. Kirjoittajan mielipide on, etteivät *mies*-loppuiset ammattinimikkeet ole syrjiviä, ja lisäksi hän antaa havainnollistavan esimerkin kahden *ei-mies*-loppuisen ammattinimikkeen suuremmasta "syrjivyydestä" hänen henkilökohtaisen kokemuksensa mukaan. (Ks. esimerkeistä ja havainnollisuudesta myös Perelman 1996: 120–125.) Toisin sanoen pääväitteenä on, että *mies*-loppuiset ammattinimikkeet ovat täysin neutraaleja, konventuaalistuneita tarkoittamaan mitä sukupuolta tahansa, eikä niitä näin ollen ole tarvetta muuttaa vähemmän sukupuolittuneiksi kielelliseltä asultaan. Kiinnostava lisä on myös uskonnollisten instituuttien edustajien mainitseminen: voidaan olettaa, että näihin ammatteihin (tai instituutteihin) liittyisi maskuliinisuus syvemminkin, vaikkei ammattinimikkeiden kieliasussa esiinnykään geneeris-maskuliinista päätettä *-mies*. Tiedetäänhän, ettei vielä ennen 1980-luvun loppua naisia vihitty papeiksi; näin ollen kirjoittajan näkemys siitä, että pastorit ovat, tai ovat olleet, miespuolisia, voi olla itse

asiassa kulttuurisesti opittu fakta: tietämättä kirjoittajan ikää tarkemmin, voi lauseesta päätellä, että ainakaan kirjoittajan lapsuudessa ei naispappeutta ollut olemassakaan. Kuinka siis yhdistää sana *pastori* naissukupuoleen, jos ei kyseisen ammatin harjoittaminen ole (tai ole ollut) naissukupuolisille edes mahdollista? Voidaankin pohtia argumentin tehoa, koska ennen ensimmäisten naispappien vihkimistä virkaansa Suomessa vuonna 1988, ei pappisuuden diskurssiin ole naiseus – tai nainen pappina – edes kuulunut. Kirjoittajan mainitsema ”kymmenisen vuotta sitten” osoittanee diskurssin ja kontekstin muuttumisen myötä seurannutta niin sanottua totuttelukautta, tai jonkinlaista mukautumisaikaa, jolloin uuteen asiaan on alettu vähitellen sopeutua. Tekstissä on nähtävissä erilaisia ylläpidettyjä diskursseja – muun muassa uskonnollisten instituutioiden patriarkaalisen hegemonian diskurssi.

3.5. Konsensus

Me-retoriikalla voidaan luoda yksimielisyyttä, etenkin kun kyseessä ovat kulttuuriset näkemykset tai toimintatavat, jotka yleisesti hyväksytään. Enemmistön tuki on vahva argumentaation keino, kuten seuraavassa esimerkissä.

15) Eiköhän sanan kuin sanan etymologiasta löydy jotain, joka jotakuta loukkaa. Mieluummin pidetään vakiintuneet ilmaukset ja puhutellaan ristiriitaa kokematta "rouva puhemiestä" entiseen malliin. Enemmistölle kielen tarkoitus on kommunikaatio eikä sellaisen nokkimisjärjestelmän konstruointi, jossa sisällön ja merkitysten sijasta sanoja ja sanojen osia käyttäville tarjotaan tilaisuus moraaliseen ylemmydentuntoon. (mks)

Viittaus enemmistöön luo konsensusta, ja väitteeksi voi tulkita ajatuksen siitä, että lautakunnan kannanoton takana on vain pieni vähemmistöjoukko, jonka mielipide on yleisen demokratiakäsityksen mukaan arvottomampi kuin enemmistön mielipide. Kirjoittaja vetoaa vanhoihin arvoihin todeten *pidetään vakiintuneet ilmaukset ja entiseen malliin*. On mahdollista tulkita kirjoittajan olettaen, että suurin osa suomalaisista kielenkäyttäjistä – ja kyseisen keskusteluun osallistujista – jakaa jonkinlaisen yhteisen muutoksen vastaisuuden, yleisen käsityksen ”vanhojen aikojen” paremmuudesta. Tällaisen tunteeseen vetoavan argumentoinnin voisi katsoa olevan osa kirjoittajan päätöstä. Konsensuksen avulla kirjoittajan väite lienee helppo hyväksyä.

Toisaalta kirjoittaja voi myös olettaa keskusteluun osallistujien enemmistön olevan uudistusten ja muutosten kannattajia, kuten modernissa yhteiskunnassa voi olettaa ainakin osan yksilöistä olevan, ja kirjoittaja yrittää vedota heidän tunteisiinsa väittäen, että muutos ei ole hyvästä, koska se voi luoda epätasa-arvoa. Sanomalla *kielen tarkoitus on kommunikaatio* luo kirjoittaja kuvaa siitä, että yleisesti hyväksytty ja kaikkien jakama mielipide on kielen käytön asema kommunikaatiovälineenä tasa-arvoisesti ilman yksilöiden eriarvoistamista (vrt. *nokkimisjärjestys*). Kysymys muutosten tekemisen tai ehdottamisen paremmuudesta tai huonommuudesta on riippuvainen vastaanottajan omista näkemyksistä.

16) Millaisen mielikuvan suomalaisen mielessä herättää esim. ilmaisu YK:n pääsihteeri? Pitääkö meidän hyltää koko helvetin kieli kun joillakin on aina väärä mielikuvia joidenkin sanojen merkityksistä? Viittomakielelläkin on omat puutteensa.... (Vanha Aatami)

Käyttäen persoonapronominia ”me” kirjoittaja luo konsensusta ja yhteisöllisyyttä. Puhutellessaan itseään ja vastaanottajia samaan ryhmään kuuluvina kirjoittaja oletettavasti pyrkii luomaan yhteishenkeä kulttuurisen diskurssin avulla, jossa ”me” on voimakas enemmistö, jota vastaan ”jotkut”, siis vähemmistö, käy. Lisäksi ilmaus ”suomalaisten mielessä” vetoaa kansalliseen identiteettiin sisältäen kaikki suomalaiset henkilöt. Tämä luo konsensusta, mutta toisaalta rajaa ei-suomalaiset ulkopuolelle, toisiksi. Tekstistä ei kuitenkaan voi tulkita, että myös nämä ”jotkut” olisivat myös ei-suomalaisia.

3.6. Värittävät ilmaukset ja metaforat

Värittävät ilmaukset ja metaforat ovat osittain liittyneet aineistoni teksteissä niin tiiviisti yhteen, että käsittelen näitä kahta ilmiötä samassa luvussa. Metaforan semanttinen kaava on *X on ikään kuin Y, suhteessa Z*. Voidaan sanoa, että X on kuvattava eli puhujan tarkoittama kategoria tai sen yksikkö, Y on kuva eli se kategoria johon X:ää verrataan ja Z on peruste eli se millaisten ominaisuuksien perusteella kuvattavaa ja kuvaa verrataan. (Koski 1992: 13–14; Leech 1969: 151.) Jo olemassa olevia käsitteitä sekä niiden kielellisiä ilmauksia voidaan antaa vanhoille tulkinnoille

uusia merkityksiä kielentämällä ja käsitteistämällä niitä metaforien avulla. Kun metafora nostaa esiin käsitteen tiettyjä puolia ja jättää muita huomiotta, voi vaikuttaa metafora tapaamme hahmottaa maailmaa tai toimia siinä. (Esim. Lakoff ja Johnson 1980.)

Kun metaforien voima piilee niiden mahdollisuudesta luoda konnotaatioita ilman varsinaisia argumentteja, on viestin välittäjän sanoman vastaanotto riippuvainen vastaanottajan kyvystä ymmärtää metaforat halutulla tavalla. Täysin konventuaalistuneiden sekä niin sanottujen nukkuvien metaforien tunnistaminen ei liene useinkaan mahdollista, mutta kaikkien metaforien mikrotason tulisi välittyä vastaanottajalle viestin välittäjän aikomalla tavalla. Metafora voi myös olla ainutkertainen eli uusi tai vähän tunnettu, jolloin se ei myöskään luonnollisesti ole konventuaalistunut. Tällöin sen ymmärtäminen halutulla tavalla voi olla vaikeaa. (Ks. esim. Kankaanpää 2006: 128–138.)

Värittävät ilmaukset eivät ole varsinaisia argumentteja, sillä ne eivät anna väitteelle varsinaisia perusteluita. Niitä käytetään luomaan myönteisiä tai kielteisiä tunne- tai arvolatauksia. Etenkin etnisiin ja rodullisiin ominaisuuksiin viittaavissa ilmaisuissa on paljon kielteisesti värittyneitä sanontoja, kuten *ryssä* ja *mustalainen*. (Kakkuri-Knuutila 1998: 258.) Värittynyt kielenkäyttö liittyy kiinteästi myös ideologian käsitteeseen, sillä kielenkäytöllä on mahdollista esittää tietty näkemys ilmiöstä tai tapahtumasta, ja tämä tietty näkemys liitetään tiettyyn ihmisryhmään tai sosiaaliseen identiteettiin (Pietikäinen 2000: 202). Näin ollen tulkitsemme, että värittävät ilmaukset (ja kategorisoinnit) ovat osa aineistossa esille nousevia diskursseja, joissa esimerkiksi feminismi voi olla myönteisen tai kielteisen näkemyksen kohteena.

Värittävät ilmaukset kuuluvat affektisten ilmausten kokonaisuuteen. Affektisten ilmausten avulla voidaan osoittaa suhtautumista käsiteltävään aiheeseen. Ne tuovat lauseisiin lisämerkityksiä ja implikaatioita, jotka vastaanottajan on tunnistettava, jotta sanoma vastaanotettaisiin kirjoittajan tarkoittamalla tavalla. Affektisten ilmausten käyttö osoittaa kirjoittajan suhtautumistapaa käsiteltävään asiaan, ja näin ollen ne ohjaavat vastaanottajan tulkintaa. (ISK 2004: 1614.)

17) Välttämättä nyt ilmaisua "sodanjulistus" totean, että jos rauhanomaisesta rinnakkainelosta keskinäisen ymmärryksen ja kunnioituksen hengessä halutaan nimenomaisesti luopua ja lähteä omien keppihavosten täysimittaiseen laidunnukseen, meillä on pian

kreationisteja vaatimassa kaikki luonnon"tieteeseen" viittaavat ilmaisut pois, eri lajien fundamentalisteja vaatimassa ryhmälleen universsaliin totuuteen viittaavia attribuuutteja, tieteen tekijöitä vaatimassa monopolia kaikkiin tietoon tai ymmärrykseen viittaaviin ilmaisuihin ja kielitieteilijöitä sensuroimassa hämärillä tutkimuksillaan mielestään epämieluisat puheenvuorot. Ja kaikki tuo sillä perusteella, ettei ketään saa syrjiä tai loukata kielen sananston tai rakenteeseen liittyvillä seikoilla. Mielenpitoisten ja ihmisten sortaminen nostattaen vihaa sanoista saivarrellen ja toisten sielujen syvimpiä sopukoita kaivellen olisi sen sijaan salonkikelpoista vaikkapa tyyliin ”*sanoisin, että jollakulla on jotain suojeltavaa, todella*”. (mks)

Värittyneitä ilmauksia käyttäen kirjoittaja tuo selkeästi esille tunnepitoisilla ilmauksillaan näkemyksensä kielilautakunnan kannanotosta. *Rauhanomaisen rinnakkaiselon* vastakohtana esitellään muun muassa *fundamentalistit ja hämärät puheenvuorot*. Mustaamisella (Suojanen 1997: 82) tarkoitetaan muun muassa toisen ihmisryhmän tai toisin ajattelevien toiminnan ja päämäärän kyseenalaistamista. Halventavien vihjailujen käyttö on yksi mustaamisen keino, kuten esimerkiksi yllä olevassa esimerkissä vihjailu siitä, että *keskinäinen kunnioitus ja rauhallinen rinnakkaiselo*, joilla on positiivinen konnotaatio, halutaan syrjäyttää *monopolilla*, jolla on negatiivinen konnotaatio. Lisäksi *fundamentalismi* liitetään usein kiihkoiluun, joten tekstin tunnelataus on hyvin negatiivinen.

Metaforanomainen *keppihevosten laidunnus* on halventava ilmaus, jossa voi jälleen nähdä mustaamista. Keppihevonen on leikkikalua, joten kirjoittaja luo kuvaa siitä, että kielilautakunnan kannanoton takana on lapsellinen ryhmä. Ryhmänä lapset yhdistyvät kulttuurisessa diskurssissa vastakohtaksi aikuisille, joiden mielenpitoisten nähdään olevan vakuuttavampia ja oikeampia kuin lasten. Toisin sanoen kirjoittajan näkemys on, että suomen kielen lautakunta kannanottoineen on ensinnäkin horjuttamassa kollektiivista toisten kunnioitusta ja rauhaa, jotka ovat kulttuurisidonnaisesti positiivisen tunnelatauksen ja konnotaation sisältäviä käsitteitä, (vertaa vastakohtapari *sota vs. rauha*, jossa *sota* on negatiivinen ja *rauha* positiivinen ilmiö), ja toiseksi tekemässä itseään naurunalaiseksi lapsellisuudella. Tässä esimerkissä on nähtävissä pragmaattista retoriikkaa, koska kirjoittajan olettamuksena on, että kielen sukupuolittuneisiin ilmauksiin puuttuminen tai niistä puhuminen johtaa katastrofaalisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin ja tietoa hallitsee pieni vähemmistö. Näin voimakkaan tunnelatauksen sisältävä teksti voi vaikuttaa vastaanottajaan myös

kielteisesti, jos vastaanottaja ei suhtaudu puheena olevaan asiaan samalla tavalla.

18) Tavoitteen täytyy toki olla pidemmällä kuin vain juuri nyt lingvistiksi emansipoituneelle taholle kumartaminen. Ilmaisut pitää luonnollisesti puhdistaa saman tien muistakin arveluttavista piilo- ja kaksoisviesteistä. (mks)

Esimerkissä 18 rakennetaan nesessiivirakentein tunnelataukseltaan väritynyt kannanotto kielilautakunnan funktioista. *Lingvistiksi emansipoituneelle taholle kumartaminen* viittaa siihen, että kielilautakunnan kannanotto ei ole tarkoitusperiltään oikeanlainen. Tällä tavalla värityneestä ilmauksesta jostakin ulkopuolisesta, toisesta (*taho*), voidaan tulkita löytyvän me–ne-vastakkainasettelua. Kirjoittaja viittaa myös siihen, että kannanoton puolustajat tai sen kanssa samaa mieltä olevat esiintyvät jollain lailla harkintakyvyttöminä myötäilijöinä, johon ilmaus *kumartaminen* viittaa. Jälkimmäinen lause on osittain ironissävyytteinen, ja vaikka se on kielen pintarakenteen mukaisesti kehoitus tai käsky (vrt. *pitää*), se voidaan tulkita mustaamiseksi. Verbi *puhdistaa* on affektinen, sillä puhdistukseen voi liittyä negatiivisia konnotaatioita, jos vastaanottaja tulkitsee sen liittyväksi diskursseihin esimerkiksi rodullisesta puhdistuksesta. Näin ollen kielilautakunnan toimintatavatkin kyseenalaistuvat vähintäänkin epäilyttäväksi.

19) Oletan ja toivon, että lautakunta pystyy ottamaan kantaa myös siihen, ovatko po. termit – kaikki tai vain osa, ja mikä osa – todella syrjiviä vai onko ainakin osittain kyseessä naisnäkökulmasta lähtevä yliherkkyys kaikkia *mies*-muodostelmia kohtaan, vaikka jotkut niistä eivät olisikaan syrjiviä. (Entrever)

Kirjoittajan suhtautumistapa tulee esille, sillä *yliherkkyys* on affektiivinen, konnotaatioltaan negatiiviseksi tulkittava ilmaus. Kirjoittajalla on kyllä lieventäviä ilmauksia, kuten *ainakin osittain* ja *jotkut niistä*, joten kirjoittaja ei kiistä, ettei jotkin suomen kielen ilmaukset olisi syrjiviä, mutta esittää epäilyn, että mahdollisesti pieni liioittelu on kyseessä, kun tarkastellaan suomen kielen sukupuolittuneita ilmauksia.

20) Tämä sukupuolen suhteen neutraalin kielen vaatimushan lepää, kuten aiemmin esimerkillä viittasin, täydelliseen virhekäsitykseen, että ihmisten yhteinen todellisuus kuvautuisi kieleen jollain neutraalilla tavalla, josta kukin kuppikunta voisi poistaa itselleen arkoihin

assosiaatioihin sopimattomat ilmaiset muka tutkimukseen perustuen. Perimmältään kielipoliisi on ajatuspoliisi, mutta hienovaraisesti ja harkitusti toteutettuna kielen huoltoa voidaan toteuttaa esittelemällä suosituksia. Parhaiten suositukset toimivat kritiikille alttiissa ilmaisussa (TV tai kouluaine) mutta nähdäkseni hyvää kielen huoltoa on, ettei kirjakieltä ja puhekieltä ajeta kokonaan erilleen kirjakielken jäädessä kirjoittavan ja julkisesti esiintyvän vähemmistön kieleksi. Huonoiten kielenhuolto toteuttaa tehtävänsä, jos se lähtee kuppikuntien käsikassaraksi "neutraaleja ilmaisuja" toteuttamaan. (mks)

Sävyttävät ilmaukset kuten *täydellinen virhekäsitys* ja metaforinen *kuppikunta* ilmentävät kirjoittajan näkökantaa suomen kielen lautakunnan kannanottoon. Epäilystä ilmaiseva *muka* on merkitsemässä kirjoittajan näkemystä kielenhuollon ja lautakunnan kyseenalaisista funktioista. Kirjoittaja perustelee lautakunnan kannanoton virheellisiä lähtökohtia sillä, ettei kielenkäyttäjillä ole kollektiivista ymmärrystä sanojen merkityksistä ja tulkinnoista. Kirjoittaja esittää eron julkiseen ja yksityiseen kielenkäyttöön, vähemmistöön ja enemmistöön. Mainitessaan kielenhuollon ”hyväksyttävän” funktion olevan suositusten antaminen, viittaa kirjoittaja ilmeisesti siihen, ettei yksityinen kielenkäyttö kuitenkaan muutu, vaikka julkisessa kielenkäytössä kielenhuollon esittämiä suosituksia noudatettaisiinkin. Kirjoittaja viitanee kuitenkin ennemminkin esimerkiksi oikeinkirjoitussuosituksiin tai vastaaviin, sillä esimerkin viimeisessä lauseessa on tulkittavissa näkemys siitä, ettei sukupuolisidonnaisten ilmausten muuttaminen ole kielenhuollon tehtävä. *Kuppikunnan käsikassara* on metafora, jolla kirjoittaja mustaa niin feministisen kielentutkimuksen edustajat kuin kielenhuollonkin, jos se puuttuu suomen kielen lautakunnan kannanotossa esitettyihin asioihin.

21) on mielenkintoista nähdä vaivautuvatko feministitutkijat vaatimaan linjakkaasti myös mahdollisista negatiivisia assosiaatioita sisältäville "-mies" ilmaisuille sukupuolineutraaleja korvikkeita. (mks)

Käytettäessä ilmausta *vaivautuvatko* voi lukija tulkita kirjoittajan näkökulman olevan negatiivinen ja feministisen kielenhuollon tahojen rinnastuvan johonkin passiiviseen. Ilmaus *linjakkaasti* on jossain määrin ironinen, ja se toimii tehokeinona kirjoittajan asenteen tai näkökulman tulkitsemiselle. Kirjoittaja siis toteaa, että feministisen kielentutkimuksen epätasa-arvoisuus on nähtävissä siinä, ettei sen tehtäviin kuulu *mies*-sanan sisältävien ilmausten neutralisoiminen tai muuttaminen, mikäli niihin liittyvä

negatiivinen konnotaatio liittyy vain miehiin.

3.7. Numeerinen määrällistäminen

Tarkkojen lukujen esittely on yksi osa argumentaatiota, jonka avulla voidaan synnyttää konnotaatioita halutulla tavalla eli joko jotakin asiaa korostaen tai jotakin häivyttäen. Erilainen merkitys syntyy esimerkiksi ilmauksista ”peräti 300 000 suomalaista” ja ”vain 5 % suomalaisista”. (Vrt. Turunen 2006: 32.) Aineistossani on muun muassa hyödynnetty esimerkiksi erilaisia listoja ammattinimikkeistä, jotka ikään kuin automaattisesti osoittavat *mies*-loppuisten ammattinimikkeiden vallitsevuuden (ks. Liite 1).

22) Nettihaku ei tietenkään todista mitään tieteellisesti, mutta en malttanut olla hakematta tiettyjä sanoja fraasihakuna. Jokaisen perässä on Googlen antamien osumien määrä:

1. ”nainen pahoinpideltiin” (220)
2. ”naista pahoinpideltiin” (865)
3. ”mies pahoinpiteli naisen (64)
4. ”mies pahoinpiteli naista (890)

Vastaavat luvut symmetrisesti miehistä:

5. ”mies pahoinpideltiin” (8220)
6. ”miestä pahoinpideltiin” (19 800)
7. ”nainen pahoinpiteli miehen” (2)
8. ”nainen pahoinpiteli miestä” (5)

Luvuista ei käy ilmi, missä yhteydessä fraasit esiintyvät ja ovatko ne edes lehtien uutisointia. Tuon perusteella ei kuitenkaan näytä siltä, että aktiivimuoto ”mies pahoinpiteli naisen/naista” olisi niinkään harvinainen. Ainakin ensimmäisten osumien joukossa on sanomalehtiä, joten aktiivilause ”mies pahoinpiteli” ei ole mitenkään pois suljettu. (Entrever)

Kirjoittajan esimerkit viittaavat puheena olleeseen artikkeliin, jonka mukaan lehdistössä kirjoitetaan eri tavalla miehistä ja naisista, eritoten niin, että naiseen viitataan useammin passiivimuodoilla. Esimerkin 22 kirjoittaja osoittaa kuitenkin

lukumäärien avulla vähintäänkin kyseenalaistavansa väitteen lehdistökielen passiivihakuisuudesta. Lisäksi, vaikka lukumäärien välillä ei ole suurta eroa (vrt. passiivimuoto 865 ja aktiivimuoto 890, eli ne ovat esiintyneet lähes yhtä monta kertaa), luo jo lukumäärien listaaminen konnotaatiota luotettavuudesta.

23) Mies-loppuiset sanat ovat virkanimikkeitä joiden mies-päätteeseen harvoin tulee kiinnittäneeksi huomiota. Kun on 50 vuotta tuntenut sanan virkamies niin se ei ole millään lailla sukupuolisidonnainen. (juhani)

Esimerkissä 23 kirjoittaja perustelee *mies*-loppuisten ammattinimikkeiden neutraaliutta ja neutraalia konnotaatiota esimerkillä omasta kokemuksestaan. Vaikka kirjoittaja käyttää geneeristä kolmatta persoonaa ("kun on 50 vuotta tuntenut"), tekstistä voi päätellä kirjoittajan viittaavan itseensä. Kolmannen persoonan käyttö eli nollapersoonaa voi tässä toimia lähinnä lukijasuhdetta lähentävänä – kuka tahansa voi samaistua tekstin väitteeseen. (ISK: 1284–1285.) Tarkka 50 vuotta toimii retorisesti tehokkaasti, sillä 50 vuotta on kulttuurisessa kontekstissa nähtävissä pitkäksi ajanjaksoksi, johon voi katsoa tässä liittyvän positiivisia konnotaatioita, kuten kokemus tai viisaus. Esimerkin kvantifiointi on tehokkaampi retorinen keino kuin esimerkiksi vaihtoehtoiset epämääräisemmät ilmaukset *kauan* tai *vuosia*. Toisaalta vastaanottaja voi mahdollisesti myös tulkita esimerkin vanhanaikaisuuden konnotaatioiden kautta, eli sanoma välittyikin niihin kulttuuriin konteksteihin liittyen, joiden mukaan perustelut, joissa on nähtävissä muutoksen vastaisuutta, liittyvätkin esimerkiksi uuden pelkoon, itsepäisyyteen, konservatiivisuuteen tai muihin negatiivisen konnotaation omaaviin ilmiöihin. Negatiivisen konnotaation voisi silloin olettaa liittyvän kulttuuriseen näkemykseen siitä, että uudistusten taustalla ovat lähes aina nuoret sukupolvet, eivät vanhemmat.

3.8. Painotus

Aineistosta nousevat esille kaksi puheenaihetta, joita (sama kirjoittaja) tuo teksteissään esille läpi koko keskustelun. Tämän voi nähdä liittyvän tekstin rakenteeseen, painottamiseen, ja tulkitsen sen retoriseksi keinoksi (ks. Perelman 1996: 157), sillä asia tai ilmiö, jota painotetaan ja toistetaan, esiintyy ja hahmottuu tärkeänä ja voi toisaalta myös viedä vastaanottajan huomion pois sellaisista asioista, joihin lähettäjä ei halua

kiinnitettävän huomiota. Näin on myös mahdollista ylläpitää tai rakentaa tiettyjä diskursseja tehokkaasti. Painotus ei ole täysin sama asia kuin toisto retorisenä keinona (ks. esim. ISK 2004: 1614), mutta koska kirjoittaja joka tapauksessa esittelee tai mainitsee samat asiat useaan kertaan, käytän verbejä *painottaa* ja *toistaa*.

24) Palaan esittämäni ajatukseen, että tätäkään ilmiötä – kielellistä syrjintää – ei voida tarkastella ottamatta huomioon nelijakoa: puhuja, kuulija, kieli järjestelmä ja kielenkäyttötilanne. Tällä haluan korostaa sitä, että joskus kielen järjestelmän syyksi pistetään seikkoja, joiden kanssa sillä ei ole mitään tekemistä siksi, koska syypää syrjivään kielenkäyttöön onkin joko puhuja tai kuulija. Tiettyä ilmaisua saatetaan syyttää seksistiseksi, vaikka vika onkin esimerkiksi kuulijassa tai viestin lähettäjässä (puhujalla). — On totta, että *mies*-päätteiset sanat eivät ota samalla tavalla huomioon myös naisnäkökulmaa kuin selvästi sukupuolineutraalit ilmaisut, mutta onko tämä aina sama asia kuin syrjivä kielenkäyttö? Ei välttämättä. Näin siksi, että mikäli kuulija on sitä mieltä, että *mies*-päätteiset sanat järjestelmällisesti jättävät naiset pois laskuista, hän saattaa syyllistyä kuulijan seksismiin. Mikäli kuulija näkee vain miehiä virkamiesten, puhemiesten, lautamiesten ja vastaavien joukossa, hänen ajatusmaailmansa saattaa olla seksistinen. (Entrever)

25) Kuvaamasi tilanne on vaarana, mikäli annettavat suositukset eivät ole sopusoinnussa kielen järjestelmän kanssa. (Entrever)

26) Aivan samalla tavalla kuin on puhujan seksismiä ja rasismia, on myös kuulijan seksismiä ja rasismia, millä tarkoitan sitä – enkä nyt viittaa konkreettisesti mainittuihin sanoihin, vaan puhun yleisesti – että kuulija tulkitsee loukkaavaksi ilmaisun, joka ei sitä ole. Yksi kielenkäyttäjärühmä – on kyseessä sitten vaikkapa tietty ikäluokka tai jonkin muun tekijän yhdistämä, pienempi tai suurempi ryhmä – ei voi monopolisoida kielenkäytön tulkintaa itselleen. (Entrever)

27) [s]aattaa syyllistyä kuulijan seksismiin, vaikka puhuja ei sitä sillä tavalla ole esittänyt. Kielen järjestelmän kannalta, kun tutkitaan kaikki osaset, ilmaisu voi olla syrjivä tai ei — (Entrever)

28) Tätä tarkoitan, kun puhun kuulijan seksismistä. Kun Jyrkinen toteaa, että hän pitää tiettyjä sanoja neutraaleina, hänen kokemuksensa ovat yhtä päteviä kuin niiden naisten, joita sanat häiritsevät. Kummallakaan taholla ei ole yksinoikeutta kieleen ja sen tulkintaan. (Entrever)

Nimimerkki Entreverin teksteissä esiintyvät ilmaukset *kielijärjestelmä* ja *kuulijan seksisti* nousivat esille selkeästi. (*Kielijärjestelmä* esiintyi 18 kertaa retorisessa funktiossa, *kuulijan seksismi* 19 kertaa.) Keskustelun aihepiiriin liittyen tietyt sanat ja

ilmaukset toistuvat useasti, olisihan kielen sukupuolittuneisuudesta kenties mahdollonta keskustella toistamatta usein esimerkiksi sanoja *kieli*, *puhuja*, *seksistisyys*, *syryntä*, koska ne kuuluvat kontekstiin, mutta *kieli* ja *puhuja* ovat mielestäni korostetusti argumentaation tukena useammin kuin moni muu usein toistunut ilmaus teksteissä. Kielen järjestelmän merkityksen esille tuominen ja sen toistaminen koko keskustelun ajan on mielestäni keino ylläpitää kirjoittajan asiantuntijuutta.

29) Oletan ja toivon, että lautakunta pystyy ottamaan kantaa myös siihen, ovatko — syrjiviä vai onko ainakin osittain kyseessä naisnäkökulmasta lähtevä yliherkkyys kaikkia *mies*-muodostelmia kohtaan, vaikka jotkut niistä eivät olisikaan syrjiviä. Tätä en tosin pysty tiedon pohjalta sanomaan, koska en ole tutkinut suomen kielen järjestelmää. (Entrever)

Esimerkin 29 lopussa oleva toteamus on jossain määrin ristiriitainen kirjoittajan muiden tekstien kanssa, joissa hän esittää kielijärjestelmän tärkeyttä ja huomioimista. Voi vaikuttaa jopa oudolta, että painottaessaan läpi tekstiensä niin paljon kielijärjestelmän asemaa kirjoittaja ilmoittaa, ettei itse asiassa tunnekaan kielijärjestelmää. Lukija voi alkaa pohtia kirjoittajan uskottavuutta, mikäli ajatellaan, että väitteen esittäjän tulisi tietää mainitsemistaan asioista tarkemmin tai vähintään yhtä paljon kuin yleisö. Jos toisaalta oletetaan kirjoittajan tiedostavan, että kielen seksistisyyttä tutkittaessa – ja siitä keskusteltaessa – ei tulisi unohtaa kielijärjestelmää (jolla kirjoittaja viittaa oikeastaan mikrotasoihin ja konteksteihin) mutta ettei hän ole asiantuntija, voi uskottavuuden katsoa olevan jollakin tasolla pätevä ja suhteellisen vahva.

On mielestäni erittäin mielenkiintoista pohtia sitä, miksi kirjoittaja vetoaa niin usein kielijärjestelmään, jos kuitenkin mainitsee, ettei ole tutkinut kielijärjestelmää. Mihin tällainen argumentaatio silloin perustuu? Miksi kirjoittaja vetoaa niin usein kielijärjestelmään – aiheeseen, jota hän ei siis omien sanojensa mukaan edes oikeastaan tunne? Onko itse asiassa tarkoituksena ollut luoda asiantuntijuutta teknisyydellä ja teoreettisuudella, jolloin oman argumentoinnin todelliset heikkoudet sekä asiantuntijattomuus on saatu häivytettyä? Kukaan keskustelupalstan muista kirjoittajista ei kommentoi esimerkin 29 tekstiä mitenkään suoraan, joten on mahdollonta tietää, millaisia mahdollisia reaktioita vastaanottajissa on syntynyt. Toisaalta on syytä muistaa, että jokaisen vastaanottajan kokemus ja tulkinta ovat hieman erilaisia, joten mahdollisesti kaikki eivät näe kyseessä olevan kirjoittajan

argumentoinnissa samanlaista ristiriitaa.

Kirjoittaja mainitsee usein myös kuulijan seksismin. Tulkitsen kuulijan seksismin mainitsemisen liittyvän vallalla olevien hegemonioiden ylläpitoon. Palaan asiaan erilaisiin diskursseihin syventyessäni luvussa 5.

4. TYYLIKEINOT

4.1. Teknisyys ja havainnollistavuus

Jonkin ammatti- tai tieteenalan teknisen käsitteistön runsas käyttö on osa teknistä tyyliä (Kakkuri-Knuuttila 1998: 237). Tällainen tyyli voi myös viitata yleisösuhteeseen eli oletukseen asiantuntijayleisöstä, joka tuntee tieteenalan – tutkimuksen aineiston tapauksessa lingvistiikan – käsitteistön. Väitteen esittäjän uskottavuus voi myös kärsiä liian teknisestä tyylistä, mikäli yleisö ei tavoita kirjoittajan väitteitä toivotulla tavalla. Toisaalta tekninen tyyli voi vastaavasti lisätä kirjoittajan asiantuntijuutta sekä uskottavuutta. (Ks. ammattikielten teoriasta Niemikorpi 1999.)

30) Kieli ja kielenkäyttö harvoin on täysin yksiselitteistä. Niinpä myös tässä kielellisen syrjinnän tutkimuksessa ei pidä unohtaa, että mukana ovat ainakin seuraavat tekijät:

1. Puhuja
2. Kuulija
3. Kieli järjestelmä
4. Kielenkäyttötilanne
(Entrever)

31) Vaikka aloituksessa keskityn suomen kieleen, haluan selvittää hieman kieliopillisen suvun ja sukupuolen suhteita, sillä ne toteutuvat eri kielissä eri tavalla. Tässä voi olla apua, kun mietitään asiaa suomen kielen kannalta. Tarkastellaan seuraavaa kolmea ryhmää:

1. Kielet, joissa on kieliopillinen suku.
2. Kielet, joissa ei ole kieliopillista sukua, mutta biologiseen sukupuoleen viittaava pronominijärjestelmä.
3. Kielet, joissa ei ole kieliopillista sukua eikä biologiseen sukupuoleen viittaavaa pronominijärjestelmää.

Esimerkkejä ensimmäisestä ovat vaikkapa romaaniset kielet ranska, italia ja espanja; toiseen ryhmään kuuluu esimerkiksi englantia ja kolmanteen mm. suomi. Oletetaan, että näillä kielillä pitää käsitellä sisällöltään seuraava ilmaisu:

”Ensimmäinen uhri makasi maassa. Hän ei hengittänyt.”

Ryhmän kolme kielissä, joihin suomi kuuluu, esimerkissä ei ole minkäläistä merkkiä uhrin sukupuolesta ja katkelman perusteella sitä ei voida tietää. Ilmaisun on täysin sukupuolineutraali. Jos esimerkki olisi *”Nainen makasi maassa. Hän ei hengittänyt”*, sanalla ”nainen” olisi viittaus sukupuoleen, mutta niin olisi myös pronomini ”hän”. Kieliopillista sukua ei olisi kummissakaan tapauksessa. Ykkösryhmän kielissä sanalla ”uhri” on kieliopillinen suku, joka ainakin ranskassa, italiassa ja espanjassa on feminiini: *la victime, la*

vittima, la víctima. Kieliopillinen suku ei kuitenkaan kerro mitään biologisesta sukupuolesta ("uhri" on tässä suhteessa neutraali). Adjektiivimääre taipuu pääsanan kieliopillisen suvun mukaan eli tässä tapauksessa feminiinissä täysin riippumatta uhrin biologisesta sukupuolesta. Jatkossa kun uhriin viitataan pronomilla "hän", tilanne vaihtelee siten, että ranskassa subjektina olevaa persoonapronominia on käytettävä aina, kun taas italiassa ja espanjassa se voidaan jättää pois, koska verbimuodosta ilmenee subjekti. Ranskassa feminiinisukuiseen sanaan "victime" viitataan feminiinin pronomilla "elle", mutta tässäkään tapauksessa lukija ei voi tietää mitään uhrin sukupuolesta, sillä kongruenssi on kieliopillisen suvun mukainen. Jos italiaan tai espanjaan lisätään vastaavassa tapauksessa korostava pronomini, myös se on kieliopillisesti feminiini, mutta sekään ei kerro mitään uhrin sukupuolesta. Femininiisukuiset pronominit ovat esimerkissä sukupuolineutraaleja. Tilanne olisi erilainen, mikäli esimerkki olisi "*Nainen makasi maassa. Hän ei hengittänyt.*" Tällöin sanalla "nainen" on mainituissa kielissä kieliopillinen suku (fem.), mutta myös viittaus sukupuoleen (nainen). Sama pätee seuraavaan feminiinisukuiseen pronominiin, jolla olisi sekä kieliopillinen suku että viittaus sukupuoleen. (Entrever)

Kirjoittaja käyttää useita lingvistiikan alaan kuuluvia käsitteitä, jotka oletettavasti ovat kaikille tuttuja (esim. subjekti, pronomini), mutta niiden runsas käyttö luo tyylistä hyvin teknisen. Samalla hän havainnollistaa kielellistä asiantuntijuuttaan. Tekstissä voi nähdä myös oletuksen siitä, että kohdeyleisö olisi asiantuntijayleisö tyylin teknisyyden vuoksi, mutta toisaalta se voi olla myös oletus universaaliyleisön yleissivistyksestä. Toisin sanoen, taustaoletuksena on, että kielestä puhuttaessa kaikki tuntevat ja hallitsevat samat lingvistiikan käsitteet, olivatpa he alan asiantuntijoita tai eivät. Voidaan kuitenkin kysyä, kuinka tuttuja ovat esimerkiksi termit *kieliopillinen suku*, *kongruenssi* ja *adjektiivimääre*. Lisäksi esimerkissä voi havaita teknisen tyylin. Tekninen tyyli vaatiikin asiallisen tyylin, koska esimerkiksi huumorin käyttäminen saattaa heikentää uskottavuutta, mikäli sen ei katsota kuuluvan tekniseen tai tieteellisteoreettiseen tyyliin.

Toisin kuin teknisessä tyyliin, voivat huumori ja puhekieliset ilmaukset toimia havainnollistavassa tyyliin, johon kuuluvat laajemmalle yleisölle tutut ilmaisut ja esimerkit. Havainnollistavalla tyyllillä on mahdollista luoda läheisempi suhde yleisöön, kuten seuraavassa esimerkissä. Tekstiin on yleisön todennäköisesti helppo samaistua, joskin taustaoletuksena on ilmeisesti se, että vastaanottajilla on samanlaiset premissit esimerkiksi sotilasmaailman auktoriteettikontekstista.

32) Yhteiskunnan muuttuessa muuttuu myös kieli, joskin todella hitaasti.

Väkisin tehdyt muutokset ovat helposti koomisia: merimiehestä jos tekee merihenkilöitä niin se ei istu. Sen sijaan sotilaslakimiehen vaihtaminen oikeusupseeriksi tuntuu luontevalta.

On tilanteita, joissa on eräänlainen pakko muuttaa termejä tai niiden käyttötapoja. Sotilasosaston eteen astelevaa naispuolista kouluttajaa ei voi kutsua herra alikersantiksi, mutta kyllä rouva alikersanttikin tuntuu oudolta. Neiti alikersantti termillä olisi jo vaikea pitää naamari peruslukemilla. Vaan jermuthan ovat kironneet herroittelua niin kauan kuin herroja on ollut olemassa ja ehkäpä siitä joskus kokonaan luovutaan. (juhani)

Kirjoittaja väittää, että ammattinimikkeiden muuttaminen sukupuolineutraaleiksi voi olla vaikeaa, jopa koomista, mikäli se tapahtuu mekaanisesti *mies*-loppuisten sanojen korvaamisella sanalla *henkilö*. Kirjoittaja ei ole täysin ammattinimikkeiden muuttamista vastaan, vaan itse asiassa havainnollistaa – oletettavasti kaikille tutuilla – sotilastermeillä asian monimutkaisuutta. Jermu on puhekielinen, kaikille oletettavasti tuttu nimitys sotilaasta, ja herroittelun voi nähdä liittyvän armeijadiskurssiin liittyvään auktoriteettien vastustamiseen tai vähintäänkin kyseenalaistamiseen. Havainnollistavuudessa onkin syytä ottaa huomioon esimerkkien ja havainnollistusten tuttuus; toisin sanoen mitä laajemmalle yleisölle tuttuja ja jokapäiväisiä termejä ja ilmiöitä esitellään, sitä varmemmin viesti todennäköisesti vastaanotetaan halutulla tavalla.

4.2. Huumori ja ironia

Huomiota voi herättää ironisella tai humoristisella tyylillä. Aineistossani esiintyy kuitenkin suhteellisen vähän täysin humoristisesti kirjoitettuja tekstejä. Seuraavien esimerkkien tulkinta humoristiseksi tai ironiseksi on jokaisen lukijan oman tulkinnan varassa. (Ks. ironiasta esim. Rahtu 2006.)

33) Rajoittuuko muutostarve pelkästään mies-loppuisiin nimikkeisiin, vai onko tarve muuttaa kaikki sukupuoleen viittaavat ammattinimikkeet neutraaleiksi? Ensimmäisenä tulee mieleen tietynä vuodenaikana sangen yleinen ammatti **joulupukki**. Pukki-nimitystähän käytetään vuohieläinten (*Capra aegagrus hircus*) koiraspuolisista edustajista, jolloin joulupukin kovaava nimike olisi luonnollisesti **jouluvuohi**.

Näkökulmalla esiintyy usein myös nimike **olkiukko**, jota lienee aika päivittää sävyltään sukupuolineutraalimmaksi. (Pajazzo)

Kirjoittaja vertaa mielikuvitusolennoiksi tulkittavat *joulupukin* ja *olkinuken mies-*loppuisiin ammattinimikkeisiin. On pohdittava millaisia taustaoletuksia kirjoittaja olettaa yleisöllä olevan. Onko tekstin tavoite vakuuttaa lukija siitä, että todellisuutemme on täynnä sukupuolittuneita ilmauksia, jotka eivät rajoitu pelkästään ammattinimikkeisiin, joten niiden muuttaminen on liian työlästä tai peräti naurettavaa?

Ironiseksi tekstin tekee muun muassa teknisen tyylin imitointi (esim. vuohen latinankielisen nimen ilmaisu), joka ei kuitenkaan luo mielikuvaa asiantuntijasta. Lähempi tarkastelu voi paljastaa vertailun heikkouden, sillä yhtäläisyydet verrattavien ilmiöiden välillä ovat heikommat kuin niiden eroavaisuudet: ammattinimikkeet koskevat eläviä ihmisiä, joulupukki on eloton hahmo, olkiukko eloton esine. Eroavaisuuksien huomiotta jättäminen on tehokeino luoda vakuuttavuutta. (Kakkuri-Knuutila 1998: 252.)

34)Herrajumala!

Kaippa on eduskunnan puututtava myös patriarkkaaliseen ja sovinistiseen uskonnolliseen sanastoon. Ei kai Jumalamme ole sukupuolinen olento? Ja kun meillä on jo naispapiikin - Herra Jumalan ankarasta vastutuksesta huolimatta.

Jumalaa ei saa enää nimittää Isäksi, eikä Jeesusta pojaksi! Ei saa sanoa Herra Jumala ja rakas taivaallinen Isämme. Olisiko sopivaa puhua vast'edes taivaallinen rakas Vanhempamme ja taivaallisen Vahempamme Lapsi?

Sitten ei enää kirkkoherroja vaan – kirkkohenkilöitä. (Vanha Aatami)

Ironista tyyliä käytettäessä on lähtökohtana sanoa toista kuin mitä tarkoitetaan (Kakkuri-Knuutila 1998: 237). Esimerkissä 34 rinnastus uskonnolliseen sanastoon on tulkittava humoristiseksi ja teksti kokonaisuudessaan ironiaksi, jossa kirjoittaja vertaamalla sukupuolittuneita uskonnollisia termejä suomen kielen lautakunnan esittämiin sukupuolittuneisiin ammattinimikkeisiin osoittaa mielipiteensä siitä, että lautakunnan kannanotto on jossain määrin naurettava. Kirjoittajan esittelemien korvaavien sanojen laadusta voi todeta, että ne viedään yleistävälle tasolle, alakategorioista yläkategorioihin (*isä* -> *vanhempi* ja *poika* -> *lapsi*). *Herrasta* muodostuu *henkilö*, ja tämän oletuksen taustalla lienee keskustelussa esiintyneiden *mies-*loppuisten ammattinimikkeiden korvaamiseksi esitetty (ja kritisoitu) *henkilö*-päätte. Liioitteleva

kieltomuoto *ei saa* ohjaa vastaanottajan tulkitsemaan kyseessä olevan ehdoton normi, sääntö, jota kirjoittaja kritisoi ironisesti esittäen vaihtoehtojaan. Koska uskonnollinen sanasto ja nimitykset voi tulkita niin syvälle kulttuuriseen kontekstiin liittyviksi, ettei niiden rinnastaminen niin sanotusti yhteiskunnan arkisempaan tai maallisempaan kielenkäyttöön ole välttämättä edes relevanttia (joskin uskonnollisissa diskursseissa kieli on usein sukupuolittunutta ja diskurssi patriarkalismin sävyttävää, vrt. Nuolijärvi 1992: 46–67), on kirjoittajan ironis tehokas keino vahvistaa omaa näkemystään kielilautakunnan tavoitteista karsia sukupuolisidonnaisia ammattinimikkeitä ja ilmauksia.

4.3. Liiottelu ja vähättely

Liiottelu ja vähättely voivat toimia tyylikeinona kohdistuen niin puheena olevaan ilmiöön kuin yleisöönkin. Seuraavassa esimerkissä kirjoittajan väitteet ilmenevät etenkin liioittelun ja voimasanan käytön avulla.

35) Millaisen mielikuvan suomalaisen mielessä herättää esim. ilmaisu YK:n pääsihteeri? Pitääkö meidän hyltää koko helvetin kieli kun joillakin on aina väärää mielikuvia joidenkin sanojen merkityksistä? Viittomakielelläkin on omat puutteensa.... (Vanha Aatami)

Esimerkissä 35 kirjoittajan väite on kysymysmuotoinen. Liiottelevuutta on ääri-ilmauksissa *joillakin on aina ja koko helvetin kieli*. Kun suomen kielen lautakunnan kannanotossa lähinnä tarkastellaan ammattinimikkeiden ja vakiintuneiden sanontojen sukupuolittuneisuutta ja mahdollisia muutosehdotuksia, laajentaa kirjoittaja sen koskemaan koko kieltä. Lisäksi ilmaus *väärää mielikuvia* viittaa siihen, että kirjoittajan mielestä juuri suomen kielen lautakunnan kannanoton taustalla vaikuttavat tahot ja heidän kannattajansa ovat väärässä ja nämä *jotkut* henkilöt tulkitsevat muun muassa sukupuolittuneita ilmauksia väärin tai että he liittävä epätasa-arvoisuuden sanoihin, joissa sitä ei todellisuudessa – tai kirjoittajan mielestä – ole. Kirjoittajan liioitteleva ja jopa aggressiivinen tyyli ohjannee lukijaa tulkitsemaan kirjoittajan näkemyksiä niin, että hän ei ole suomen kielen lautakunnan kannanoton kannattaja. Joka tapauksessa väitteenä on, ettei kielestä tai sanojen merkityksistä koskaan voida olla kollektiivisesti täysin samaa mieltä, joten kielen muuttaminen sinänsä on mahdotonta. Kirjoittajan esittämä kielen täydellinen hylkääminen on retorinen kysymys, jonka tausta-ajatuksena

on lähtökohtainen oletamus siitä, ettei lukijat tai ylipäätään kukaan suomalainen ole sitä mieltä, että kielen voisi tai että se edes pitäisi hylätä noin vain.

4.4. Referointi

Koska referointi ja muihin teksteihin viittaaminen on yksi vakuuttamisen tyyllinen keino, olen analysoinut kirjoittajien teksteissä esiintyviä lainauksia ja referointia. (Ks. mm. Haakana – Kalliokoski (toim.): 2005.)

Tekstit eivät synny tyhjiössä, vaan niiden taustalla vaikuttaa aina jonkinlainen konteksti. Konteksti myös määrää osittain tietyille tekstilajeille tyypilliset piirteet. Tässä luvussa tarkastelen aineiston teksteissä esiintyviä lainauksia keskustelun ulkopuolelta, ja tutkin niiden esittelemistä. Kirjoittaja voi käyttää esimerkiksi suoraa lainausta tai epäsuoraa esitystä. Tarkastelen, miten ulkopuolinen teksti jäsentyy ja millaisia tavoitteita sillä on aineiston kirjoittajien omien intentioiden kannalta. Ulkopuolisella tekstillä tarkoitan sellaisia tekstejä, jotka eivät ole internetkeskusteluun osallistuneiden omia kirjoituksia tai mielipiteitä. Toki koko internetkeskustelun yksi merkittävä rakentumisen lähtökohta on käydä dialogia muiden kirjoittajien kanssa, ja muiden aiemmin sanomaa lainataan usein.

Referointi ja intertekstuaalisuus eroavat toisistaan niin, että referointia on virke *Mia sanoi ostavansa tietokoneen*, jolloin raportoidaan tapahtunutta ja osoitetaan suhtautumistapaa (esimerkiksi sanavalinnoilla: *Mia sanoi* tai *Mia meuhkasi*.) Intertekstuaalinen viittaus olisi esimerkiksi ilmaus *viidestoista yö*, jonka voi tulkita viittaavaan Juice Leskisen kappaleeseen. (Mäntynen 2003: 63.) Käytän jatkossa molempia edellä mainittuja termejä, vaikka pääpaino onkin aineiston teksteissä esiintyvissä muiden tekstien lainauksissa ja esittelyissä eli referoinnissa.

4.4.1. Suora esitys

Suora lainaus on helposti tunnistettavissa lainausmerkeistä. Sen jälkeen – tai ennen lainausta – kirjoittaja merkitsee esille lähteen joko hyvin täsmällistä tai vähemmän täsmällistä (esimerkiksi esitelläänkö, mistä ja keneltä peräisin lainaus on ja mitä ammattikuntaa lainauksen alkuperäinen esittäjä edustaa ja niin edelleen). Mainittuna

voi olla joko pelkkä lainaus, mutta etenkin aineistoni teksteissä lainausten lähteet tulevat esille ja ne mainitaan tarkasti.

36) TS:n artikkelissa suomen kielen lautakunnan sihteeri Sari Maamies toteaa, että ”Euroopan neuvosto on jo vuonna 1990 antanut suosituksen seksismin karsimiseksi kielenkäytöstä” ja että ”Suomikin on neuvoston jäsenmaana tämän hyväksynyt.” Periaate on tietenkin aivan oikein. Valitettavasti kuitenkin yleisluontoisen suosituksen pohjalta on joissakin maissa (mm. Espanja) ehdotettu etenkin 1990-luvulla toimenpiteitä, jotka johtavat kestävämpiin ratkaisuihin. Yksi ongelma on korvattu toisella, kun on saatu läpi ajatus, että on ”poliittisesti korrekta” käyttää kieltä ehdotetulla tavalla. Yksi virhe on ollut kieliopillisen suvun ja biologisen sukupuolen sotkeminen toisiinsa, vaikka kielen järjestelmän mukaan niin ei olekaan. (Entrever)

Vaikka kirjoittajan lainaus alkaakin *että*-sanalla, on kyseessä suora lainaus, koska se on alkuperäisen tekstin mukainen sanasta sanaan. Suomen kielen lautakunnan sihteeri edustanee suomen kielen lautakunnan kannanoton kannattajaksi. Toisaalta lainauksen ja siihen liitetyn lähteen virkanimikkeen mainitseminen toimii todennäköisesti osoittamassa, että lähteenä mainittu tietää mistä puhuu, onhan hän suomen kielen lautakunnan sihteeri. Lainauksen kirjoittaja liittyy omaan väitteeseensä niin, että hän ensin suojaa itseään vasta-argumenttien varalta todeten periaatteen olevan hyvä, mutta jatkaa sitten ongelmien esittelyä. Viittaus Espanjassa esiintyneisiin ongelmiin on osa kriittistä suhtautumista suomen kielen lautakunnan kannanottoon niin, että kirjoittaja epäilee lautakunnan – tai jonkin muun tahon – päätyvän jossain määrin hätäisiin ratkaisuihin, jotka eivät toimisi, koska ne eivät ole toimineen muuallakaan Euroopassa (epämääräinen *joissakin maissa*, mm. *Espanjassa*). Mikäli lukija ei ole lukenut Turun Sanomien artikkelia, voi jäädä epäselväksi kenen mielipiteitä kirjoittaja esittää, omiaan vai edellä mainitun lähteen.

Lainausmerkkien sisällä oleva ”poliittisesti korrekta kieli” voi jopa saada ironisen tulkinnan, koska se ei esiinny viittauksessa mainitussa Turun Sanomien artikkelissa. On myös mahdollista, että sekin tulkitaan suoraksi lainaukseksi esimerkin 36 ensimmäisen virkkeen lainausten perusteella (ks. Kalliokoski 2005: 246–247). Kirjoittaja on päätenyt lainausmerkkien käyttöön joko tiedostamatta tai sitten hänen intentionaan on nimenomaan ollut luoda kielilautakunnan edustajista ironinen. Kirjoittajan voisi tulkita esittävän, että suositukset sukupuolineutraalien ilmausten lisääntymisestä ovat jotakin muuta kuin korrekta.

37) *Epätasa-arvoisella kielenkäytöllä tarkoitamme esimerkiksi sitä, että naisia nimitetään miessukupuolta tarkoittavilla sanoilla. Virkamies on virkamies vaikka olisi sukupuoleltaan nainen, sanoo Turussa asuva ja opiskeleva Kaisa Karppinen."*

Mistä siis muusta on kyse kuin kuvitelmasta, että väitetyjä yhteiskunnallisia rakenteita ylläpitäviä kielen käyttötapoja muuttamalla päästäisiin lähemmäksi tasa-arvoa. Slippery slope. (Acousticus)

Kirjoittaja lainaa suoraan Kaisa Karppista, jonka jälkeen hän esittää oman mielipiteensä. Ilmaus *kuvitelma* luo konnotaation johonkin epärealistiseen, peräti utopiaan. Ilmaus *väitetyjä* kuvaa kirjoittajan irtisanoutumista Karppisen mielipiteistä. Kirjoittaja esittää, että väite kielen voimasta ylläpitää hallitsevia diskursseja on virheellinen. Lisäksi konditionaalimuotoinen *päästäisiin* kuvastaa epäilystä (ISK 2004: 1512). *Slippery slope* eli niin sanottu kaltevan pinnan argumentti, ilmentää yllä olevan esimerkin kirjoittajan näkemystä siitä, että suomen kielen lautakunnan kannanoton taustat ja lähtökohdat perustuvat väärin johtopäätöksiin ja perusteluihin ja että niiden toivotut seuraukset vaikuttavat kirjoittajan mielestä epärealistisilta.

38) Piti tuosta barrikadista vielä esille ottamani, että onhan TS:n artikkelissa Kaisa Kauppinen (toinen aloitteen tekijöistä) ja Sari Maamiehen (suomen kielilautakunnan sihteeri) esittäminä kohtia, jotka viestivät asianmukaisesta suhteellisuudentajusta. Julkisessa keskustelussa asia helposti polarisoituu ääripäihin: kaikki muutettava vs. mitään ei pidä muuttaa. Tässä nuo lainaukset:

"On vaikea sanoa, aiheuttaako kieli tosiallista epätasa-arvoa vai onko kyse vain mielipahaa aiheuttavista sanoista." (Kauppinen)

Jos nyt mitään noin lyhyestä ja sanomalehden toimittajan mahdollisesti muotoilemasta lausunnosta mitään voi päätellä (todella isoin varauksin), Kauppinen saattaisi suhtautua termien ja epätasa-arvon väliseen vaikutussuhteeseen varauksellisemmin kuin Engelberg, mutta tämä on tarkempien todisteiden puuttuessa pelkkää spekulatiota.

"Terve järki on tietysti pidettävä mukana. Kirvesmiestä voi edelleen kutsua kirvesmieheksi, eikä Merimiesunionin tarvitse muuttaa nimeään." (Maamies)

Tämän suhteen samat varaukset kuin yllä, mutta tämä voisi tietenkin olla

ilmaus yleisestä varovaisesta asenteesta parhaillaan käsiteltävään asiaan.
(Entrever)

Kiinnittämättä huomiota Kaisa Karppisen sukunimen virheellisyyteen (Kauppinen) voidaan todeta, että yllä olevan esimerkin kirjoittajan yhtenä tavoitteena on perustella suomen kielen lautakunnan kannanoton realistisuutta ja ei-fanaattisuutta. Ilmauksilla *asianmukainen suhteellisuudentaju* ja *yleinen varovainen asenne* assosioituvat toisaalta positiivisiksi, toisaalta negatiivisiksi. Suhteellisuudentajulla on kyllä positiiviset konnotaatiot, voidaanhan olettaa, että kulttuurisesti arvostetaan enemmän hillittyä käytöstä kuin jotakin sen vastakohtaa. Ilmaus *asianmukainen* voi kuitenkin olla tulkittavissa ironiseksi, jolloin konnotaatio on negatiivinen. *Varovainen asenne* toisaalta voi viitata siihen, että kielen sukupuolittuneisiin ilmauksiin liittyy jotakin niin vaarallista tai arkaluontoista. Toisaalta tämäkin ilmaus voi liittyä enemmän kontrolliin tai korrektiuteen, jolloin sen voisi assosoida helpommin positiiviseksi. Kirjoittajan väitteenä kuitenkin näyttäisi olevan, että Engelberg on vahvemmin ideologioiden takana kuin Karppinen tai Maamies. Onko kirjoittajan tavoitteena siis esittää, että koska jopa lautakunnan sisällä on näkemyseroja, on koko kannanotto ehkä osittain kyseenalainen? Kirjoittaja kyllä mainitsee tekevänsä päätelmiään suurin varauksin, mutta voidaan tulkita, että nämä varaukset lisäävät hänen uskottavuuttaan tai luotettavuuttaan.

39)Engelbergiltä:

*"Esimes, joka joutuu käskemään alaisiaan, on epäonnistunut
Päällikkö, joka joutuu käskemään alaisiaan, on epäonnistunut*

*Tässä lauseparissa päällikkö-sanan sisältävä neutraalilause tulkittiin
mieheen viittaavaksi useammin kuin sitä vastaava esimes-sanan
sisältänyt GM:lause."*

Ohitan Engelbergin tapaan havainnon tilastollisen käsittelyn enkä protestoi Engelbergin tulkintaa niistä syistä, joilla "päällikkö"-sanon assosioituu sukupuoleen. Sen sijaan ihmettelen alan tutkijan heikkoa kontekstin tajua hänen pitäessään lauseita sinänsä sukupuolineutraaleina. Onhan ilmiselvää, että esimes, joka (sukupuolesta riippumatta) joutuu käskemään alaisiaan, on julistuksellisesti julkisuuteen masinoidulla tavalla feminiinisten arvojen mukaisesti epäonnistunut kun sen sijaan maksimaalisen maskuliinisessa järjestelmässä, armeijassa, päällikön epäonnistuminen hänen joutuessaan alaisiaan käskemään, ymmärretään nimenomaan päällikön joutumisena käskyttämään naurettavasti hierarkian ohi järjestelmän

toimimattomuuden vuoksi. (mks)

Tässä esimerkissä auktoriteetin arvo kyseenalaistetaan. Kirjoittaja osoittaa olevansa eri mieltä esimerkiksi ilmaistessaan *ihmettelyn alan tutkijan heikkoa kontekstin tajua*. Perusteluksi esitetään kaikille *ilmiselvästi* tuttu asia, jonka perusteella Engelbergin tulkinnat ovat siis virheellisiä. Kirjoittajan perustelu on pitkä lause, joten lukijan täytyy todella keskittyä sitä lukiessaan pystyäkseen näkemään argumentit kirjoittajan haluamalla tavalla. Voidaan myös kysyä, miksi kirjoittaja on olettanut Engelbergin pitävän lainauksessa esitettyjä lauseita sukupuolineutraaleina? Tämä ei tule esiin Engelbergiltä lainatussa tekstijaksossa, paitsi maininnassa siitä, että sanaa *päällikkö* on esitetty *esimiehen* neutraaliksi vastikkeeksi. Kirjoittaja on tulkinnut ilmeisesti lukemaansa väärin monistaessaan neutraaliuden koskemaan molempia lauseita. Mielenkiintoinen perustelu on, kun kirjoittaja vetoaa yhteiskuntarakenteisiin eli osoittaa tuntevansa jollain lailla hierarkioiden varaan rakennettuja yhteiskuntarooleja (vrt. *feminiinisten arvojen mukaan epäonnistunut*). Tämä nousee diskurssista, jonka mukaan heikkous tai epäonnistuminen yhdistetään naissukupuoleen enemmän kuin miessukupuoleen. Kirjoittajan perustelut ovat armeijakontekstista puhuttaessa lievästi epäselviä, eikä niiden suhde aikaisemmin sanottuun tule välttämättä helposti ymmärretyksi. Asiyhteys on ainakin itselleni jossain määrin käsittämätön.

40) – Ongelmallista suomen kielessä on, että miestä pidetään ihmisen normina ja naista poikkeuksena normista, kielentutkija **Mila Engelberg** kertoo. Yhdysvalloissa on tutkittu lehtien tapaa raportoida miesten naisiin kohdistamasta väkivallasta. Tutkimus on osoittanut, että lehtikieli raportoi tavanomaisesti miesten naisiin kohdistuvasta väkivallasta passiivimuodossa, esimerkiksi "Nainen pahoinpideltiin". Aktiivimuotoa, "Mies pahoinpiteli naisen", käytetään harvoin. – Sanavalinta vaikuttaa siihen, miten nais- ja mieslukijat hahmottavat uutisen sisällön. Passiivimuodon käyttö saa lukijat tulkitsemaan asian muun muassa niin, että uhrille koitunut haitta on vähäisempi ja rikollinen on vähemmän vastuussa teostaan, Engelberg tarkentaa. Mila Engelbergin mukaan myös suomalainen lehdistö suosii passiivimuotoa tällaisissa jutuissa.

Jutun luettuani ymmärrän sanoman niin, että ensin kerrotaan, miten englanninkielinen lehdistö kertoo tietystä aiheesta. Sitten kerrotaan, miten kielellinen esitysmuoto vaikuttaa tulkintaan ja uutisen hahmottamiseen. Lopuksi hypätään suoraan suomen kieleen ja esitetään, että myös suomalainen lehdistö suosii passiivimuotoa tällaisissa jutuissa.

En väitä, etteikö kielen ja sukupuolen välisiä suhteita esitettäisi myös miesten eduksi, mutta yllä kyllä suoritetaan mutkia sellaisella vauhdilla

ettei ole tosikaan. Kun sitten katsotaan, mikä nettisivu on kyseessä, tyrmistykseni on todellinen. *Utain* on Tampereen yliopiston toimittajakoulutuksen viikkolehti.

Hetkinen! — Edellinen tuntuu suoranaishetimitä manipuloimilta. Ensinnäkin englannin ja suomen passiivin rinnastaminen toisiinsa siten, että niillä olisi samanlainen asema ja funktio kielen järjestelmässä, tuntuu karkealta metodologiselta virheeltä. (Entrever)

Tässäkin esimerkissä kyseenalaistetaan auktoriteetin arvo. Lisätehoa antaa internetsivuston nimen mainitseminen, ja ilmaus *tyrmistys*. Voidaanhan olettaa, että toimittajakoulutukseen liittyisi kulttuurisesti esimerkiksi sellainen arvo kuin puolueettomuus. Siksi termi *manipulointi* luo tunnelataukseltaan negatiivisen konnotaation, onhan manipulointi jotakin negatiiviseksi käsitettyä.

Kirjoittaja kritisoi rinnastusta englannin ja suomen kielen välillä. Kirjoittajan mielestä rinnastus ei toimi kielten erilaisen järjestelmän vuoksi. Mutkien suoristaminen ja karkea metodologinen virhe metaforisena ja värittävässä ilmauksena luovat lukijalle näkökulman, jossa suomen kielen sukupuolittuneita ilmauksia kritisoivat tahot näyttävät subjektiivisina ja manipuloivina tai jollain lailla ”liian” innokkailta näkemään kaikessa kielenkäytössä syrjintää. Kirjoittaja varautuu kuitenkin vastaargumentointiin todetessaan, että *en väitä, etteikö...* On mielenkiintoista tarkastella, kuinka kielitieteen tutkijoiden sanomisia on lainattu ja niihin viitattu kahdesta eri näkökulmasta: joko tukien tai vastustaen aiheena olevaa suomen kielen syrjivyyden tendenssiä.

4.4.2. Epäsuora esitys

Epäsuora esitys on vapaata referointia omin sanoin. Kertojan ääni tulee selvemmin esille epäsuorassa esityksessä. Kertoja voi myös valikoida mitä seikkoja korostaa, mitä häivyttää. Lisäksi esimerkiksi johtolauseen verbistä voi tulkita kirjoittajan asennetta sanottavaa kohtaan. (Mäntynen 2003: 70.) Keskityn seuraavaksi tarkastelemaan lähinnä auktoriteettien tekstien referointia (kirjoitettua tekstiä). On mielenkiintoista tarkastella, miten vapaa referointi muodostuu ja millaisia seikkoja mahdollisesti halutaan korostaa.

41) Se, että eräissä tapauksissa myös sukupuolineutraaliksi esitetyn termin tulkinta kontekstissa, jossa esitetyn joukon sukupuolijakaumasta ei ole tietoa, onkin enemmän maskuliininen kuin feminiininen, kertoo Engelbergin mukaan mm. naisten omaksumista erilaisista strategioista maskuliinisessa kulttuurissa. Itse muotoilen ajatuksen hieman toisin. Mielestäni kyse on siitä, mitä olen edellä esittänyt: Tärkein tekijä tasa-arvossa ovat puhujien asenteet eli miten kieltä käytetään, eivät kielen sanat ja rakenteet sellaisinaan, vaikka niilläkin on osuutensa. — Engelberg, joka ei hyväksy edeltäviä tulkintoja neutralisoitumisesta, lähtee liikkeelle kognitiivisesta semantiikasta, jossa ymmärtääkseni merkitykset nähdään jonkinlaisena aivojen tilana, mentaalisen prosessin, jota monet muut semantiikan lajit (ainakaan perinteinen komponenttianalyysi) eivät pysty kuvaamaan. Tältä pohjalta Engelberg päätyy tulkintaan, että morfeemin *mies* ensisijainen merkitys on aina ”mies” eikä tuo merkitys neutralisoidu edes kulttuuriperäisissä muodostelmissa (*virkamies, lautamies, puhemies...*) vaan on niissä läsnä. Ei Engelberg käsittäkseni esitä hänkään, että ”naista kutsutaan mieheksi”, vaan – jos oikein tulkitsem – termillä luodaan kulttuuriperäinen (\neq luonnollinen) kategoria, jonka tyypillinen edustaja on mies.
Koko ongelman ydin piilee juuri tässä. Neutralisoituako vaiko eikö neutralisoitua, siinäpä pulma? (Entrever)

Kirjoittaja esittää, että tasa-arvo on lähtökohtaisesti kielen ulkopuolissa tekijöissä. Tehokkeinona referoinnissa on verbijohdos *ei hyväksy*, joka voi saada negatiivisen konnotaation. Tämä luo vastakkainasettulia kirjoittajan ja viitatuun auktoriteetin välille. Jatkaen teknistä tyyliä ja kielitieteellistä termistöä käyttäen (vrt. esim. *komponenttianalyysi, morfeemi*) kirjoittaja päätyy retoriseen kysymykseen neutralisoitumisesta. Kirjoittaja siis esittää, ettei neutralisoitumisesta olisi kenties apua, koska kyse on ”aivojen tilasta”, johon kielen sanaston muuttamisella ei ole vaikutusta. Lopun retorisessa kysymyksessä on intertekstuaalinen viittaus Shakespearen Hamletin tuttuun ”ollako vai eikö olla” -repliikkiin, jonka voi tulkita implikoivan sitä, että kirjoittajan näkökulmasta kysymys suomen kielen sukupuolisista ilmauksista on sellainen, ettei siihen ole olemassa yksiselitteistä vastausta.

42) Miksi sitten esitän tätä kaikkea? Siksi, että olen välillä havainnut kielen ja sukupuolen suhteista esitettävän väitteitä, jotka eivät pidä täysin paikkaansa. Sellainen on mainitsemani kolumnistin tapaus. No, hän tuskin oli kielentutkija, mutta kirjoituksellaan sai monen uskomaan, että onnettomuus uutisoinnissa miehiä ja naisia osallisina käsitellään eri tavalla. (Entrever)

Kirjoittaja referoi vapaasti mainitun kolumnistin artikkelin lopputuloksen: moni uskoo

väärin onnettomuusutisoinnin tapaan esitellä miehiä ja naisia. Kvantitatiivinen määrällistäminen *monen* lisää vaikutusta siitä, että suuri joukko lukijoita on johdettu harhaan. Tällä hän perustelee esimerkin toisessa lauseessa esitettyä väitettä, että usein kielen ja sukupuolen väliset suhteet eivät ole todenmukaisia. Omaan kokemukseen nojaava argumentointi toimii tosiasiapuheenomaisesti, koska sille ei voi juuri esittää vastaväitteitä. Onhan kyse kirjoittajan omista havainnoista ja tunteista.

Kategoriointia tapahtuu, kun kirjoittaja esittää, ettei kolumnisti ole kielentutkija. Näin ollen kielentutkija kuuluisi uskottavampaan puhujakategoriaan kuin kolumnisti. Kuitenkin kirjoittajan voi tulkita oletavan, että kolumnin kirjoittajallakin on jonkinlainen vastuu, jonka hän on nyt kiertänyt saaden *monen uskomaan* eli manipuloinut yleistä mielipidettä virheellisellä argumentoinnillaan.

43) Ymmärtääkseni tutkija ei puhu tässä ainoastaan *mies*-päätteisistä sanoista, vaan suomen kielen järjestelmästä yleisesti. Linkatussa artikkelissa ("Kieli pahoinpitelee naisen") esitetään tämän lähtökohdan jälkeen yksittäinen kielellinen ilmiö (passiivi), joka ei käsittäkseni millään tavalla liity sukupuoleen. Passiivia kerrotaan käytettävän naisiin kohdistuvasta väkivallasta puhuttaessa siten, että se hämärtää tekijän teon vakavuutta. Vaikka näin olisikin – seikka, jota en artikkelin perusteella voi tietää – eihän syy olisi tällöin suomen kielessä (kuten lukija todennäköisesti päättelee alussa esitetystä "ongelmasta"), vaan sitä käytävässä toimittajassa. Alkuoletus suomen seksistisestä perusrakenteesta joutuu outoon valoon, koska toimittaja käyttääkin sukupuolineutraalia rakennetta, mutta sitä seksistisesti. Jälleen kerran sotketaan toisiinsa kieli ja kielenkäyttö ja niitä pidetään samana asiana, vaikka niin ei ole. Minua häiritsee se, että ensin painotetaan kielen osuutta järjestelmänä siten, että siinä todetaan syrjiviä rakenteita. — Lausumassa ilmeisesti lähdetään siitä, että onnettomuusutisointi on epäsymmetristä siten, että sukupuoli ilmaistaan vain, kun kyseessä on nainen, —)epäsymmetrisyys ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Väite on harvinaisen yksisilmäinen. Miksi asiaa ei ole ajateltu yhtään näkyvintä osaa (otsikon yhdyssanaa) pidemmälle? (Entrever)

Kirjoittaja referoi tekstiä ja esittelee siinä olleita *häiritseviä* tekijöitä. Passiivin käyttö ja epäsymmetrisyys ovat seikkoja, joiden perusteella kirjoittaja esittää argumenttinsa kielen ja kielenkäytön erillisyydestä. Pääväitteenä siis on, ettei passiivimuotojen käyttö ole muuta kuin tekstiä tuottavan tekijän (toimittaja) asenteista lähtevä tiettyjä kulttuurisia konteksteja ylläpitävä tapa (esimerkiksi naisten heikkous, ajotaidottomuus

tai vastaava), jolloin kieli itsessään on irrallinen ja syytön. Metaforinen *yksisilmäinen väite* on tunnelataukseltaan negatiivinen, ja sen voi tulkita korostavan kirjoittajan näkökulmaa referoidun tekstin ja sen esittäjien subjektiivisuudesta. Subjektiivisuus on tulkittavissa negatiiviseksi tässä kontekstissa.

44) Engelbergin edustaman kielentutkimuksen perusteella suomen kieli ei koskaan ole neutraalia, koska siinä on sisäänrakennettuna patriarkaalisen kulttuurin naisia syrjivä asetelma, jossa myös ns. sukupuolineutraalien kategorioiden tyypillinen edustaja on mies, joka on kielellisesti näkyvä, kun taas nainen on kielellisesti näkymätön. Käsitteet ovat Engelbergin mukaan aina enemmän tai vähemmän lähempänä miestä eikä se, että monet naiset tulkitsevat tiettyjä ilmaisuja ja rakenteita sukupuolineutraaleiksi, tarkoita sitä, että ne sellaisia olisivat, koska naiset ovat joutuneet sopeutumaan patriarkaaliseen kulttuuriin ja omaksumaan miehiset arvot. Edeltävästä lähtökohdasta käsin mielestäni seuraa johtopäätös, että käytetään suomen kieltä miten tahansa, se on aina maskuliinista ja naista syrjivää. Esimerkiksi “autoilija” ei olisi sekään neutraali termi, sillä myös se mielletään kategoriaksi, jonka tyypillinen edustaja on mies. Minulla ei ole tietoa, mitä naistutkimuksesta lähtevän kielentutkimuksen mukaan tässä tilanteessa ylipäätänsä pitäisi tehdä tilanteen korjaamiseksi. (Entrever)

Referoiden Engelbergin käsityksiä suomen kielen neutraaliudesta tai neutraalittomuudesta kirjoittaja esittää implisiittisesti oman näkemyksensä siitä, ettei ratkaisua ole ehkä olemassakaan. Vedoten asiantuntijakategoriaan eli Engelbergiin, jonka omien sanojen mukaan kieli on aina syrjivää, voi kirjoittajan pääväitteen tulkita olevan, että kysymys suomen kielen sukupuolittuneista ilmauksista on jossain määrin turha, jos kieli ei todellisuudessa koskaan voi neutralisoitua. On syytä kysyä, luoko tällainen tulkinta negatiivista diskurssia. Jos feministinen kielentutkija itse – esimerkin kirjoittajan referoinnin perusteella tulkiten – määrittelee, ettei suomen kielen syrjiville ilmauksille ole mahdollista tehdä mitään, eikö esimerkin kirjoittaja näin ollen tuo esille koko käsittelyn monimutkaisuutta ja jossain määrin turhuutta? Ilmaus *ylipäätänsä pitäisi tehdä* konditionaalimuotoineen implikoi epäilystä.

Olen käsitellyt edellä kielentutkijoiden teksteihin viittaavia lainauksia, koska on mielenkiintoista tarkastella, kuinka puhujakategorioiden avulla luodaan vastakkaista argumentointia: toisaalta asiantuntijoihin vedoten haetaan tukea omille argumenteille,

jotka tukevat suomen kielen kannanottoa, toisaalta asiantuntijoiden auktoriteettiä kyseenalaistetaan, jolloin haetaan perusteluja ja havaintoja suomen kielen lautakunnan kannanoton kritisoinnille.

5. DISKURSSIT

Sanalla *feminismi* voidaan nähdä olevan kulttuurisesti enemmän negatiivinen kuin positiivinen konnotaatio. On sopivampaa tai hyväksyttävämpää esimerkiksi todeta ”en ole feministi, mutta kannatan tasa-arvoa”, kuin ”olen feministi joten kannatan tasa-arvoa”. Näin ollen mielenkiinnon kohteeksi tulee se, miten feminismi tai feministit tai naistutkimus määrittyvät aineiston esimerkkiteksteissä. Onko nähtävissä joidenkin valtasuhteiden ylläpitoa, uusintamista tai niiden kyseenalaistamista?

5.1. Feministinen kielenhuolto

Yksittäisissä teksteissä tuotetut merkitykset ovat sidoksissa ulkopuoliseen maailmaan ja sen sosiaalisiin rakenteisiin ja instituutioihin. Jos tarkastellaan esimerkiksi valtaan sidottua jatkuvuutta, on se tarkastelun alla silloinkin, kun kielellisin keinoin asetetaan valtaa vastaan. Kulttuurisesti sisäistetty tietoisuus on otettava huomioon myös diskurssianalyysissa, jolloin toisin sanoen on ylitettävä pelkkä kielellinen aineisto, ja hahmotettava kokonaisuus laajempina diskursseina. Tämä on osa ontologista konstruktivismia, jonka pohjalta tarkastelen aineistossa esille nousseita diskursseja. (Ks. esim. Juhila 1999: 162–175.)

Diskurssianalyysissa, ja etenkin kriittisessä diskurssianalyysissa, tutkijan tai analysoijan rooli ei ole olla pelkästään objektiivinen tarkkailija, vaan analyysissa on tutkija aina enemmän tai vähemmän esillä (esimerkiksi tutkijan tavoitteet tai omat diskurssikäsitteet). Olen rajannut aineistoesimerkkejä niin, että esille nousevat tulkintani mukaan kaikkein selvimmin ne tekstit, joissa diskurssien ylläpito tai vaihtoehtoiset marginaaliset äänet tulevat esiin. Tavoitteenani ei ole esittää aineistoni tekstejä negatiivisessa tai positiivisessa kontekstissa, vaikka tarkastelenkin seuraavaksi enemmän yleisiä hierarkiadiskursseja ylläpitäviä diskursseja kuin niiden vastakohtina tulkittavia marginaaliääniä. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, ettei esimerkiksi feminismi näyttäytynyt positiivisesti kategorioituna usein, kun taas negatiivisesti tai neutraalisti se näyttäytyi useammin. (Ks. Pietikäinen 2000: 191–235; Mille & McIlvenny 2000: 257–297.) Tarkastelen suomen kielen lautakunnan kannanotosta syntyneitä puheenvuoroja (tekstejä) ja niistä nousevia diskursseja suhteessa feministiseen kielentutkimukseen ja kaikkeen siihen kuuluvaan. Jos feminismi tai vielä

laajempaan kokonaisuuteen feministinen kielentutkimus ja jopa biologinen ryhmä *naiset* on hierarkkisesti marginaalisena tulkittu diskurssikonaisuus – toisin kuin kulttuurisesti konventiaalistuneet patriarkaaliset normit – niin miten näitä diskursseja tuotetaan? (Ks. esim. Mille & McIlvenny 2000.)

45) Eiköhän sanan kuin sanan etymologiasta löydy jotain, joka jotakuta loukkaa. Mieluummin pidetään vakiintuneet ilmaukset ja puhutellaan ristiriitaa kokematta "rouva puhemiestä" entiseen malliin. Enemmistölle kielen tarkoitus on kommunikatio eikä sellaisen nokkimisjärjestelmän konstruointi, jossa sisällön ja merkitysten sijasta sanoja ja sanojen osia käyttäville tarjotaan tilaisuus moraaliseen ylemmydentuntoon. (mks)

Kielenkäyttö konstruoi kolmea sosiaalisen elämän aluetta. Se osallistuu tiedon ja uskomusten, ryhmien välisten suhteiden ja sosiaalisten identiteettien tuottamiseen. (Fairclough 1992: 64.) Sanavalinnat ja eri kategorioiden esittäminen tietyillä ilmauksilla tarjoaa lukijalle tietynlaisia näkemyksiä esimerkiksi ryhmien välisistä suhteista, asenteista ja myös kirjoittajan uskottavuudesta tai epäuskottavuudesta. Esimerkin 45 kirjoittaja käyttää ilmauksia *nokkimisjärjestelmä*, *kyttävät* sekä *moraalinen ylemmydentunto*. Näin luodaan mielikuvaa toisista, vähemmistöstä jonka intentiona on tavoitella sosiaalisessa hierarkiassa korkeampi status. Tämän tavoitteen toteuttamiseen käytetään esimerkiksi suomen kielen *mies*-päätteisten ammattinimikkeiden karsimista. Sosiaaliset suhteet tulevat esiin konsensuksella *me—ne* tai *enemmistö—vähemmistö*, jolloin kielenhuolto ja etenkin kannanoton laatijat – ja sen kannattajat – konstruoituvat marginaaliryhmäksi, jonka tavoitteet ovat kyseenalaisia. *Kyttäminen* konnotoituu negatiivisesti, samoin kuin *nokkimisjärjestelmäkin*. Näin kielellisillä keinoilla ylläpidetään ja uusinnetaan valtakurssia, jossa feministinen kielentutkimus on tukahdutettava.

46) vai onko ainakin osittain kyseessä naisnäkökulmasta lähtevä yliherkkyys kaikkia *mies*-muodostelmia kohtaan, vaikka jotkut niistä eivät olisikaan syrjiviä. (Entrever)

Ensinnäkin esimerkissä ylläpidetään toiseutta ilmaistaessa *naisnäkökulma*, joka sulkee pois *miesnäkökulman*. Lisäksi *yliherkkyys* on yleensä naiseuteen liitetty piirre, jolla voi tulkita olevan useimmiten negatiivinen konnotaatio (vrt. esim. Siirainen 1988: 41–46). Näin ylläpidetään paitsi kulttuurisesti opittuja stereotyyppioita, myös patriarkaaliseen

viitekehykseen kuuluvaa eron diskurssia, jossa nainen on toinen suhteessa mieheen. Toiseksi esittäessään epäilyksensä, ettei kaikki *mies*-loppuiset sanat ole syrjiviä, voi kirjoittajan tulkita luovan mielikuvaa siitä, että feministisestä kielentutkimuksesta lähtöisin oleva tutkimus on niin sanotusti mustavalkoista, ääripäistettyä, ja tällaisessa kontekstissa näin ollen jossain määrin epäuskottavaa.

47) Taitaa muuten olla niin, että näistä mies-loppuisista ilmauksista on tullut miehisiä vain feministien likaisessa mielikuvituksessa. Alunperinhän ne ovat suomenkieleen tulleet virheellisenä käännöksenä ruotsista. Ruotsissa "man" tarkoittaa sekä miestä että ihmistä, niin kuin monissa muissakin kielissä. Kun äidinkielenään ruotsia puhuvat juristit alkoivat kääntää lakeja suomeksi, heille ei varmaan tullut mieleenkään, että "talman" voisi olla jotain muuta kuin puhemies. Jos "man" kelpaa edustamaan ihmistä ruotsissa, niin miksei "mies" kelpaisi edustamaan ihmistä myös suomessa? Ovatko suomalaiset miehet muka jotenkin huonompia? (Arska S.)

Esimerkissä 47 on konnotaatioltaan negatiivinen ilmaus *likainen mielikuviutus*. Kirjoittaja konsturoi ryhmien eli feministien ja muiden – oletettavasti enemmistön – välistä suhdetta, jossa feministit kategorioituvat epäilyttäviksi ja vääränlaisen ideologian kannattajiksi. Kirjoittaja perustelee argumenttiaan vertauksella ruotsin kieleen (ja muihinkin kieliin, vrt. yleistasoinen *monissa muissakin kielissä*). Esimerkin voi tulkita ylläpitävän hegemonista valtakäsitettä siitä, että mies – näennäisgeneerisesti – on ihminen, ja näin ollen se sulkee pois naiset. Tätä kulttuurisesti konventisoitunutta ihmisyyden määritelmää on kritisoitu feministisessä kielentutkimuksessa. Yllä olevassa esimerkissä tämä kritiikki on esitetty likaiseksi ja jopa miehiä alentavaksi. Näin ollen kulttuurisesti hyväksytty tasa-arvon käsitys ei toteutuisi esimerkiksi *mies*-loppuisten ammattinimikkeiden muuttamisen jälkeen.

48) Toisessa reunassa on "äidinkieli", jossa joku näkee naisen alistamista lasten hoitoon. Sanalla on kuitenkin asiallinen perustansa, koska äidin lapselle puhuma kieli merkitsevämpi kuin isän. Uusperheiden (jos tuo sana on vielä korrekti) tarpeisiin tietenkin tarvitaan taas uusia sanoja, jottei jotain kipeää varvasta tallattaisi ja niin kehitys jatkuu ihan samaan tapaan, kuin suuri osa 1800-luvun arkiesineiden nimityksistä on jo enemmistölle tuntemattomia. (mks)

Esimerkissä 48 ylläpidetään muun muassa naiseuteen liittyvää ja luonnollistettua

hoivaviettä ja äiti-myyttiä, kun ilmaistaan, että äidin kielenkäyttö on lapselle olennaisempaa kuin isän. Näin kiistetään sanan *äidinkieli* syrjivyyttä. Kirjoittaja ei esittele tarkempia argumentaatioita, mutta voidaan olettaa, että perhe-elämän diskurssit ovat yhteiskunnassa rakentuneet pitkälti samojen kulttuurisesti opittujen normien mukaan eli useimmat ihmiset ovat sisäistäneet samat kulttuuriset normit, jolloin tällaista väitettä ei edes tarvitse perustella tarkemmin. Ironisesti kirjoittaja esittelee perhe-käsityksen – ja perhetilanteiden – muuttumisen, jonka myös voi olettaa yhteiskunnan jäsenten tiedostavan ja tunnistavan. Feministisen kielenhuollon edustajiksi kielennetään metaforinen *kipeät varpaat*, joka luo mielikuvan jossain määrin naurettavasta feministisestä kielentutkimuksesta. Toisaalta on mahdollista, että *kipeät varpaat* edustaa esimerkin kirjoittajan tekstissä uusperheitä. Ilmauksen voi myös tulkita niin, että kirjoittajalle esimerkiksi *mies*-loppuisten sanojen muuttaminen on jonkinlaista valtataistelua, jonkun yli kävelemistä (vrt. *tallos varpaille*), jolloin valtaapitävät diskurssit on pyrittävä pitämään vallassa (ks. esim. Pietikäinen 2000: 202). Argumentaatiota perustellaan viittaamalla historialliseen kielen muutokseen, toisin sanoen siihen, että kieli on lineaarinen jatkumo, joka muuttuu yhteiskunnan muuttuessa. Kirjoituksen voi tulkita myös rakentavan vaihtoehtoista diskurssia: yhteiskunnan muuttuessa (vrt. käyttöesineiden modernisoituminen tai muuttuminen ja siitä seuraava sanojen uudistus) muuttuvat sanatkin. Näin ollen kirjoittajan voisi tulkita olevan suomen kielen lautakunnan kannanoton kannattaja. Tulkitsen kuitenkin niin, että ironinen tyyli viestii siitä, että kirjoittajan kannattama ajatus on kielen ”luonnollisesta” muuttumisesta yhteiskunnan muuttuessa (perhekäsitys tai teknologia, esimerkiksi), jolloin erikseen tehtävät kannanotot ovat ennemminkin edellä mainittua ylitse kävelyä, valtasuhteiden horjuttamista.

49) Vastustan vaiston varaisesti hienovaraisuuden puolesta tehtyjä sodanjulistuksia ja erityisesti silloin, jos julistus perustuu kanssaihimisistä tehtyihin pitkälle meneviin mutta subjektiivisiin sosiaalipsykologis-kielitieteellisiin tulkintoihin. Toisaalta osaan sen verran kontrolloida vaistotoimintojani, etten irl osallistu tästä aiheesta käytävään keskusteluun kuin eläväisiksi ja huumorintajuisiksi tietämieni ihmisten kanssa.
(mks)

Sotametafora on yleinen retorinen keino, jonka avulla kirjoittaja luo tekstissään mielikuvaa taistelevista kielenhuollon tahoista, joiden tavoitteena on tavallisen ihmisen

niin sanottu kontrollointi *subjektiivisin* keinoin. Viittaus omaan elinympäristöön ja kanssaihmiin, joiden kanssa kirjoittaja suomen kielen sukupuolisista ilmauksista haluaa puhua, luo vastakkainasettelua niin, että (feministinen) kielenhuollon taho edustuu huumorintajuttomaksi, kun taas kirjoittaja ja muut – enemmistö – on *eläväistä* ja niin edelleen. Rinnastus vaistotoimintoihin vihjaa siihen, että feministinen kielenhuolto toimii vaistojen varassa.

50) Täsmälleen. Kieltä ei ole, mielestäni tarpeen siivota sen vuoksi, että ääriyhmät kokevat sen syrjiväksi taikka loukkaantuvat. (Xantippa)

Luomalla me–ne-vastakkainasettelua (*ääriyhmät* ja muut) voi kirjoittajan tarkoituksen tulkitavan olen se, että koska kielen syrjivyyks on vähemmistön, ei enemmistön näkemys (tai kokemus), ei olemassa olevia, valtaapitäviä konstruktioita ole tarpeen muuttaa. Toisaalta voidaan kysyä, mitä ilmauksella *siivota* halutaan tuottaa tai ylläpitää. Onko kirjoittajan näkemys se, että kieli on jotenkin likaista, siivouksen tarpeessa, vai onko tämä viittaus siihen, että feministisen kielentutkimuksen mukaan kieli on likaista?

51) Tämä kuulijan tai tulkitsijan seksismi on jotakin, jonka olemassaoloa esimerkiksi Engelberg ei näyttäisi tunnustavan lainkaan. Nythän selitetään, että edes ne naisten tulkinnat, joissa tietty ilmaisu tulkitaan sukupuolineutraaliksi, eivät voi oikeasti sellaisia olla, koska naiset ovat joutuneet omaksumaan patriarkaalisin kulttuurin ja siksi tulkitsevat kuten tulkitsevat. Tämä on ideologinen lähtökohta, joka perustuu ajatukseen, että kieli tai kielenkäyttökään ei voi koskaan mainitusta syystä olla neutraalia, vaan aina enemmän tai vähemmän (piilo)maskuliinista.

Minä kuitenkin esitän vakavasti pohdittavaksi ajatuksen, että täydellinen neutralisaation kieltäminen kaikissa kielenkäyttötilanteissa on seksismiä. Tässä tapauksessa kuulijan eli tutkijana tulkitsevan seksismiä siten, että hän selittää sukupuolineutraalin tulkinnan tehneiden naisten tulkinnat seksistisen suodattimen läpi väistämättä maskuliinisiksi. (Entrever)

Tässä esimerkissä rakennetaan kyseenalaistamisen retoriikkaa ja kielenhuollon puheita referoiden esitetään olemassa oleva ristiriita. Näin feministinen kielenhuolto itse asiassa konstruoituu itse syrjivänä, koska sen tulkitaan olevan syrjimishakuista ja subjektiivista. Tällaisen esimerkin voi tulkita ylläpitävän valtaapitäviä diskursseja siten, että osoittaessaan feministisen kielenhuollon itse ylläpitävän niitä diskursseja, joita se pyrkii karsimaan, osoittautuu se epäloogiseksi.

52) Minä kieltämättä hämmästyin, kun huomasin, että tästäKIN asiasta näemmä väännettiin keskustelu feministeistä, tasa-arvosta ja feministien vaatimasta muutoksesta. Minä feministinä kun en näe, että varsinainen ydin tässä muutoskeskustelussa olisi tasa-arvossa. On mielestäni totta, että kieli, jossa auktoriteetti ja ihmisen edustaminen liitetään toiseen sukupuoleen, mielestäni (tekisi mieli sanoa alitajuisesti tai tiedostamatta) vaikuttaa tiettyjä yhteiskunnallisia rakenteita ylläpitävästi.

Tämä ei kuitenkaan ole ongelmani mies-nimikkeiden kanssa varsinaisesti, vaan ongelmani on, että en koe mies-nimikkeitä korrektiksi, hyväksi kieleksi. (Xantippa)

Kun suomen kielen lautakunnan kannanoton taustalla on ollut feministinen kielentutkimus ja tasa-arvoiseen kieleen pyrkiminen, on esimerkin irtiotto hyvin mielenkiintoinen. Pyrkiikö kirjoittaja lisäämään uskottavuuttaan kieltäessään suhteellisen negatiivisessa valossa tulkittun feminismin, jolloin kirjoittajan voisi tulkita suojautuvan vasta-argumenteilta? Tasa-arvon sijasta kirjoittaja argumentoi kielen sukupuolittuneiden ilmausten muutostarvetta kielen korrektiudella. Esimerkki on yksi niistä harvoista teksteistä, joissa suomen kielen lautakunnan kannanottoa tai *mies-*loppuisten ammattinimikkeiden muuttamista kannatetaan.

5.2. Muutos

Koska feminismin rinnalla muutos oli toinen usein toistuva topiikki, puheenaihe, otan seuraavaksi tarkastelun alle muutoksen ja sen pohjalta ilmenevät diskurssit. Oikeastaan tässä luvussa jatkuu jo luvussa 5.1 esitelty analyysi, jonka mukaan feministinen kielentutkimus on hierarkkisesti marginaaliseksi tulkittu ja kulttuurisesti konventiaalistuneet patriarkaaliset normit ovat valtaapitäviä.

53) Välimuistutus: kielen järjestelmä kyllä muuttuu ajan myötä, se ei ole kiinteä, mutta sen muuttaminen ei käy vain niin, että napsastaan pois jokin osanen, koska se ei satu miellyttämään. Muutos tapahtuu hitaasti kielenkäyttäjien muuttumisen myötä. (Entrever)

Aineiston teksteissä esiintyi usein väite, että kieli muuttuu ajan mukana. Näin kieli

ryhmittyy johonkin luonnollisen ja yhteiskunnallisen muutoksen viitekehykseen, joka tapahtuu ikään kuin itsestään. Näin suomen kielen lautakunnan kannanotto rinnastuu implisiittisesti jonkinlaiseksi niin sanotun luonnollisen kehityksen keinotekoiseksi nopeuttamisyrikykseksi. Lisäksi esimerkissä 53 vähättelevään sävyyn ilmaistu *ei satu miellyttämään* luo konnotaatioita kannanoton epäuskottavuudesta ja objektiivisuudesta. Toisin sanoen muutos on oikeanlaista vain, kun se tapahtuu itsestään, eikä mikään ulkopuolinen taho ”napsaise” jotakin pois tai osallistu aktiivisesti siihen muutenkaan.

54) Odotan mielenkiinnolla, tuleeko tasa-arvovaltuutettu puuttumaan tähän asiaan. Jos tulee, ennustan, ettei puuttuminen tule tapahtumaan tasa-arvoisella tavalla, eli miesten syrjintää ei tässäkään tulla huomioimaan. Jos nimittäin haluttaisiin olla tasa-arvoisia myös miehiä kohtaan, miehiä kielenkäyttäjinä syrjivä puhe *äidinkielestä* pitäisi pikimmiten lopettaa. (Arska S.)

Pragmaattista argumentaatiotekniikkaa käyttäen esitellään uhkaava tilanne, jonka kielen muuttaminen aiheuttaisi. Tilanne määritellään miehiä syrjiväksi – tässä heijastuu viittaus patriarkaalisen diskurssin valtaapitävyyteen, jossa mies on ylempiarvoinen kuin nainen – ja näin ollen syrjinnän kohteet ikään kuin vaihtuisivat keskenään. Kirjoittaja antaa esimerkin *äidinkielestä*, joka on syrjivä. Mielenkiintoista on, että toisenlaisissa konteksteissa *äidinkieli* on voitu hahmottaa ennemminkin naisia syrjiväksi, sillä sen on katsottu uusintavan mielikuvia naisten luontaisesta hoivavietistä ja äitiydestä miespuolisten jäädessä ulkopuolisiksi lapsiin liittyvissä hoito- ja kasvatustoimenpiteissä. Kirjoittaja käyttää epäilystä tuottavaa konditionaalimuotoa todetessaan, että *jos haluttaisiin*, jolloin feministinen kielenhuolto määrittyy subjektiiviseksi, epätasa-arvoiseksi ja näin ollen kyseenalaiseksi tahoksi.

55) Tuohon argumenttina käyttämiseen haluaisin ääneen ihmetellä, etteikö kielen rakenteisiin ja sanojen käyttöyhteyksiin muutoksia haluavat ole yhtä lailla "kaltevilla pinnalla" olettaessaan, että lähemmäksi tasa-arvoa voitaisiin päästä poistamalla tietynlainen sanojen käyttö. (Acousticus)

Kirjoittaja kyseenalaistaa kielen muutoksen voiman, ja näin implisiittisesti esittää tasa-arvon rakentuvan jossain muualla kuin kielessä ja kielenkäytössä. Muutos on nähtävässä kontekstissa siis jokseenkin turhaksi, mikäli sillä ei ole todellista vaikutusta

mihinkään. Feministisen kielentutkimuksen ja -huollon tahot kategorisoituvat epäloogisiksi, sillä heidän tavoittelemansa tasa-arvon saavuttamisen keinot eivät kirjoittajan mukaan ole kielen muutoksessa.

Luvussa 5 olen esitellyt tekstejä, joiden voi tulkita olevan rakenteeltaan melko homogeenisiä. Se tarkoittaa sitä, että teksti rakentuu vain yhden näkökulman varaan. Homogeenisen tekstin vastakohtana on heterogeeninen teksti, jossa teksti rakentuu useiden erilaisten tai vaihtoehtoisten näkökulmien pohjalta. Tekstin homo- ja heterogeenisyyden voi nähdä liittyvän heijastelevan valtarakenteita, jotka ovat kiinnittyneinä puheena olevaan ilmiöön tai instituutioon. (Pietikäinen 2000: 198–199.)

Kaiken kaikkiaan hyvin homogeeniset tekstit aineistossani tarkastelevat suomen kielen lautakunnan kannanottoa ja kaikkea siihen liittyvää varsin negatiiviselta kannalta. Esimerkiksi kielen muuttuminen (tai muuttaminen) esitetään uhkana. Heterogeenisissä teksteissä suhtautuminen on erilaista, neutraalimpaa, ja tällöin esimerkiksi kielen muuttumista tarkastellaan esimerkiksi tasa-arvon lisääntymisen kannalta, mutta samalla voidaan myös esittää esimerkiksi joitakin tiettyjä käytännön ongelmia. Aineistossani diskurssit esiintyvät melko homogeenisinä etenkin siitä syystä, että esimerkkitekstien kirjoittajina on usein sama henkilö. Näin ollen diskurssi rakentuu vahvasti yksisuuntaisesti.

6. LOPUKSI

Olen tarkastellut työssäni Näkökulma.net-internetsivuston keskustelupalstan tekstejä. Palstan aiheena on suomen kielen lautakunnan kannanotto kielen sukupuolisista ilmauksista ja kielen neutralisoinnista. Tutkimuskohteenani ovat retoriset keinot ja argumentaatio, tyylin tarkastelu sekä intertekstuaalisuus. Lisäksi olen tutkinut millaisia diskursseja aineistoni teksteissä rakennetaan tai millaisia diskursseja niissä rakentuu. Analyysiini ovat vaikuttaneet etenkin Chaïm Perelmanin uusi retoriikka sekä kriittiseen diskurssianalyysiin kuuluvat tutkimuslähtökohdat.

Koska suomen kielen lautakunnan kannanotto sai paljon julkisuutta ja, kuten aiemmin olen esittänyt, siitä syntyi mediassa jossain määrin vääriä käsityksiä ja mielikuvia, on mielestäni ollut tärkeää tarkastella millaisia reaktioita kannanotto on herättänyt niin sanotusti ”tavallisten” suomalaisten keskuudessa. Internetkeskustelupalstan tekstit ovat olleet tutkimusaineistona hedelmällinen lähtökohta, koska kuka tahansa on voinut esittää näkemyksiään anonyymisti.

Aineistossani käytettyjä retorisia keinoja olivat rinnastus, konsensuksen luominen ja havaintoihin ja esimerkkeihin perustuva argumentaatio. Asiantuntijaretoriikkaa hyödynnettiin myös runsaasti. Harvoin esiin nousi numeerinen määrällistäminen.

Suomen kielen neutraaluis mainittiin usein rinnastamalla suomi muihin kieliin. Sanottiin muun muassa, ettei suomen kielessä ole kieliopillista sukua tai muita sukupuolen merkittäjiä. Toisaalta muihin kieliin vertaamista kritisoi juuri siksi, etteivät suomen kieli ja verrattavat muut kielet kuulu samaan kielisukuun. Lisäksi suomen kielen *mies*-päätteisiä sanoja rinnastettiin rasistisiin sanoihin (esimerkiksi *neekeri*).

Asiantuntijuutta hyödynnettiin niin tyyllisesti kuin retorisinkin keinoin ja asiantuntijuutta tehostavaa teknistä tyyliä käytettiin. Kun viitattiin asiantuntijaan tai heidän teksteihinsä, olivat lähteinä useimmiten kielentutkijat.

Kielen konventuaalistumiseen vedottiin usein. Esille nousi esimerkiksi väite, että koska *mies*-päätteiset sanat ovat aina olleet suomen kielessä eikä niitä mielletä kirjaimellisesti tarkoittavan ainoastaan miessukupuolisia, ei sanoja ole tarvetta muuttaa. Toisaalta vedottiin siihen, että kieli muuttuu koko ajan vähitellen ja joskus tasa-arvon nimissä sitä – tai tiettyjä ilmauksia – olisi syytä tarkastellakin.

Teksteissä nousi esille selkeä jaottelu feministeihin ja muuhun väestöön. Etenkin värittävien ilmausten avulla feminismi ja feministit kategorioituivat melko negatiivisten konnotaatioiden kautta. Lisäksi vastakkainasettelua esiintyi puhuttaessa naisista ja miehistä: suomen kielen syrjivyyttä nähtiin ennemminkin naisten kuin miesten ongelmana.

Diskursseja tarkastellessani esille nousivat feministisen kielentutkimuksen jääminen marginaaliin ja sen hahmottuminen toisena. Konsensus ja kategorisointi, samoin kuin värittävät ilmaukset, olivat tukemassa kirjoittajien teksteissä ylläpidettyä ja/tai uusinnettua naisten ja feministien diskurssia ei-valtaapitävänä ryhmänä. Lisäksi kielen muuttaminen suositusten avulla nähtiin useammin uhkana kuin toivottuna asiana. Mitään yleistävää päätelmää ei aineistoni pienuuden perusteella voida tehdä siitä, mitä mieltä suomalaiset ”tavalliset” kielenkäyttäjät ovat suomen kielen seksistisyydestä tai syrjivyydestä.

Ongelmaksi pro gradu -työni kannalta nousi analysoinnin rajaus. Tutkittavaa olisi ollut paljon, ja siksi tarkastelun kohteena on ollut erilaisia teksteissä esiin nousseita puolia (argumentaatio, tyyli, diskurssi), mutta kaikkea ei silti ole ollut mahdollista tutkia. Lisäksi ongelmalliseksi voi nähdä sen, ettei esimerkkien teksteissä ole kuin muutaman kirjoittajan tekstejä. Tämä johtuu siitä, että nämä kirjoittajat olivat kirjoittaneet palstalle useammin ja pitempiä tekstejä. Jatkotutkimuksen kannalta voisi olla mahdollista tarkastella esimerkiksi keskustelua suomen kielen sukupuolittuneista ilmauksista laajempia aineistoja käyttäen ja tutkimuskysymyksiä tarkentaen. Tutkimuksen kohteeksi voisivat tulla esimerkiksi tekstien tarkastelu systeemis-funktionaalisen teorian pohjalta ja esimerkiksi laajempi intertekstuaalisuuden analysointi.

LÄHTEET

Aineisto- ja verkkolähteet

<http://nakokulma.net/arkisto/index.phpPHPSESSID=m4uj4kutibabbd4etn74ufc332&to pic=8890.75> [Tutkimusaineisto.]

<http://nakokulma.net/index.php?topic=11.0>[Foorumin toimintaperiaatteet.]

Painetut lähteet

ARPO, ROBERT 2005: Internetin keskustelukulttuurit: tutkimus internet-keskusteluryhmien viesteissä rakentuvista puhetavoista, tulkinnoista ja tulkinnan kehyksistä kommunikaatioyhteiskunnassa. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 39.

BILLIG, MICHAEL 1987: *Arguing and thinking. A rhetorical approach to social psychology.* Cambridge University Press.

FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and Social Change.* Cambridge, Polity Press.

FISKE, JOHN 1992: *Merkkien kieli.* Vastapaino, Jyväskylä.

CAMERON, DEBORAH 1996: *Sukupuoli ja kieli: feminismi ja kielentutkimus.* Suom. Riitta Oittinen ja työryhmä. Vastapaino, Tampere.

CRYSTAL, DAVID 2004: *A glossary of netspeak and textspeak.* Edinburgh University Press.

ENKVIST, NILS ERIK 1983: *Tyylintutkimuksen käsitteistä ja menetelmistä.* – Nevala, Marja-Liisa (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 48–94.

ENGELBERG, MILA 1992: *Suomen geneeris-maskuliiniset ilmaukset – geneerisiä vai maskuliinisia? Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitos.*

_____ 2008: *Pärskintää seksismin kielikylvyssä: suomen kielen uudistushankkeen vastaanotto lehdistössä.* Tiedotustutkimus, *Journalismikritiikin vuosikirja* 31:2, s.179–188.

HAAKANA, MARKKU – KALLIOKOSKI, JYRKI (toim.) 2005: *Referointi ja moniäänisyys.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

HAAPANEN, PIRKKO 1996: *Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin*

- retoriikkaan. – Palonen, Kari – Summa, Hilikka (toim.), Pelkkää retoriikkaa, s. 23–50.
- HAKULINEN, AULI – LAUTAMATTI, LIISA 1988: Naisnäkökulma kielentutkimukseen. – Setälä, Päivi – Kurki, Hannele (toim.): Akanvirtaan, s. 158–163. Yliopistopaino, Helsinki.
- HALLIDAY, M.A.K. 1978: Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning. Lontoo, Edward Arnold.
- HS = Helsingin Sanomat, 17.10.2007, s. C 1.
- ISK 2004 = Iso suomen kielioppi.
- Iso suomen kielioppi 2004. – HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA (toim.) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004.
- JOKINEN, ARJA 1993: Poliitikkojen puheet Puntarissa: Kaupunginvaltuutettujen asunnottomuus-puheiden retoriikka. - Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi – Suoninen, Eero. Diskurssianalyysin aakkoset, s. 189-226. Vastapaino, Tampere.
- _____ 1999: Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. – Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi – Suoninen, Eero. Diskurssianalyysi liikkeessä, s. 125–159. Vastapaino, Tampere.
- JUHILA, KIRSI 1993: Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. – Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi – Suoninen, Eero – Diskurssianalyysin aakkoset, s. 126-153. Vastapaino, Tampere.
- _____ 1999: Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät: tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin – Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi – Suoninen, Eero – Diskurssianalyysi liikkeessä, s. 160–198. Vastapaino, Tampere.
- KAINLAURI, PAULA 2003: Semmoinen harvapuheinen mies ja teräväkielinen kipakka nainen: nainen- ja mies-substantiivien adjektiiviattribuuttimääritteet suomen kielessä. Pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto.
- KAKKURI-KNUUTTILA, MARJA-LIISA (toim.) 1998: Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Gaudeamus, Helsinki.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2005: Moniäänisyys ja koherenssi suomea toisena kielenä kirjoittavien teksteissä. – Haakana, Markku – Kalliokoski, Jyrki (toim.): Referointi ja moniäänisyys, s. 224–257. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 2006: Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors we live by*. Chicago, The University of Chicago Press.
- LEECH, GEOFFREY 1969: *A linguistic guide to English poetry*. Longman, London.
- LEIWO, MATTI – LUUKKA, MINNA-RIITTA – NIKULA, TARJA 1992: *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitoksen julkaisuja.
- LEIWO, MATTI – PIETIKÄINEN, SARI 1996: *Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä*. – Palonen, Kari – Summa, Hilikka (toim.), *Pelkkää retoriikkaa*, s. 85–109.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2000: *Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset*. – Sajavaara, Kari – Piirainen-Marsh, Arja (toim.): *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, s. 103–127.
- MANTILA, HARRI 1998: *Jätkät ja jässikät, donjuanit ja gentlemannit eli Perussanakirjan mieskuva*. – Heikkinen, Vesa – Mantila, Harri – Varis, Markku (toim.): *Tuppisuinen mies: kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. Tietolipas 154 s. 15–31. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- MILLE, KATHERINE WYLY – MCILVENNY, PAUL 2000: *Sosiaalinen sukupuoli ja suullinen vuorovaikutus: feministiset teoriat ja sosiolingvistinen tutkimus*. – Sajavaara, Kari – Piirainen-Marsh, Arja (toim.): *Kieli, diskurssi ja yhteisö*, Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, s. 257-- 297.
- MÄNTYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 926, Helsinki.
- NIEMIKORPI, ANTERO 1999: *Erikois- ja ammattikielten teoriaa ja käytäntöä*. – Erikois- ja ammattikielien VAKKI-symposiumeissa 1983–1999. Vaasan yliopiston julkaisuja 49.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1992: *Naisen kielet: nouseva ja laskeva vesi, rajattu tila*. *Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu*. Ylivakkuri, Valma – Länsimäki, Maija – Nyman, Aarre (toim.): *Nykysuomen Seuran 10-vuotisjuhlakirja*, s. 46–67. WSOY, Porvoo.
- PALONEN, KARI – SUMMA, HILKKA (toim.) 1996: *Pelkkää retoriikkaa*. *Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Vastapaino, Tampere.

- PERELMAN, CHAÏM 1996: Retoriikan valtakunta. Suom. Leevi Lehto.
Vastapaino, Tampere.
- PIETIKÄINEN, SARI 2000: Kriittinen diskurssintutkimus. Sajavaara, Kari – Piirainen-Marsh, Arja (toim.): Kieli, diskurssi ja yhteisö. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto, s. 191–218.
- POTTER ym. 1991 = Potter, Jonathan – Wetherell, Margaret – Chitty, Andrew, Quantification rhetoric – Cancer on Television. *Discourse & Society*, vol. 2(3), s. 333-365.
- POTTER, JONATHAN 1996: Representing Reality. *Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London, Sage.
- PS = Suomen kielen perussanakirja, 1.1. osa A-K / Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Edita, Helsinki 2001.
- PÄLLI, PEKKA 2003: Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. Tampere University Press.
- RAHTU, TOINI 2006: Sekä että. Ironia koherenssina ja inkoherenssina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SAUKKONEN, PAULI 1984: Mistä tyyli syntyy? WSOY, Juva.
- SIIROINEN, MARI 1988: Aito naisellinen tunteenpurkaus eli Nykysuomen sanakirjan naiskuva. – Laitinen, Lea (toim.): *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*, s. 41–46. Yliopistopaino, Helsinki.
- SOLIN, ANNA 2006: Genre ja intertekstuaalisuus. – Mäntynen, Anne – Shore, Susanna – Solin, Anna (toim.): *Genre – tekstilaji*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, Helsinki, s. 72–95.
- SUMMA, HILKKA 1989: Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus, Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- _____ 1996: Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. – Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. – Palonen, Kari – Summa, Hilikka (toim.), *Pelkkää retoriikkaa*, s. 51–84.
- SUOJANEN, PÄIVIKKI 1997: Etnografisia havaintoja politiikan ja uskonnon ammattikielistä Suomessa. Suostuttelevan viestinnän valta. – Mälkiä, Matti – Stenvall, Jari (toim.), *Kielen vallassa*, s. 75–86.
- TAINIO, LIISA 2001: Puhuvan naisen paikka: sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- TIILILÄ, ULLA 1994: Kielenhuolto ja kielellinen seksismi: pitäisikö puhemiehestä tehdä puheenjohtaja? Kielikello 2/1994: 16–19.
- TIUSSA, MARJUT 2005: Yleisönosastokirjoitusten vaikuttamiskeinoja – Karjalaisen EU-keskustelun tarkastelua. Pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto.
- TURUNEN, ANNE-MAARIT 2006: ”Meidän kulttuuriamme ovat kuitenkin aina tervastulella käristetty makkara ja nokisessa pannussa keitetty kahvi.” Retoriset keinot Jähdissä ja Suomen luonnossa 2000–2005. Pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto.

LIITE 1: Keskustelun ensimmäinen viesti

Suomen kielen miehiset ilmaukset – puuttua vai ei?

Kielilautakunta puuttumassa miehisiin ilmauksiin

Julkaistu 13.10.2007, klo 06.05

Suomen kielen lautakunta on aikeissa puuttua kielen sukupuolisidonnaisiin ilmauksiin. Muun muassa sanat virkamies, lautamies, varusmies ja ilmaus jokamiehenoikeus ovat tarkkailulistalla. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus valmistelee asiasta parhaillaan kannanottoa. Se on määrä julkaista joulukuussa, kertoo Turun Sanomat.

<http://www.yle.fi/uutiset/24h/id72215.html>

Linkki Turun Sanomien uutiseen:

Julkaistu 13.10.2007 2:33:06

TS/

Suomen kielen lautakunta lämpeni turkulaisen ehdotukselle

Kaisa Karppinen tahtoo kielestä vähemmän miehisen

<http://www.turunSanomat.fi/kotimaa/?ts=1,3:1002:0:0,4:2:0:1:2007-10-13,104:2:491959,1:0:0:0:0:0:>

Vaikka olen aikaisemmin tähän aiheeseen liittyen avannut ketjun **Vaikuttaako kieli sukupuolikäsityksiin ja miten?**, katson aiheelliseksi aloittaa täällä uuden keskustelun yllä mainittujen uutisten pohjalta.

YLE:n ja Turun Sanomien uutisoinnin innoittamana tein erinäisiä hakuja **Finlex-tietokannasta**, ja löytyihän noita:

1. asiamies (Ryhmäkannelaki 13.4.2007/444)
2. emäkyän miehet (Rakennuskaari 1.1.1734/2)
3. esimies (lukuisissa säädöksissä)
4. esimiesasema (Rikoslaki 19.12.1889/39)
5. haastemies (Haastemiesasetus 27.6.1986/506)
6. jokamiehen kiinniotto-oikeus (Laki puolustusvoimista 11.5.2007/551, Pakkokeinolaki 30.4.1987/450)
7. jokamiehen oikeudet (Rikoslaki 19.12.1889/39)
8. jokamiehen oikeus (Luonnonsuojelulaki 20.12.1996/1096)
9. jokamiehenoikeus (Kaupanvahvistaja-asetus 28.12.1979/1080)
10. katsastusmies (Ajoneuvolaki 11.12.2002/1090)

11. korjausmies (Valtion virkamiesten työaika-asetus 8.11.1996/822)
12. lakimies (Valtion virkaehtosopimusasetus 23.12.1987/1203)
13. lakimiesjäsen (Tapaturmavakuutuslaki 20.8.1948/608)
14. lautamies (Käräjäoikeuslaki 28.6.1993/581)
15. mies- ja naishenkilöt (Laki eräiden tuomarin ja valtuutetun esteellisyyttä koskevain säännösten soveltamisesta naiseen 23.4.1926/113)
16. mieskohtaisesti (Laki lainajyvästöistä ja siemenrahastoista 14.4.1934/164)
17. miespuolinen edunjättäjä (Perhe-eläkelaki 17.1.1969/38)
18. miespuolinen henkilö (Merimieslaki 7.6.1978/423)
19. miespuolinen virkamies (mm. Asetus puolustusvoimista 20.7.1992/667)
20. miespuoliset kansalaiset (Asevelvollisuuslaki 15.9.1950/452)
21. naishenkilö (Merimieslaki 7.6.1978/423)
22. naisjärjestö (Laki eräiden naisjärjestöjen valtionavusta 8.6.2007/663)
23. naisleski (Perhe-eläkelaki 17.1.1969/38); käsitettä "miesleski" ei löytynyt
24. naispuolinen henkilö (Merimieslaki 7.6.1978/423)
25. naispuolinen virkamies (mm. Asetus puolustusvoimista 20.7.1992/667)
26. päämies (useissa säädöksissä)
27. perämies (Merilaki 15.7.1994/674)
28. puhemies (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731)
29. puhemiesneuvosto (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731)
30. saamamies (Kirkkolaki 26.11.1993/1054)
31. selvitysmies (Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624)
32. siviilipalvelusmies (Siviilipalveluslaki 30.12.1991/1723)
33. sotilaslakimies (Valtioneuvoston asetus rajavartiolaitoksesta 2.3.2000/269)
34. talonmies (Valtion virkamiesten työaika-asetus 8.11.1996/822)
35. uskottu mies (lukuisissa säädöksissä)
36. varapuhemiehet (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731)
37. varusmies (Asevelvollisuuslaki 15.9.1950/452)
38. varusmies- ja siviilipalvelus (Laki aikuiskoulutustuesta 28.12.2000/1276)
39. varusmiespalvelus (Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta 17.2.1995/194)
40. värvättyinä palvellut mies (Asetus puolustusvoimista 20.7.1992/667)
41. virkamies (mm. Valtion virkamieslaki 19.8.1994/750)
42. yhtiömies (Laki avoimesta yhtiöstä ja kommandiittiyhtiöstä 29.4.1988/389)

Monet termeistä esiintyvät useissa säädöksissä, joten suluissa mainittu ei ole välttämättä ainoa. Usein ne ovat myös taivutetussa muodossa (esim. -miestä) tai monikossa (-miehet, -miehiä), mikä on syytä muistaa hakuja tehdessä. Lista ei suinkaan ole täydellinen.

Olen ottanut mukaan myös muutaman *mies-* ja *nais-*alkuisen yhdyssanan tai sanayhdistelmän, jotka osoittavat, että ainakaan lainsäätäjän käsityksen mukaan kaikki termit, joissa on yhtenä osana *mies*, eivät yksiselitteisesti viittaa aina miehiin. Tällainen on esimerkiksi *virkamies*, jota tarvittaessa käytetään tarkennettuna *miespuolinen virkamies* tai *naispuolinen virkamies*.

Edelleen lainsäätäjä ajattelee, että monet sanat, kuten *henkilö*, puolestaan ovat sukupuolineutraaleja, koska ne vaativat tarvittaessa (kun sukupuolella on merkitystä)

tarkenteen: *miespuolinen henkilö* tai *naispuolinen henkilö*. Samaan ryhmään kuuluneeseen myös *leski*. Mielenkiintoinen on havainto, että säädöksistä löytyy yhdistelmä *naisleski*, mutta ainakaan minä en löytänyt mainintaa *miesleskestä*. No, tarkistamatta jäi, millä tavalla sukupuolella oli kyseisessä lakikohdassa merkitystä.

Toisaalta taas vanhemmasta lainsäädännöstä löytyy mielenkiintoisia esimerkkejä sanan *mies* käytöstä, esimerkiksi Rakennuskaareissa vuodelta 1734 sanoilla *emäkylän miehet* ilmeisesti viitataan vain miehiin. Asevelvollisuuslaissa puolestaan todetaan jokaisen Suomen *miehen* olevan asevelvollisen eikä viittauksesta vain miessukupuoleen ole epäselvyyttä. Niinpä suomen kielen sana *mies* ei yksinään käytettynä näytä lakikielessäkään tarkoittavan molempia sukupuolia, kuten joissakin kielissä on tilanne.

Alussa maintun uutisen mukaan Kotimaisten kielten tutkimuskeskus on tehdyn aloitteen perusteella valmistelmassa kannanottoa, jonka on tarkoitus puuttua sukupuolisidonnaisten ilmausten käyttöön. Turun Sanomien mukaan kannanotto on tarkoitus julkaista joulukuun alussa Kielikello-lehdessä. Täytyy ehdottomasti muistaa tutustua siihen.

Äkkiseltään listaa katsoessa näyttäisi, että aikamoinen urakka on edessä, mikäli tavoitteena on pyrkiä muuttamaan säädösten kieltä siten, että käytetyt ilmaisut olisivat sukupuolineutraaleja. Toisaalta oletan, että tarkoitus tuskin on tehdä kertamuutosta, vaan vaikuttaa siihen, että ilmaisut vähitellen uudistuisivat ja tulisivat tasapuolisemmiksi.

Toisaalta sitä, mikä on jompaakumpaa sukupuolta syrjivää, ei ole välttämättä kaikissa tapauksissa helppo yksiselitteisesti määrittellä. Paljon riippuu jokaisen kielenkäyttäjän henkilökohtaisesta kielitajusta. Yleisenä suuntauksena näyttäisi olevan, kuten Kaisa Karppinen TS:n artikkelissa toteaa, että keski-ikäiset ja vanhemmat naiset eivät näe tilannetta yhtä ongelmallisena kuin nuoremmat. Perinteinen tulkinta suomen kielen osalta on ollut, että yhdistelmissä *puhemies* ja vastaavat loppuosat *-mies* on neutralisoitunut ja tarkoittaa lähinnä vain henkilöä sukupuolesta riippumatta. Kaikki eivät tietenkään jaa tätä tulkintaa, ja on ymmärrettävää, että moni nuori nainen ihmettelee, miksi hänen pitää valmistua *lakimieheksi*.

Vaikka joidenkin ilmaisujen syrjivästä luonteesta olisikin yksimielisyys, johtopäätöksiä – ja etenkin ratkaisuja tilanteen korjaamiseksi – ei missään nimessä pidä tehdä hätiköidysti. Tässä mielessä Karppisen toteamus, ettei hän suinkaan ole ehdottamassa *mies*-päätteisten sanojen korvaamista *henkilöllä*, koska *henkilö* “edustaa byrokraattista suunnittelukieltä eikä ole ratkaisu tähän ongelmaan”, on ehdottomasti oikeansuuntainen linjaus.

Joissakin tapauksissa kielessä on jo vakiintuneita ilmaisuja, jotka tarkoittavat käytännössä samaa kuin *mies*-päätteiset, jolloin ratkaisu saattaa löytyä siitä, että kielenkäyttäjät omaksuvat sukupuolia tasapuolisemmin käsittelevän ilmauksen. Tästä hyvänä esimerkkinä on *tiedemies*, joka voidaan useimmiten korvata sanalla *tutkija*, ja onhan meillä myös Tieteentekijöiden liitto. Toisaalta taas sukupuolen ilmaisemiseen näyttää syystä tai toisesta, syystä tai syyttä, olevan vähän väliä tarvetta, ja meillä on sanaparit *tiedemies – tiedenainen* tai *miestutkija – naistutkija*. Jälimmäisten osalta tosin on

ymmärtääkseni sekaannuksen mahdollisuus siinä, tarkoitetaanko miestä tai naista, joka tutkii, vai tutkijaa, joka tutkii miehiä tai naisia.

Myös *puhemies* ja sen johdannaiset voitaisiin kaiketi korvata seuraavasti:

puhemies --> puheenjohtaja
varapuhemies --> varapuheenjohtaja
puhemiesneuvosto --> puheenjohtajisto

Tosin eduskunnan *puhemielen* nimikkeeseen liittyy mielle yhtymiä, jotka kaikilta osin eivät kaikkien mielestä ole samat kuin *puheenjohtajalla*, vaikka henkilöiden tehtävissä tuskin on merkittävää eroa sellaisenaan – puheenjohtaja tai puhemies huolehtii siitä, että puheenvuoroja käytetään asianmukaisella tavalla. Tosin eduskunnassa puhemies ei kaiketi osallistu äänestykseen, kun taas erilaisten kokousten puheenjohtajalla on äänioikeus ja tasatuloksessa vieläpä ratkaiseva ääni.

Kieli ja kielenkäyttö harvoin on täysin yksiselitteistä. Niinpä myös tässä kielellisen syrjinnän tutkimuksessa ei pidä unohtaa, että mukana ovat ainakin seuraavat tekijät:

1. Puhuja
2. Kuulija
3. Kieli järjestelmä
4. Kielenkäyttötilanne

Niinpä ratkaisuja etsiessä ei pidä unohtaa, että syrjivä kielenkäyttö voi johtua puhujan valinnoista, mutta myös kuulija voi tulkita muuten syrjimättömän kielellisen ilmaisun syrjiväksi (vaikka puhuja ei niin ole tarkoittanut). Puhutaan ns. puhujan tai kuulijan seksismistä. Kumpaankin syyllistytään yllättävän usein. Edellisten lisäksi kielessä järjestelmänä saattaa olla sytjiviä rakenteita ilaisuja ja sanoja. Lopuksi kielenkäyttötilanne vaikuttaa aina.

Kaikkiin tilanteisiin ei helposti löydy vaihtoehtoa, joka on myös kielen omien lähtökohtien mukainen. Karppisen vertaus, että englannin kielessä meidän *jokamiehen oikeutemme* on sukupuolineutraalisti *public right*, on rinnastus, jonka pätevyys tässä ei ole asiaa tarkemmin tutkimatta ja perustelematta itsestään selvää. Siitä, miten asiat ilmaistaan englannissa, ei voida vetää suosituksena johtopäätöksiä automaattisesti suomen kieleen. Haluan olettaa, ettei Karppinen tätä esimerkillään tarkoittanutkaan.

Miten tästä eteenpäin olisi syytä suomen kielen kohdalla edetä?

LIITE 2: Suomen kielen lautakunnan kannanotto

22.10.2007

Suomen kielen lautakunnan kannanotto sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi

Euroopan neuvosto on antanut suosituksen seksismin karsimiseksi kielestä (Council of Europe – Recommendation N° R (90) 4 on the Elimination of Sexism from Language). Suosituksessa todetaan, että hyvistä tavoitteista huolimatta todellinen sukupuolten välinen tasa-arvo ei vielä toteudu sosiaalisten, kulttuuristen ja muiden esteiden vuoksi. Yksi tasa-arvon toteutumisen este on seksistinen kieli, jossa maskuliinisuus asettuu feminiinisyden edelle. Monissa kielissä käytetään maskuliini-ilmauksia viittamaan molempiin sukupuoliin, mikä voi aiheuttaa epätietoisuutta siitä, viitataan mieheen vai naiseen.

Euroopan neuvosto kannustaa jäsenvaltioidensa hallituksia ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin toimiin sukupuolten välistä tasa-arvoa tukevan kielen edistämiseksi, – jotta naisen asema ja rooli yhteiskunnassa näkyisivät kielessä samalla tavalla kuin miessukupuoli näkyy ja

– jotta lainsäädännön, julkisen hallinnon ja koulutuksen kieli sekä viestimissä käytettävä kieli olisi sukupuolineutraalia.

Suomen kielen lautakunta pitää Euroopan neuvoston suosituksen huomioon ottamista tärkeänä myös Suomessa. Toisin kuin monissa muissa Euroopan kielissä suomen kielessä sanoilla ei ole sukuja ja miehiin ja naisiin viitataan samalla persoonapronominilla.

Suomessa kielellinen epätasa-arvo ilmenee muilla tavoin. Esimerkkejä siitä ovat mm.

– työntekijän sukupuoleen viittaavat ammattinimikkeet (*aulaemäntä, asiamies, järjestysmies*)

– sukupuolen epäsymmetrinen merkitseminen henkilöviittauksissa (*lääkäri – naislääkäri*)

– yleispätevä (geneerinen) maskuliinisuus sanastossa ja sanonnoissa (esim. *virkaaveli, uskottu mies, kotimies, jokamiehen oikeus, lähteä yhtenä miehenä*).

Suomen kielen lautakunta haluaa edistää sukupuolesta riippumatonta kielenkäyttöä.

Lautakunta suosittelee sukupuolineutraaleja ilmauksia luotaessa **uusia tehtävänimikkeitä**;

myös jo vakiintuneita nimikkeitä on hyvä tarkastella kriittisesti ja muuttaa tarvittaessa sukupuoleen viittaamattomiksi. Sukupuoleen viittaavia **ammattinimikkeitä** onkin jo pyritty karsimaan, ja jotkin niistä ovat yhteiskunnan ja sukupuoliroolien muuttuessa korvautuneet neutraaleilla vaihtoehdoilla (*saamamies* → *velkoja, luottamusmies* → *luottamushenkilö, edusmies* → *edustaja, lehtimies* → *toimittaja, tasa-arvoasiamies* → *tasa-arvovaltuutettu*).

Lautakunnan mielestä erityisesti **lainsäädännön ja hallinnon kielessä** on syytä kiinnittää huomiota termien ja sanaston valintaan, jotta viralliset ammattinimikkeet tai hallinnon käytänteet eivät osaltaan estäisi sukupuolten välistä kielellistä tasa-arvoa. Lautakunta suosittelee, että tilaisuuden tullen myös nykyisessä säädöskielessä käytettyjä nimikkeitä vaihdetaan vähitellen sukupuolineutraaleihin silloin, kun vaihdoksille tarjoutuu mahdollisuus muiden uudistusten yhteydessä.

Viestimissä käytettävä kieli – kirjoitettu ja puhuttu – luo ja ylläpitää kielenkäytön malleja ja siten joko edistää tai estää tasa-arvoa. Sukupuolen epäsymmetristä merkitsemistä henkilöviittauksissa käytetään joskus esimerkiksi otsikoissa: *naisautoilija pakeni poliisia*. Lautakunta katsoo, että sukupuoli on syytä tuoda esiin vain silloin, kun se on käsiteltävän asian kannalta olennaista.

Sellaisiin kieleen **vakiintuneisiin sanontoihin** kuten *lähteä yhtenä miehenä, muina miehinä* ei lautakunnan mielestä tarvitse puuttua. Ne elävät kieliyhteisössä aikansa ja muuntuvat tai häviävät itsestään.

Arkikielessä voidaan edelleen käyttää sellaisia sanoja kuin *putkimies* ja *sähkömies*, vaikka virallisia nimikkeitä ovat sukupuolineutraalit *LVI-asentaja* ja *sähköasentaja*. Virallinen kielenhuolto ei myöskään voi ottaa kantaa arkisessa kielenkäytössä heijastuviin **asenteisiin**, kuten aikuisten naisten tytöttelyyn tai miesten pojitteluun tai äijittelyyn.